

Den svenska mass- betalningsmarknaden

Riksbanksstudier, juni 2013

Riksbankens utredning av
massbetalningsmarknaden
i Sverige

BESTÄLLNING av denna publikation kan göras från
Sveriges riksbank, Kontorsservicecenter, 103 37 Stockholm,
fax 08-21 05 31. E-post: kontorsservicecenter@riksbank.se
eller webbplats: www.riksbank.se

Illustration omslag: Cecilia Lundgren
Produktion: Sveriges riksbank
ISBN 978-91-89612-62-4 (tryckt)
ISBN 978-91-89612-64-8 (online)
Stockholm maj 2013

Innehåll

- **Förord** 5
- **Sammanfattning** 7
- **1 Den svenska massbetalningsmarknaden** 9
 - Betalningar på inköpsstället 9
 - Betalningar på distans 20
 - Så fungerar en betalning 22
 - Finansiell infrastruktur för massbetalningar i Sverige 24
 - Betalningar över landsgränser 33
- **2 Internationell jämförelse** 37
 - Betalningar på inköpsstället 39
 - Distansbetalningar 45
 - Aktuella internationella trender på massbetalningsmarknaderna 48
- **3 Innovationer på massbetalningsmarknaden** 51
 - Ekonomiska drivkrafter 51
 - Möjliggörande faktorer och potentiella barriärer på dagens marknad 55
 - Internationella trender kring nya betaltjänster 67
- **4 Det legala ramverket för massbetalningar** 73
 - Betalningar ska vara säkra och tillförlitliga 73
 - Pengar och rätten till konton 74
 - Betaltjänster 77
 - Elektroniska pengar 86
 - Penningtvätt och finansiering av terrorism 87
 - Pappersbaserade betalningsinstrument 89
 - Reglering av finansiell infrastruktur 89

■ 5 Myndigheternas roller 91

Finansinspektionen 92

Riksbanken 95

Konkurrensverket 99

Riksgäldskontoret 99

Post- och telestyrelsen samt länsstyrelserna 102

Konsumentverket 103

■ 6 Riksbankens syn på den framtida svenska massbetalningsmarknaden 105

Hur ser den framtida massbetalningsmarknaden ut? 105

Risker på den framtida massbetalningsmarknaden 114

Riksbankens slutsatser 125

■ Litteratur 129

■ Ordlista 133

■ Rutor

Riksbankens intervjuundersökning 13

EMV-chip 16

Cash card 19

Bilateral och multilateral clearing 27

Grundläggande egenskaper hos massbetalningsmarknaden 35

Kostnader för betalningar 44

Betalningar i Realtid 57

Exempel på betaltjänster som utnyttjar QR-koder 60

Exempel på mobila betaltjänster 62

M-Pesa 69

Bitcoin 72

Lagstiftningsmakten 76

SEPA 79

SecuRe Pay 94

Nya sedlar och mynt 96

Insättningsgaranti 101

ISO 20022 117

Exempel på problem i lagstiftningen 123

■ Förord

I en modern ekonomi är det viktigt att betalningar kan genomföras på ett säkert och effektivt sätt. Från att förr främst ha inneburit att sedlar och mynt bytt ägare har betalningarna blivit alltmer komplexa och utförs numera oftast med hjälp av olika betalningsförmedlare. Betalningsförmedling har på så sätt kommit att bli en tjänst som bjuds ut på en marknad, *massbetalningsmarknaden*, vilken dagligen används av hushåll, företag och myndigheter.

Den svenska massbetalningsmarknaden har gått in i en förändringsprocess där nya betaltjänster introduceras och nya betalningsförmedlare etablerar sig. Därutöver utvecklas lagstiftningen kring betaltjänster snabbt i EU och därmed i Sverige.

För Riksbanken är massbetalningsmarknaden av intresse. För det första är Riksbanken själv en viktig aktör på denna marknad genom att förse den med kontanter. För det andra har Riksbanken i uppdrag att främja ett säkert och effektivt betalningsväsende där massbetalningsmarknaden är en viktig del. Den pågående förändringen ger naturligtvis upphov till ett antal frågor kring säkerhet och effektivitet på den framtida massbetalningsmarknaden.

Mot denna bakgrund initierade Riksbanken under 2012 en utredning med syfte att belysa marknaden för massbetalningar. Resultatet presenteras i denna rapport som beskriver marknaden, vilka aktörer som är aktiva, kartlägger innovationer och trender, identifierar de eventuella risker som kan uppkomma på massbetalningsmarknaden som en följd av den pågående utvecklingen och identifierar de områden som är speciellt viktiga för myndigheter och marknadens aktörer att arbeta aktivt med framöver.

Arbetsgruppen utgjordes av Ulrika Johansson, Anna Wilbe och Tomas Öberg. Björn Segendorf var redaktör och Jonas Milton agerade projektledare. Projektets styrgrupp bestod av Mattias Persson, Malin Alpen, Christina Wejshammar och Kai Barvell. Till stöd för arbetsgruppen har det också funnits en intern referensgrupp bestående av Susanna Grufman och Jan Schüllerqvist. Marianne Sterner har bistått med språkgranskning.

Till stöd för utredningen anordnade Riksbanken under två tillfällen, 26 november 2012 och 8 mars 2013, rundabordsamtal med ett urval av marknadsaktörer, myndigheter och akademiska.¹

Mattias Persson

Chef för Avdelningen för finansiell stabilitet

1 Gruppen bestod av representanter från Bankgirot, Bankomat, CERT-SE, Finansdepartementet, Finansinspektionen, 4T, Klarna, Konkurrensverket, Kungliga tekniska högskolan, Länsstyrelsen Dalarna, Nordea, Post- och telestyrelsen, Seamless, SEB, Svensk Handel, Svenska Bankföreningen, Svenska Handelsbanken, Swedbank och Södertörns högskola.

■ Sammanfattning

Massbetalningar är betalningar av mindre värde och brådska och är ett samlingsnamn för betalningar mellan privatpersoner, företag och myndigheter. De vanligaste sätten att betala med i Sverige är kort, kontanter, autogiro och gireringar. Kort och kontanter används främst för betalningar på inköpsstället där cirka två tredjedelar av betalningarna görs med kort. Gireringar samt autogiro används för betalningar på distans. Alla betalningar som inte görs kontant förutsätter inblandning av en tredje part som på något sätt hjälper till att förmedla betalningen mellan den betalande och den mottagande parten.

Kontanter används förhållandevis lite i Sverige jämfört med andra länder medan kort används i hög utsträckning. Kontantanvändningen minskar dessutom medan betalningar med kort, giro och autogiro ökar. Likaså ökar betalningar för handel över internet liksom e-faktura. Betalningar med check eller postväxel är sällsynta och blir allt färre. Samma grundläggande trender finns även internationellt.

Ett antal nya betaltjänster har introducerats under senare tid. Utvecklingen sker främst inom kortbetalningar och betalningar via mobiltelefoner samt genom förbättringar i de tekniska system som förmedlar och behandlar betalningarna. Det finns också ett ökat intresse hos andra företag än banker att erbjuda betaltjänster, exempelvis telekomoperatörer och internetjänstföretag. De viktigaste faktorerna som möjliggör för nya aktörer att etablera sig är teknologisk utveckling samt konsumenters ändrade beteenden och behov. Det senare ökar också företagets behov av att kunna ta emot betalningar på olika sätt. Det finns också faktorer som kan försvåra för nya betaltjänster och aktörer. Hit hör att stora och redan etablerade aktörer ofta har fördelar i termer av låga kostnader, ett brett utbud av kringtjänster som kompletterar betaltjänsterna och det faktum att de sitter på flertalet av de konton mellan vilka betalningarna ska göras.

Riksbanken bedömer att den svenska massbetalningsmarknaden under den överskådliga framtiden kommer att utvecklas i två faser. I den första fasen går massbetalningsmarknaden mot en ökad fragmentering med ett stort utbud av olika betaltjänster från många aktörer. Ingen enskild aktör blir då stor nog för att styra utvecklingen. Det mångsidiga utbudet av betaltjänster kan leda till att ingen betaltjänst blir brett accepterad. En fragmentering kan också ske på kundsidan och utifrån olika kundgrupper, exempelvis äldre och yngre konsumenter där gruppernas förmåga att tillgodogöra sig ny teknik leder till olika beteenden. Olika kategorier av företag kan också komma att välja olika lösningar, exempelvis utifrån hur snabbt en betalning måste kunna göras. De som handlar över internet kan tänkas välja andra betalningslösningar än de som handlar i butik.

I den andra fasen ökar i stället koncentrationen på marknaden. Konkurrensen gynnar aktörer som förmedlar stora mängder betalningar och vilkas betaltjänster har en bred acceptans. Mindre aktörer och mindre konkurrenskraftiga betaltjänster slås därefter ut och marknaden går gradvis mot en allt högre koncentration. Avgörande för marknadsstruktur framöver är således om inflödet av nya innovativa betaltjänster och aktörer är större än utslagningen.

Riksbanken bedömer att kontanter blir kvar som betalningsmedel under övergående framtid även om de kommer att få en allt mindre betydelse. Detta oavsett om den framtida massbetalningsmarknaden blir koncentrerad eller fragmenterad.

En effektiv massbetalningsmarknad förutsätter en väl avvägd balans mellan samarbete och konkurrens inom ramen för väl fungerande regelverk. I ljuset av hur Riksbanken tror att den svenska massbetalningsmarknaden kommer att utvecklas identifierar Riksbanken ett antal risker som kan komma att påverka massbetalningsmarknaden negativt. Dessa risker kan uppstå inom tre områden. Det första området är de *tekniska system* där betalningarna förmedlas och behandlas, det andra inom *utbudet och efterfrågan* på betaltjänster och det tredje området är *myndigheternas roller samt lagstiftning*.

Inom de tekniska systemen är riskerna bristande förmåga att förmedla betalningar mellan olika aktörers tekniska system, komplicerade och svåröverskådliga kedjor av aktörer och, slutligen, sårbarheter och bristande konkurrens på grund av hög koncentration i delar av kedjan av aktörer. Beträffande utbudet och efterfrågan på betaltjänster anser Riksbanken att dessa riskerar att snedvridas genom betaltjänstleverantörers bristande förmåga att ta ut transaktionsavgifter av konsumenterna samt osäkerhet kring konsumentskydd och personlig integritet. De potentiella problemen hos myndigheter och i lagstiftningen beror till stor del på att myndigheterna och lagstiftaren i stor utsträckning inte har full kännedom om alla skeenden på marknaden och därför oftast tvingas agera i efterhand. Problem kan då uppstå med att lagar och myndigheternas roller släpar efter utvecklingen eller är direkt olämpligt utformade.

Riksbanken tror slutligen att grupper i samhället riskerar att inte ha full tillgång till grundläggande betaltjänster. Därutöver kan på sikt också kontanters roll som allmänt accepterat legalt betalningsmedel komma att ifrågasättas.

Riksbanken har identifierat fyra områden där det är extra viktigt att marknadsaktörer och myndigheter följer utvecklingen: *kontanter, konkurrensfrågor, teknikutveckling* och *regleringsprocesser på EU-nivå*.

Riksbanken avser att aktivt fortsätta följa utvecklingen på massbetalningsmarknaden. Det snabba skeendet på massbetalningsmarknaden kräver en helhetssyn på marknaden och en ökad dialog mellan alla marknadsaktörer. Riksbanken avser att verka för en sådan helhetssyn och dialog.

■ 1 Den svenska massbetalningsmarknaden

De vanligaste sätten att betala med i Sverige är kort, kontanter, autogiro och gireringar. De två förstnämnda används främst för betalningar på inköpsstället medan de sistnämnda används för betalningar på distans. Alla betalningar utom de kontanta är direkt beroende av mellanhänder som hjälper till att förmedla betalningen. Dessa mellanhänder är i sin tur beroende av en finansiell infrastruktur för att betalningarna ska kunna genomföras. Detta kapitel beskriver de vanligaste sätten att betala, hur betalningar förmedlas mellan de olika parterna i en transaktion och hur den finansiella infrastrukturen är uppbyggd.

Betalningar sker i en mängd olika situationer och av en mängd olika anledningar och ser mycket olika ut. Till exempel är en betalning från en konsument till ett företag på inköpsstället (POS, point-of-sale) annorlunda än en betalning mellan två företag. Gemensamt för dem är att det rör sig om en överföring av ett monetärt värde från en part till en annan. Värdet brukar också vara lägre än det som utväxlas mellan stora finansiella institutioner såsom banker. Oftast är det inte heller avgörande för stabiliteten i det finansiella systemet att beloppet finns på mottagarens konto en viss dag. Det kan förvisso uppstå problem för mottagaren om betalningen kommer senare än tänkt men för det finansiella systemet som helhet innebär det ingen ökad risk. I denna rapport definieras därför en massbetalning som *en betalning av ett mindre värde, som vanligtvis inte brådskar, och oftast sker mellan privatpersoner, företag och myndigheter*. Massbetalningar är alltså ett samlingsnamn på betalningar mellan icke-banker.

De vanligaste betalningssätten på den svenska massbetalningsmarknaden beskrivs nedan. Uppdelningen utgår från hur de huvudsakligen används för POS-betalningar eller för distansbetalningar. Vid POS-betalningar används främst kontanter, kort eller checkar/postväxlar. Elektroniska pengar och förbetalda kort beskrivs också här även om de kan användas både för betalningar på inköpsstället och på distans. Innovativa sätt att betala som exempelvis mobiltelefonbaserade betaltjänster beskrivs i kapitel 3. Vid betalningar på distans används främst överföringar, giro och autogiro.

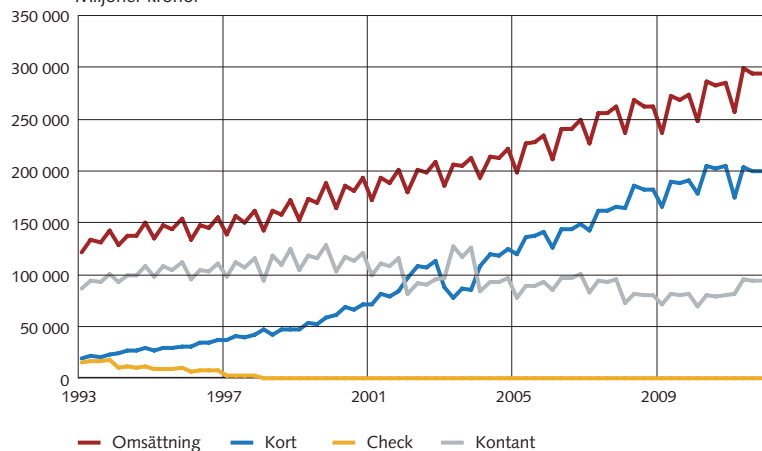
Betalningar på inköpsstället

Betalningar på inköpsstället sker i dag med kontanter eller kort varav cirka två tredjedelar med kort. Före kortens inträde på marknaden användes checkar eller postväxlar. Svenska Bankföreningen fann att 1945 svarade checkar för 38 procent

av värdet på alla betalningar i ekonomin.^{2, 3} Postväxlar och överföringar svarade för 7 procent, plusgiro och postanvisningar för 23 procent och kontanter för 27 procent. *Betalningsinstrument*, det vill säga de redskap som gör det möjligt för en användare att genomföra betalningen på inköpsstället stod alltså för en stor del av det betalade värdet. Hur stor andel av checkarna som faktiskt användes för POS-betalningar är dock okänt. Många checkbetalningar var antagligen betalningar mellan företag. Så sent som i början av 1980-talet angav Riksbanken att 90 procent av hushållens POS-betalningar gjordes kontant, 7 procent med check och 3 procent med kreditkort.⁴ Den omfattande kortanvändningen som i dag präglar Sverige är med andra ord ett relativt nytt fenomen, se diagram 1:1 för perioden 1993–2011. Det framgår också av figuren att omsättningen i handeln och därmed även användandet av olika betaltjänster varierar över året. Omsättningen är hög under sommaren och inför julhelgen och lägre under våren och hösten. Det betyder att extra kontanter måste distribueras till handel och konsumenter under perioder av hög omsättning och de återlämnas till banker och vidare till Riksbanken efteråt. Nedan beskrivs de olika sätten att betala.

Diagram 1:1. Värdet av betalningar på inköpsstället per kvartal 1993–2011 för kort, kontanter och checkar

Variabeln "Omsättning" är summan av de olika betalningarna
Miljoner kronor

Källa: Riksbanken

2 Svenska Bankföreningen är en bransch- och intresseorganisation för banker samt finansbolag och bostadsinstitut (hypoteksbolag) som ingår i bankkoncernerna. Svenska Bankföreningen representerar medlemsföretagen gentemot myndigheter och organisationer såväl nationellt som internationellt. För mer information om Svenska Bankföreningen, se www.swedishbankers.se

3 Se Thunholm (1949), sid 61.

4 Se CPSS(1985), sid 243. Rapporten bygger på bidrag från de berörda nationella centralbankerna.

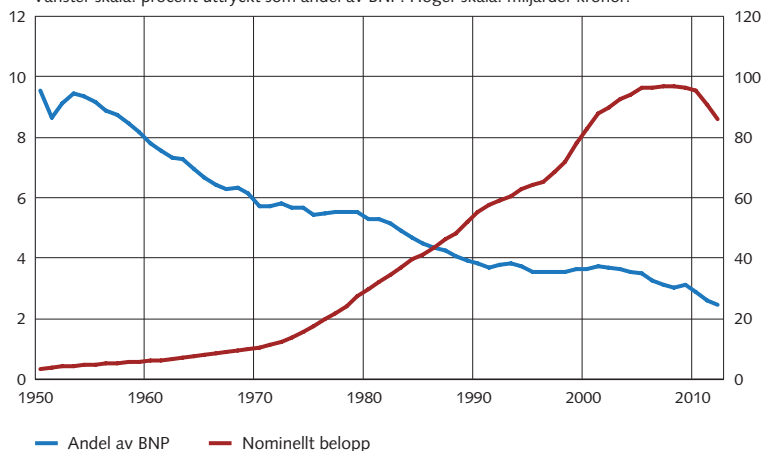
KONTANTA BETALNINGAR

Svenska sedlar och mynt är en fordran på Riksbanken liknande ett skuldbrev. Det betyder att det ekonomiska värdet representeras av sedeln eller myntet. Skulle exempelvis en sedel förstöras kommer också innehavarens fordran på Riksbanken att upphöra. Det faktum att det monetära värdet finns i kontanterna gör att skulden mellan köpare och säljare regleras direkt när sedlar och mynt överlämnas.

I en intervjuundersökning gjord av Riksbanken 2012 (se ruta nedan) angav 93 procent av de tillfrågade att de hade använt kontanter den senaste månaden. Tyvärr finns det ingen statistik över antalet kontantbetalningar i ekonomin. En vanlig metod att uppskatta kontantanvändningen är att relatera värdet på kontanter i cirkulation till bruttonationalprodukten (BNP). Mätt som andel av BNP har kontanterna stadigt minskat från nästan 10 procent 1950 till 2,6 procent 2011. Värdet på sedlar och mynt i cirkulation har dock ökat varje år från 1950 till 2007 där ett trendbrott tycks ha inträffat. Därefter har värdet minskat varje år, se diagram 1:2.

Diagram 1:2. Värdet på sedlar och mynt i cirkulation 1950–2012 (årsgenomsnitt, bankers innehav exkluderat)

Vänster skala: procent uttryckt som andel av BNP. Höger skala: miljarder kronor.

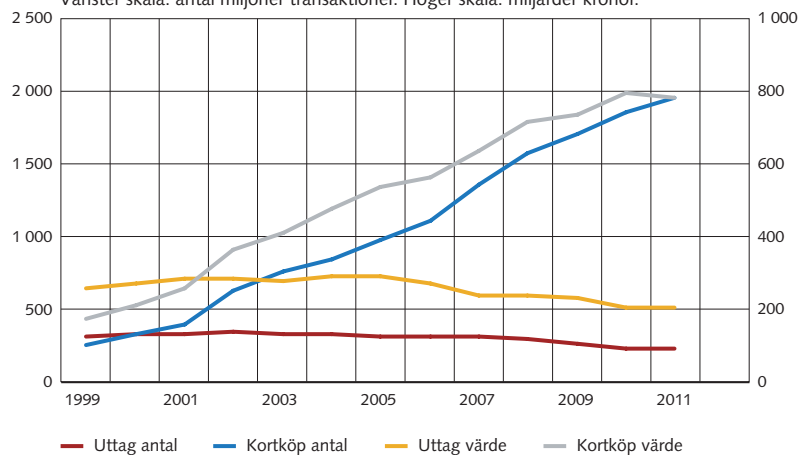

Källa: Riksbanken

Ett annat sätt att indirekt mäta kontantanvändningen är att se på kontantuttagen. Hushållen använder främst uttagsautomater för att få tillgång till kontanter. Antalet automatuttag och det totala värdet på uttagen steg fram till början av 2000-talet men har minskat under de senaste tio åren, se diagram 1:3. Mellan 2004 och 2011 sjönk det samlade uttagsvärdet med knappt 30 procent. För uttag över disk på bankkontoren finns ingen tillförlitlig statistik men under 2009 tog hushållen uppskattningsvis ut nästan 30 miljarder kronor vilket balanserades av en nästan lika stor insättning över disk. Det saknas också statistik för kontantuttag i samband med kortbetalningar (*cash back*). Riksbankens intervjuundersökning

tyder dock på att cirka 20 miljarder kronor togs ut via cash back under 2012, dock inte tillräckligt mycket för att kompensera för det minskade uttaget i automater. Den sammantagna bilden antyder att användning av kontanter har minskat.

Diagram 1:3. Antal transaktioner och totalt värde i uttagsautomater och kortterminaler
 Vänster skala: antal miljoner transaktioner. Höger skala: miljarder kronor.

Källa: Riksbanken (2009) och (2012a)

Riksbankens intervjuundersökning

Under hösten 2012 lät Riksbanken utföra en intervjuundersökning av det svenska folkets betalningsvanor.⁵ Undersökningen har genomförts över telefon och omfattar 1 005 intervjuer med allmänheten i åldrarna 16–85 år.

Tillgång till betaltjänster: Nästan alla (fler än nio av tio) intervjuade uppgav att de hade tillgång till kontanter och bankkort medan drygt fyra av tio hade tillgång till kreditkort. Det stora flertalet anger att de kan betala räkningar via internetbank (åtta av tio) eller autogiro (sju av tio). Drygt två av tio har tillgång till blankettgiro.

Användande av betaltjänster: Nio av tio uppger att de betalat med kort och kontanter under den senaste månaden och tre av tio anger att de betalat med

kreditkort. Uppskattningsvis gjordes två av tre betalningar på inköpsstället med kort och en tredjedel med kontanter. Kontanter var vanligast för inköp under 100 kronor. Det är också vanligt med betalningar/överföringar av räkningar via internetbank (sju av tio), autogiro (sex av tio) samt överföring från eget konto till annan persons konto via internetbank (fem av tio).

Trygghet och snabbhet: Det är ytterst få personer som upplever att de är otrygga när de handlar med bankkort, kreditkort eller med kontanter, oavsett undersökningsår. När det gäller handel på internet är det en av tio som säger sig vara ganska otrygg eller mycket otrygg. Fler än nio av tio anser att det går snabbt att betala med kontanter och kort.

5 Undersökningen utfördes av Markör Marknad och Kommunikation AB på uppdrag av Riksbanken. Liknande undersökningar gjordes 2009 och 2010.

Kort används främst vid POS-betalningar, alltså när köparen och säljaren möts direkt. Betalningen initieras elektroniskt via sälj företagets kortterminal.⁶ Kort används också allt oftare vid distansbetalningar för köp av varor och tjänster på internet. Därtill används kort för kontantuttag i uttagsautomater och cash back. Kortbetalningar är i allmänhet *pulltransaktioner*, vilket innebär att sälj företagets bank begär betalningen från konsumentens bank.

De kort som finns utfärdade i Sverige är *bankkort*, *betalkort* och *kreditkort* och de är nästan alltid knutna till något internationellt *kortsystem*, vanligtvis Visa eller MasterCard. Det förekommer också att icke-finansiella företag ger ut olika slags kort. Det handlar vanligtvis om företag inom dagligvaruhandel eller bensinbolag. Det förekommer också att ett och samma kort har utrustats med både en bankkorts- och en betalkortsfunktion eller någon annan kombination av de tre grundläggande funktionerna.

Ett *bankkort* är utgivet av en bank och anslutet till ett konto. Transaktionsbeloppet debiteras direkt på kortinnehavarens konto och medger inte någon kredit. Det är främst två typer av bankkort som är vanliga i Sverige; *offline-* och *online-kort*. Med ett online-kort kan betalningar endast genomföras om kortterminalen är direkt uppkopplad mot banken, vilket betyder att det direkt går att kontrollera att det finns pengar på köparens bankkonto. Dessa kan även utfärdas till personer som inte är fyllda 18 år. Exempel på online-kort är Visa Electron och Maestro. För den andra typen av bankkort som finns i Sverige, *offline-kort*, görs ofta en enklare kreditbedömning när de utfärdas. Detta på grund av att köp ofta tillåts trots att kortterminalen inte är uppkopplad vilket medför en risk att bankkontot kan övertrasseras. Fördelen med *offline-kort* är att de kan användas på fler inköpsställen eller om kortterminalen av någon anledning tillfälligt inte har kontakt med nätverket. Tack vare teknikutvecklingen accepterar allt fler butiker *online-kort*.

Ett *betalkort* debiterar inte kortinnehavarens konto direkt. Kortutgivaren samlar i stället inköpen för en specificerad period och fakturerar sedan kortinnehavaren det sammanlagda beloppet för perioden.

Ett *kreditkort* fungerar som ett betalkort men ger kortinnehavaren möjlighet till kredit. Detta innebär att kortinnehavaren kan välja att betala hela, delar eller inget av det fakturerade beloppet. I de senare fallen rullas det återstående skuldbeloppet över på en ny period och börjar löpa med ränta.

Kortanvändningen har ökat snabbt i Sverige under de senaste åren, se figur 1:3. Sett till antalet betalningar och totalt transaktionsvärde är kort det mest använda betalningsinstrumentet vid POS-betalningar.⁷ Mellan 1998 och 2011 har anta-

6 Det är också möjligt att initiera en kortbetalning via en pappersblankett på samma sätt som innan de elektroniska terminalerna fanns. Detta är dock ytterst ovanligt i dag.

7 Detta påstående bygger på beräkningar i Segendorf och Jansson (2012a) samt uppgifter från Svensk Handel.

let betalningar med kort niofaldigats, från 213 miljoner till 1 956 miljoner per år. Under samma period har värdet på dessa betalningar mer än femfaldigats, från 149 miljarder till 779 miljarder. Bankkortet är det dominerande kortet och står för 82 procent av antalet korttransaktioner och 74 procent av det totala värdet.⁸

Värdet av en genomsnittlig kortbetalning har sjunkit markant under perioden 1998–2011, från 700 kronor till ungefär 400 kronor.⁹ Svenskar använder alltså i allt högre utsträckning kort för att betala lägre belopp än tidigare. Kort fungerar därmed alltmer som ersättning för kontanter. I Riksbankens intervjuundersökning 2012 angav drygt 9 av 10 personer att de tycker att det går snabbt och enkelt att betala med kort i butik.

8 Se Sveriges riksbank (2012a), tabell X.

9 Se Sveriges riksbank (2012a), tabell Z.

EMV-chip

I takt med att kort används allt oftare blir kortbedrägerier mer attraktiva för kriminella och riskerar bli ett ökande problem för banker och kortföretag. EMV¹⁰ (även kallat chip & PIN) är en global kommersiell standard för kort som innebär att magnetspåret på korten ska ersättas av ett chip. Tekniken för chipet gör transaktionerna säkrare eftersom det blir svårare att använda falska kort i uttagsautomater och kortterminaler. Transaktionen blir också säkrare eftersom kunden aldrig lämnar ifrån sig kortet utan måste vara närvarande hela tiden under betalningen. Många av de nya kortterminalerna är bärbara vilket gör att handlaren kan ta med sig terminalen och lämna över den till kunden på till exempel en restaurang. Betalningen godkänns med en PIN-kod och efterdebitering av kundens kort kan inte ske, vilket är fallet med de äldre kortterminalerna där endast magnetspåret används.¹¹

Införandet av EMV drivs av marknaden och uppmuntras av myndigheter.

Av praktiska skäl sker inte övergången till chip samtidigt i alla länder. Möjligheten att betala med magnetspåret kommer att finnas kvar under en tid och i vissa miljöer.¹² Kortterminalerna har därför avläsare både för chip och för magnetspår. Se även ruta om SEPA i kapitel 4.

Införandet av chip har dock medfört oönskade konsekvenser som drabbat vissa branscher. I exempelvis lunchrestauranger, barer och nattklubbar blir det svårt att serva flera kunder samtidigt eftersom säljaren måste närvara under hela betalningen. I Sverige har detta medfört att en del restauranger inte tar emot kortbetalningar och i stället ställer ut uttagsautomater inne i restaurangen för att kunderna ska kunna betala med kontanter. En annan situation där det är viktigt att betalningen går fort är under stora evenemang med pauser, till exempel idrottsevenemang. Då är det viktigt för handlaren att kunna serva och ta betalt från så många kunder som möjligt under pausen.

¹⁰ EMV står för Europay, MasterCard och Visa.

¹¹ En studie, Ardizzi (2013), bekräftar att EMV märkbart har minskat kortbedrägerierna.

¹² För att uppmuntra användandet av EMV införde kortföretagen en regel där den handlare som inte EMV-anpassat sina system bär bedrägeririsken, något som i de flesta andra fall bärs av kortutgivaren. Inom EU infördes denna regel stegvis mellan 2005 och 2008.

CHECKAR OCH POSTVÄXLAR

En check är en skriftlig anvisning från utställaren av checken till inlösande bank om att betala en viss summa, antingen till checkutställaren eller till en av utställaren bestämd tredje person.

Checkar kan i likhet med kort användas både för betalningar som sker vid själva transaktionstillfället och för distansbetalningar. I Sverige skickas information om inlösta checkar elektroniskt (från banken som löst in checken till banken som ställt ut checken). En checkbetalning är alltså en pullbetalning.

En postväxel är ett säkert sätt att betala som ibland används vid större inköp där det vore opraktiskt att betala kontant och då säljaren inte accepterar en vanlig check eller kortbetalning. Postväxeln köps hos någon av de svenska bankerna för ett önskat belopp och ställs ut till mottagaren eller på köparen av postväxeln. Värdet på postväxeln representerar då en fordran på banken, till skillnad från en check, där pengarna dras från köparens konto när checken utnyttjas. Om postväxeln ställs på köparen av postväxeln, kan denne vid ett senare tillfälle använda den som betalningsmedel genom att överlåta den till mottagaren.

Checkarna fick inte samma starka ställning i Sverige som i vissa andra länder (se kapitel 2) vilket ofta tillskrivs den utbredda användningen av plus- och bankgiro för betalningar på distans. År 1989 hade checkarnas och postväxlarnas andel minskat till knappt 6 procent av värdet på de icke-kontanta betalningarna i ekonomin. Detta trots att de med sina 170 miljoner betalningar utgjorde cirka 22 procent av totala antalet betalningar.¹³ I och med att kortbetalningar blev allt populärare innebär detta också att checkarna fick konkurrens på marknaden för POS-betalningar. Redan 1992 var checkarna nere i 70 miljoner betalningar. I början av 1990-talet införde bankerna en avgift för checkar i syfte att minska checkanvändningen och på bara något år försvann större delen av checkbetalningarna, se figur 1:1. År 2000 gjordes bara cirka 2 miljoner checkbetalningar motsvarande 0,3 procent av värdet av de kontobaserade betalningarna. I dag är användningen av checkar och postväxlar försumbar även om den senare ibland används vid betalning i vissa specifika situationer.

ELEKTRONISKA PENGAR OCH FÖRBETALDA KORT

Elektroniska pengar (e-pengar) är pengar i form av digitala värdeenheter som bara används för betalningar på elektronisk väg.¹⁴ I teorin ska e-pengar vara ett substitut till kontanter och de existerar bara fristående på ett lagringsmedium, exempelvis minnet i en dator eller chipet på ett kort. E-pengar kan därför inte jämföras med ett tillgodohavande på ett bankkonto. E-pengar har dock egenskaper

¹³ Se CPSS (1990), sid 56. Som andel av antalet betalningar är det förvånansvärt nära de 25 procent som checkarna hade 1978, se CPSS (1980).

¹⁴ En legal definition av e-pengar ges i kapitel 4.

som påminner om både kontanter och kontobaserade betalningar. Handel med e-pengar kräver likt elektroniska betalningsinstrument en finansiell infrastruktur. Den egentliga skillnaden är att pengarna finns deponerade hos utgivaren av e-pengarna i stället för på ett bankkonto. Innehavaren av e-pengar kan lösa in dessa mot traditionell kontobehållning eller kontanter hos utgivaren.¹⁵

Eftersom e-pengar är ett så pass vitt begrepp är det svårt att få fram relevant statistik. En knapp femtedel av de tillfrågade i Riksbankens intervjuundersökning 2012 uppger dock att de har tillgång till e-pengar för att handla på internet. E-pengar spelar en marginell roll på dagens svenska massbetalningsmarknad. Vissa utländska betaltjänster för e-pengar kan nås via internet.

Förbetalda kort är nära relaterade till e-pengar men skiljer sig i det att de ofta kan användas inom ett begränsat nätverk av inköpsställen eller för ett begränsat varu- eller tjänsteutbud.¹⁶ I dag finns det förskottsbetalda kort i form av kontantkort för telefonsamtal, kort kopplade till en specifik butikskedja samt ett förskotts-betalt kort som ICA-banken har tagit fram på uppdrag av Riksgälden.¹⁷ Det är främst myndigheter som Migrationsverket, Kriminalvården och Försäkringskassan som använder det till utbetalning till personer som saknar bankkonto och därmed inte kan använda vanliga kort.

15 E-pengar är dock ett vitt begrepp. Förutom e-pengar används begrepp som e-plånbok, digitala pengar, elektronisk valuta etcetera. Till och med när man pratar om kortbetalningar används ibland begreppet e-pengar. De produkter som faller inom ramen för definitionen av e-pengar är bland andra: förskottsbetalda kort som laddas med kortinnehavarens pengar och kan användas i alla de butiker och e-handelsföretag där den aktuella korttypen accepteras, mobilbetalningar som innebär att pengar lagras och förs vidare via en mobiltelefon samt betalningar som lagras via internet, till exempel Paypal.

16 Vid denna begränsade användbarhet omfattas inte förbetalda kort av lagen om e-pengar, se kapitel 4.

17 Denna tjänst kallas Kontantkort. Det befintliga avtalet löper ut 2013 och Riksgälden ska göra en ny upphandling.

Cash card

Under 1997 introducerade tre av de fyra stora bankerna e-pengar genom betaltjänsten *Cash card* som skulle spara tid och minska riskerna för både konsumenten och handeln, bland annat genom minskad kontant-hantering.¹⁸ *Cash card* lyckades dock aldrig bli tillräckligt populärt bland köpmän eller konsumenter. Flertalet stora butikskedjor tvivlade på produkten.

Bland annat fanns en oro att *Cash card* skulle öka den administrativa bördan. Inte heller för konsumenterna verkade det finnas påtagliga fördelar. Dels skulle e-pengar hållas på ett räntelöst konto, dels hade de flesta redan andra kort och ur konsumentens perspektiv fungerade *Cash card* nästan som ett vanligt kort. *Cash card* drogs tillbaka hösten 2004.

¹⁸ Se Holmström och Stalder (2001) och Nyberg och Guibourg (2003).

Betalningar på distans

Betalningar på distans görs i dag företrädesvis som girobetalningar, kontoöverföringar, autogiro eller via kort men kan även göras med en check eller en växel. Distansbetalningarna är färre än POS-betalningarna men deras totala värde är betydligt större. År 2011 gjordes 1 120 miljoner distansbetalningar till ett totalt värde på 13 147 miljarder kronor med giro, autogiro och överföringar. Motsvarande siffror för kortbetalningar var 1 956 miljoner betalningar till ett värde av 779 miljarder kronor.¹⁹

Kort, checkar och växlar har redan redogjorts för under avsnittet om betalningar på inköpsstället. Detta avsnitt kommer därför att fokusera på kontoöverföringar, girobetalningar och autogiro.

ÖVERFÖRINGAR OCH GIRERINGAR

En konto-till-konto-överföring är en *pushbetalning*, det vill säga det är den betalande partens bank som genomför betalningen utan att den begärts av mottagarens bank. Mottagarens kontonummer anges på betalningsinstruktionen tillsammans med beloppet och eventuellt ett kort meddelande. I Riksbankens intervjuundersökning svarade 48 procent av de tillfrågade att de gjort minst en överföring till en annan persons konto under den senaste månaden.

En girobetalning är en speciell sorts överföring. I stället för att utnyttja mottagarens kontonummer använder girobetalningen ett särskilt bank- eller plusgironummer för identifiering av mottagaren. Gireringar och överföringar initieras antingen via en pappersblankett eller på elektronisk väg. I det senare fallet sker det vanligtvis via en internetbank (privatpersoner och mindre företag) eller med elektroniska filer som sänds till banken eller en clearingorganisation om avsändaren är ett större företag. På girobetalningarna finns det vanligtvis också ett OCR-nummer som ska anges vid betalningen. Detta är ett referensnummer som oftast finns angivet på fakturan eller inbetalningsavin och som tillåter mottagaren (företaget) att identifiera betalningen och automatiskt behandla den i sin bokföring och kundreskontra. Om det inte finns OCR-nummer kan betalaren lämna skriftliga meddelanden eller referensnummer.

Girobetalningar är det dominerande sättet att betala hushållräkningar och andra fakturor och för betalningar mellan företag. I intervjuundersökningen 2012 uppgav 89 procent av de tillfrågade att de hade betalat räkningar via giro under den senaste månaden. Företagen står dock för merparten av det totala värdet.²⁰

¹⁹ Se Sveriges riksbank (2012a), Tabell X.

²⁰ Exakt hur stor del av värdet företag och myndigheter står för är svårt att säga exakt. Det totala värdet på gireringar och överföringar är dock cirka åtta gånger större än hushållens disponibla inkomst. Därför kan dessa inte svara för den större delen av det totala värdet.

Totalt var 91 procent av antalet gireringar elektroniskt initierade och i termer av värde var det hela 98,6 procent.²¹ Drygt 90 procent av personer i åldern 25–44 betalar sina räkningar via internet medan motsvarande siffra för personer över 65 är cirka 60 procent. Sammanlagt var det en femtedel av hushållen som uppgav att de använde pappersblanketter. Företag och myndigheter initierar nästan uteslutande sina betalningar elektroniskt.

E-faktura är en tjänst för elektroniska fakturor i Sverige. Om en kund har anslutit sig till tjänsten får kunden fakturan presenterad direkt i sin internetbank och slipper därmed, precis som vid autogiro, manuellt registrera all information såsom mottagare, belopp, datum och OCR-nummer. Kunden kontrollerar bara betalningsuppgifterna och godkänner sedan betalningen. Också för betalningsmottagaren medför e-faktura fördelar, bland annat minskad kostnad för pappersfakturor och ökade möjligheter till integration med företagets ekonomisystem. Vissa banker erbjuder e-faktura med automatisk (push)betalning vilket gör att kunden får fördelar liknande de med autogiro (se nedan) men samtidigt har större kontroll över betalningen och enkelt kan välja att stoppa betalningen.

AUTOGIRO

Autogiro är en betaltjänst där betalningsmottagaren och betalningsavsändaren har avtalat om automatisk debitering av betalarens bankkonto. Autogiro är i princip en automatiserad girobetalning men till skillnad från vanliga girobetalningar initieras den av betalningsmottagarens bank (pullbetalning). Den används i samma syften som andra gireringar, men är speciellt lämpad för återkommande betalningar på lägre belopp.

Elektroniskt initierade betalningar är i allmänhet mindre kostsamma för banker och hushåll eftersom de manuella och fysiska arbetsmomenten är färre. Autogiro och e-faktura är två betaltjänster som skapats just för att öka graden av automatisering av betalningsprocessen.

I början av 1980-talet stod autogiro för endast 1 procent av de kontobaserade betalningarna och en än mindre andel av värdet.²² Användningen har dock ökat successivt och 2011 var antalet autogirobetalningar cirka en tredjedel av antalet gireringar, men i termer av värde uppgick de till endast 4 procent av girobetalningarnas värde.²³ År 2012 uppgav drygt 70 procent av hushållen att de använder autogiro för att betala räkningar.

21 Siffrorna avser 2011, se Sveriges riksbank (2012a), tabell X.

22 Se CPSS (1985).

23 Se Sveriges riksbank (2012a), tabell X.

Så fungerar en betalning

Ett sätt att göra en generell beskrivning av hur betalningar fungerar är att kategorisera dem utifrån hur många parter som är inblandade i transaktionen. En kontantbetalning kräver inga mellanhänder i form av betalningsförmedlare medan exempelvis kort- eller girobetalningar är mer komplicerade i avseendet att en eller flera betalningsförmedlare måste vara inblandade. Detta avsnitt beskriver tre grundläggande typer av betalningar: enkla betalningar, betalningar med en mellanhand och betalningar med flera mellanhänder.

ENKEL BETALNING

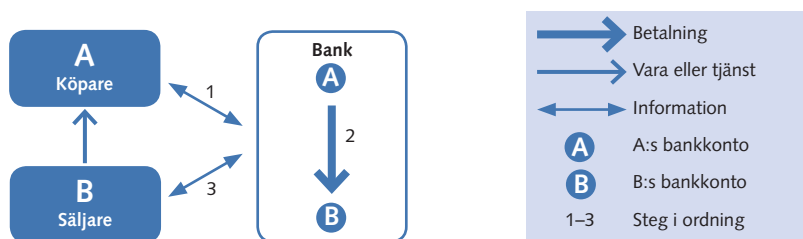
En *enkel betalning* innebär att fordran upphör i och med att köparen överlämnar det monetära värdet direkt till säljaren – exempelvis genom sedlar eller mynt. Inga mellanhänder krävs för en sådan betalning och inget tidsglapp uppstår från det att betalningen har inletts till dess att den är genomförd.

BETALNING MED MELLANHÄNDER

I de fall då det monetära värdet inte överlämnas direkt av köparen sker det i stället i form av en kontoöverföring av något slag. En kontoöverföring involverar, förutom slutanvändarna, en eller flera betalningsförmedlare som agerar mellanhänder. Den kräver också en bakomliggande, stödjande finansiell infrastruktur för att kunna genomföras.

Det enklaste fallet är när slutanvändarna har konton i samma kontoförande institut (oftast en bank). Köparen initierar då betalningen genom att ge institutet i uppdrag att överföra ett visst belopp till säljarens konto, se (1) i figur 1:4. Institutet gör den begärda överföringen (2) och informerar säljaren att dennes konto har krediterats (3).

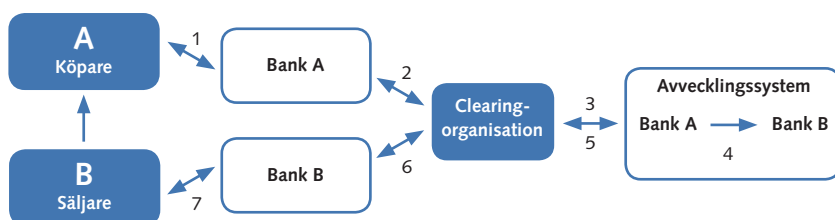
Figur 1:4. Exempel på betalning med en mellanhand

Ofta har dock inte slutanvändarna konton i samma kontoförande institut. Betalningsförmedlingen blir då mer komplicerad eftersom fler aktörer måste involveras och det krävs ytterligare finansiell infrastruktur för att förmedla information om

transaktionen mellan alla de inblandade parterna. I figur 1:5 initierar köparen betalningen genom att instruera sin bank att föra över ett belopp till säljaren (1). Bank A måste nu på något sätt föra över pengar till bank B. Vanligtvis sker informationsutväxlingen mellan bankerna genom en så kallad *clearingorganisation* som behandlar informationen och förmedlar den mellan bankerna. Bank A sänder därför en betalningsinformation till clearingorganisationen (2). Detta underlättar för bankerna eftersom de förmedlar ett stort antal betalningar och annars skulle behöva utväxla information med ett stort antal aktörer. När informationen behandlats sänds instruktioner till ett avvecklingssystem där bägge bankerna har konton (3) att föra över det överenskomna beloppet från köparens bank till säljarens bank (4). En bekräftelse på överföringen sänds till säljarens bank via clearingorganisationen (5, 6) varefter säljarens bank krediterar säljarens konto och meddelar denna att pengarna mottagits (7). Denna process ger vanligtvis upphov till ett tidsglapp där säljaren inte har pengarna på sitt konto förrän någon dag efter det att betalningen initierades. På senare tid har dock vissa institut börjat erbjuda så kallade *realtidsbetalningar* (se kapitel 3) där tidsglappet krymper till ett antal sekunder.

Figur 1:5. Exempel på betalning med flera mellanhänder

BETALNINGSPROCESSEN

Betalningsprocessen, som är en generell beskrivning av en kontobaserad betalning, har tre distinkta steg; initiering, clearing och avveckling.

Initiering: Beroende på vilket betalningsinstrument som används skickas en instruktion till den betalande partens eller mottagarens kontoförande institut. För många typer av betalningsinstrument finns standardiserade lösningar som gör att detta sker automatiskt. Instruktionen *kontrolleras* och *auktoriseras*. Detta sker ofta vid själva betalningstillfället och innebär att man kontrollerar parternas identitet och att instruktionen är giltig. Vanligtvis kontrolleras också att det finns tillräcklig likviditet på det avsändande kontot varefter kontot debiteras och information sänds vidare till clearing och avveckling.

Clearing: Instruktioner och information om överföringen sammanställs. Clearingen utförs av en clearingorganisation. I exemplet som visas i figur 1:5 avser clearing en sammanställning av transaktioner mellan två parter, A:s och B:s banker.

Om det finns flera konton och betalningsförmedlare inblandade kan sammanställningen av transaktioner göras för alla motparter samtidigt.²⁴ När informationen har sammanställts avvecklas betalningen.

Avveckling: Slutgiltig reglering av fordringar mellan de kontoförande instituten. Clearingorganisationen eller det avsändande institutet instruerar ett avvecklingsinstitut där de kontoförande instituten har konton att överföra ett visst belopp till det mottagande institutets konto. Därmed har instituten reglerat sina inbördes fordringar. Det mottagande institutet kan nu kreditera betalningsmottagarens konto. Vanligtvis är det centralbanker som agerar som avvecklingsinstitut.

Betalningsprocessen förutsätter att det finns standarder för kommunikationen av betalningsinformation mellan kontoförande institut, clearingorganisationen och avvecklingssystemet.

Finansiell infrastruktur för massbetalningar i Sverige

Riksbanken definierar den finansiella infrastrukturen som de system som hanterar finansiella positioner eller möjliggör finansiella flöden mellan olika aktörer, systemens legala ramverk och rutiner samt deltagarnas användning av dessa system. Enklare uttryckt kan man säga att den finansiella infrastrukturen består av system där betalningar genomförs och transaktioner med finansiella instrument hanteras.²⁵ Den finansiella infrastruktur som beskrivs nedan är de tekniska system som används vid förmedling av massbetalningar. Det legala ramverket beskrivs i kapitel 4.

RIX – BETALNINGSSYSTEM FÖR STORA BETALNINGAR

RIX är Riksbankens betalningssystem för *stora betalningar* mellan banker, clearingorganisationer, Riksgälden och Riksbanken.^{26, 27} Deltagande institut har konton hos Riksbanken mellan vilka medlen överförs i realtid.²⁸ Överföringarna omfattar både betalningar direkt mellan bankerna till följd av deras egna finansiella transaktioner, och den slutliga avvecklingen av finansiella transaktioner och betalningsuppdrag från bankkunderna som vanligtvis clearats via en clearingorganisation.²⁹ RIX roll för massbetalningsmarknaden är att bistå med avvecklingen av bankkundernas betalningsuppdrag.

24 Se ruta om bilateral och multilateral clearing.

25 Se Sveriges riksbank (2012b).

26 För en motivering till varför Riksbanken tillhandahåller denna tjänst, se Riksbankens roll i kapitel 5.

27 *Stora betalningar* är en term som används för att särskilja de betalningar som finansiella aktörer utväxlar sinsemellan från de (mass)betalningar som initieras av hushåll, företag och myndigheter. Formellt definieras stora betalningar som *brådskande betalningar på vanligen mycket stora belopp som utväxlas mellan finansiella aktörer*. Med brådskande avses att de bör avvecklas under samma dag eller under en specifik tidsperiod samma dag.

28 Denna typ av betalningssystem brukar benämnas RTGS (Real-Time Gross Settlement), det vill säga brutto-avveckling i realtid.

29 Riksbanken och Riksgälden använder också RIX inom ramen för sin myndighetsutövning.

I praktiken slår clearingorganisationen vid vissa tidpunkter samman ett stort antal betalningar genom att för de inblandade institutionerna beräkna antingen en brutto- eller en nettosition som sedan utväxlas som betalningar i RIX. Det gör att betalningarna i RIX är färre, cirka 14 500 per dag, än de cirka 10 miljoner kontobaserade massbetalningarna som görs varje dag. Flertalet av betalningarna i RIX härrör inte från massbetalningar utan är direkta betalningar mellan bankerna i andra syften.³⁰ I undantagsfall kan dock en bank på begäran av en kund sända en enstaka betalning genom RIX.

BANKGIROT – BETALNINGSSYSTEM FÖR MASSBETALNINGAR

I Sverige är Bankgirot (Bankgirocentralen BGC AB) den centrala aktören vid förmedling av massbetalningar mellan bankerna. Bankgirot ägs gemensamt av sju banker i Sverige och driver och utvecklar Bankgirots betalningssystem.³¹ Bankgirots roll på marknaden är att effektivisera hanteringen av betalningar med flera mellanhänder enligt principskissen i figur 1:5. I stället för att aktörerna på marknaden utväxlar betalningsinformation sinsemellan hanteras detta centralt av Bankgirot vilket möjliggör en långtgående specialisering och standardisering som ger stor driftsfördelar, samdriftsfördelar och nätverkseffekter (se ruta om massbetalningsmarknadens grundläggande egenskaper i slutet av detta kapitel). Avsändande och mottagande bank behöver bara kommunicera med en motpart och detta görs på ett standardiserat sätt.

Bankgirots betalningssystem är ett öppet system vilket innebär att alla betalningsförmedlare i Sverige som uppfyller deltagarkriterierna har möjlighet att ansluta sig till det. Utöver dessa betalningsförmedlare är även Riksgälden direkt deltagare i bankgirosystemet. I slutet av 2012 hade Bankgirots betalningssystem 83 deltagare varav 21 var direkt anslutna och 62 helt eller delvis använde någon av de direktanslutna deltagarna som ombud.

Olika typer av betalningar kanaliseras via Bankgirot och följer i förväg uppgjorda scheman och tidpunkter som kan se olika ut beroende på vilken typ av betalning det rör sig om. Principiellt börjar Bankgirots arbete när en avsändande bank eller avsändande kund (pushbetalning), mottagande bank eller mottagande kund (pullbetalning) skickar en fil med betalningsinstruktioner till Bankgirot. Bankgirot gör de kontroller som specificerats för respektive betalning, exempelvis täckningskontroll, och sammanställer avvecklingsunderlag för RIX. För det stora flertalet betalningsprodukter beräknas ett så kallat bilateralt brutto men för ett fåtal

30 Värdet på de kontobaserade betalningarna är dock bara knappt 40 miljarder kronor per dag men värdet på de relaterade betalningarna i RIX är lägre eftersom betalningarna clearats innan. Större delen av omsättningen i RIX, knappt 450 miljarder kronor per dag, härrör dock från finansiella transaktioner och direkta betalningar mellan banker.

31 Delägare är SEB, Swedbank, Handelsbanken, Nordea, Danske Bank, Länsförsäkringar Bank och Skandia-banken.

beräknas fortfarande ett multilateralt netto (se ruta nedan). Avvecklingen i RIX initieras sedan av Bankgirot eller den enskilde deltagaren beroende på vad som avtalats dem emellan. När avvecklingen genomförts instrueras mottagande institut att kreditera betalningsmottagarens konto. Totalt avvecklar Bankgirot betalningar i RIX vid 24 tillfällen per dag.³² Under 2012 förmedlades i genomsnitt 3,2 miljoner betalningstransaktioner per bankdag till ett genomsnittligt belopp om nästan 35 miljarder kronor via Bankgirots betalningssystem.

Den här processen kan varieras på olika sätt. För de betalningar som skickas och tas emot via bankgiroprodukterna, ansvarar Bankgirot för auktorisation, clearing och för avvecklingsunderlaget, samt för betalningsinformation till avsändande och mottagande bank. Auktorisationen av internetbankbetalningarna svarar dock bankerna för och för auktorisationen av de pappersbaserade bankgiroprodukterna svarar företaget BancTec (se nedan) på uppdrag av bankerna. För merparten av betalningsprodukterna sker clearing och avveckling bilateralt brutto (se ruta). Exempel på sådana betalningsprodukter är girobetalningar, autogirobetalningar, leverantörsbetalningar från företag, kontoinsättningar av löner och skatteinbetalningar. För resterande betalningsprodukter sker clearing och avveckling multilateralt netto genom Bankgirots konto i RIX. Endast betalningar i svenska kronor kan avvecklas i RIX. För betalningsuppdrag i euro tar respektive betalande bank emot avvecklingsunderlag från Bankgirot och skickar sedan själva dessa till Europeiska Centralbankens (ECB) betalningssystem Target 2³³. Bankgirot tillhandahåller också clearing- och avvecklingstjänster för ytterligare betalningsprodukter; överföringar via Dataclearingen (se nedan), vissa kontantuttag och kortbetalningar.³⁴

En nyhet är att mobila betalningar kan clearas och avvecklas en och en i realtid hos Bankgirot (se rutor om Betalningar i Realtid och Swish i kapitel 3).

32 Bankgirot lämnar också avvecklingsunderlag i euro till berörda banker som sedan lägger in dessa som betalningar i ECBs system för stora betalningar, Target 2.

33 Target 2 är ECBs motsvarighet till RIX.

34 Läs mer om detta under avsnittet om kortinfrastrukturen.

Bilateral och multilateral clearing

Clearing kan göras bilateralt eller multilateralt samt netto eller brutto. *Bilateral clearing* innebär att de belopp instituten ska betala och erhålla av varandra (betalningspositionerna) beräknas för varje individuellt par av institut var för sig. Vid *multilateral clearing* beräknas betalningspositionerna samtidigt för alla institut. Betalningspositionerna beräknas antingen som *bruttobelopp*, det vill säga värdet på de betalningar ett institut ska göra har summerats, eller som *nettobelopp* vilket innebär att betalningspositionen för ett institut beräknas som skillnaden mellan värdet på avgående och inkommande betalningar. I tabell 1:6 finns ett exempel där bankerna A, B och C sänder ett antal betalningar på 5 kronor vardera mellan sig.

De clearingmetoder som används hos Bankgirot är bilateralt brutto och multilateralt netto. Så här fungerar metoderna:

Bilateralt brutto: Betalningspositionerna för varje individuellt par av banker beräknas som summan av de betalningar de ska skicka till varandra. I exemplet innebär det att bank A ska betala 10 till B och 5 till C. Bank B ska betala 5 till vardera A och C. Bank C ska betala 15 till A och 10 till B.

Multilateralt netto: Betalningspositionen för varje enskild bank beräknas

som skillnaden mellan inkommande och avgående betalningar. Bank A ska sända betalningar på sammanlagt 15 och ta emot betalningar på 20. Banken har därför en nettofordran på 5. Bank B ska sända 10 och ta emot 20 medan bank C ska sända 25 och ta emot 10. B har alltså en nettofordran på 10 och C har en nettoskuld på 15. När multilaterala nettositioner ska avvecklas vet bankerna endast hur mycket de själva ska betala respektive erhålla. Avvecklingen måste då ske genom ett centralt konto i RIX. De banker som har en nettoskuld betalar först in vad de är skyldiga. De banker som har en nettofordran får sedan de belopp de ska ha. Bank C betalar således in 15 varefter bankerna A och B erhåller 5 respektive 10.

Var och en av beräkningsmetoderna ovan har sina för- och nackdelar. Multilateral nettning gör att betalningar tar ut varandra och de belopp bankerna måste utväxla i RIX blir då lägre än vid bilateralt brutto där betalningarna från en part till en annan summeras till ett totalbelopp. Multilateral nettning innebär alltså att likviditetsanvändningen blir mer effektiv. Bilateralt brutto har däremot en annan fördel. Skulle en deltagare inte kunna genomföra sin betalning i RIX kan fortfarande alla andra fullgöra sina skyldigheter gentemot varandra genom att genom-

föra betalningarna som planerat. Vid multilateral nettning måste däremot hela beräkningen göras om från början

och den fallande deltagaren lyftas bort ur beräkningen.

Tabell 1:6. Exempel på bilateral och multilateral clearing

		Mottagande bank		
		A	B	C
Avsändande bank	A		5+5	5
	B	5		5
	C	5+5+5	5+5	

PLUSGIROT

Plusgirot är ingen finansiell infrastruktur i traditionell mening i och med att den är uppbyggd för att processa betalningar mellan konton i Nordea. Detta är betalningar med en mellanhand och bygger på principskissen i figur 1:4. Vid betalningar mellan Plusgirokonton uppstår alltså inte behovet att kommunicera mellan olika banker. Betalningar till Plusgirokonton från andra banker clearas i huvudsak genom att bankerna sänder över betalningsfiler med information om dessa betalningar till Plusgirot. Bankerna för sedan, via RIX, över pengar till de konton som de håller i Plusgirot. Plusgirot utför därefter de betalningar som bankerna sänt in genom att föra över pengar från bankernas konton till betalningsmottagarnas konton, det vill säga som en intern betalning inom Plusgirot. Detta gäller för de betalningar som initieras elektroniskt hos bankerna. Skickar bankkunderna i stället in pappersblanketter läses dessa in av Privatgirot som sänder en betalningsfil till Bankgirot där betalningarna clearas. Betalningar från Plusgirokonton till andra banker clearas också genom Bankgirot eftersom man då behöver förmedla information mellan banker och avveckla i RIX. För slutanvändarna är de tjänster som Plus- respektive Bankgiroprodukterna erbjuder likartade.

KONTO-TILL-KONTO-ÖVERFÖRINGAR VIA DATACLEARINGEN

Dataclearingen (DCL) är en infrastruktur som i huvudsak används för konto-till-konto-överföringar, växlar och checkar. Bankgirot har sedan starten 1975 svarat för drift och förvaltning av systemet på uppdrag av systemägaren, Svenska Bankföreningen.

DCL består av regelverk och formatstandarder och har som syfte att åstadkomma ett rationellt, snabbt och säkert system för överföringar. Systemet hanterar krediteringar, löneöverföringar, telefonöverföringar, checkar, postväxlar och bankanvisningar samt eventuella rättelser av dessa transaktioner. Det förutsätts även att samtliga deltagare är medlemmar i RIX eller har ett avtal med en bank som deltar i RIX och som agerar ombud. Däremot behöver en bank som deltar i DCL inte vara deltagare i Bankgirosystemet.

Transaktioner för DCL processas först hos Bankgirot och avvecklas sedan i RIX. Betalningar via DCL avvecklas vid fyra tillfällen per dag vilket gör det möjligt för en kund att göra en kontoöverföring där mottagarens konto krediteras redan samma dag, trots att de har konton i olika banker. Om överföringen sker efter sista avvecklingsomgången sker debitering och kreditering i stället följande bankdag. Under 2012 genomfördes i genomsnitt 0,5 miljoner transaktioner till ett värde av nästan 12 miljarder kronor per bankdag.

BLANKETTBETALNINGAR VIA PRIVATGIROT

BancTec AB är leverantör av pappersbaserade betaltjänster och deras huvuduppgift är att skanna, tolka och verifiera pappersbaserade dokument. Privatgirot är i dag ett varumärke som ägs av BancTec.

Privatgirotjänsten ger Sveriges bankkunder möjligheten att utföra betalningar via blankett. Tjänsten säljs under olika namn; Privatgiro, SEB Betalservice, Girobetalning, Skandiagirot eller ICA Brevgiro. De Bankgiro- och Plusgirobetalningar som görs i bankkontorens kassor skickas sedan vidare till BancTec. Privatpersoner och företag skickar in huvuddelen av betalningsuppdragen direkt till BancTec AB. Dessa Bankgirobetalningar når mottagaren samma dag som uppdraget behandlats. Plusgirobetalningar når mottagaren bankdagen efter.

Privatgirot producerar och förmedlar varje år cirka 95 miljoner pappersbaserade betalningar samt 20 miljoner elektroniska betalningar.

BancTec öppnar, skannar och arkiverar de inkommande pappersdokumenten. Därefter tolkas, verifieras och lagras innehållet. Betalningsunderlagen skickas sedan vidare till Bankgirot och Plusgirot i form av datafiler. Bankgirot och Plusgirot hanterar därefter clearingen och tar fram avvecklingsunderlag för dessa betalningsuppdrag på motsvarande sätt som för elektroniska betalningar.

KORTBETALNINGAR (TREPARTS- OCH FYRPARTSSYSTEM)

Kortbetalningar baseras på två typer av kortsystem: trepartssystem och fyrdpartssystem.

I ett trepartssystem har både betalningsavsändare och mottagare konton hos kortföretaget som därmed säljer sina tjänster till bägge parter. Kortföretaget agerar alltså både som kortutgivare och kortinlösare och kan därför processa en betalning internt, precis som i figur 1:4. Exempel på sådana system är American Express, Diners och även de flesta av korten som ges ut av handeln i Sverige.

I ett fyrdpartssystem, som är det vanligaste i Sverige, kan kortutgivare och kortinlösare vara olika företag. Säljföretaget har då ett inlösenavtal med en inlösare vars uppgift är ta emot pengar från köparens bank och att betala ut dessa till säljföretaget.³⁵ Kortinlösaren garanterar att säljföretaget får betalt för de kortköp som gjorts. Kortinnehavaren har ett bankkonto hos den kortutgivande banken. Betalningen kanaliseras via en clearingorganisation och avvecklas sedan.

På en mer detaljerad nivå är det mer komplicerat. En kortbetalning är en pullbetalning. Det är alltså kortinlösaren som begär en betalning från kortutgivande bank. Säljföretaget betalar en transaktionsavgift till kortinlösaren som ersättning för förmedlingen av kortbetalningen.³⁶ Den kortutgivande banken får senare er-

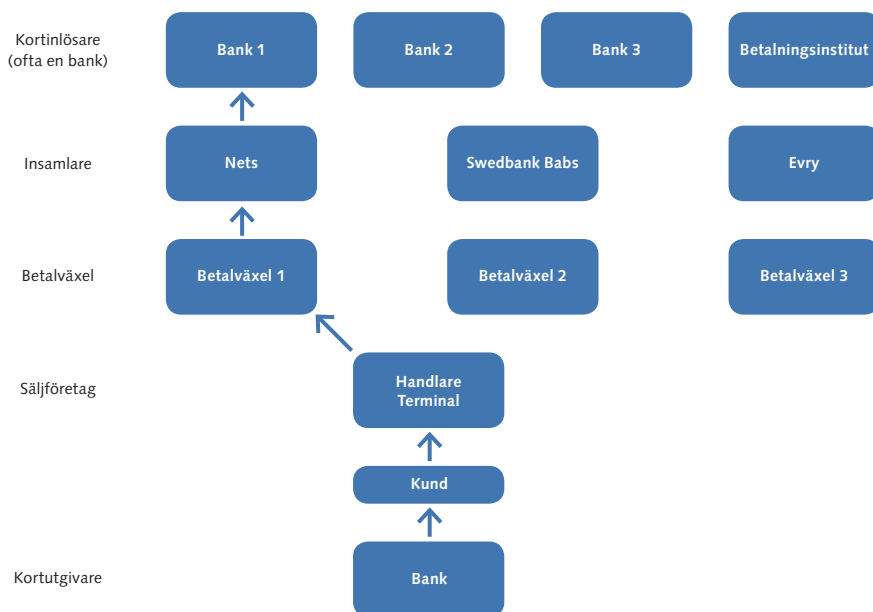
³⁵ En inlösare är ofta en bank, men behöver inte vara det.

³⁶ Avgiftens storlek beror på korttyp. Avgiften för en kreditkortsbetalning är i allmänhet högre än vid en bankkortsbetalning.

sättning av den inlösande banken för sitt arbete genom en så kallad *mellanbanksavgift* (*interchange fee*). Storleken på denna regleras i Sverige i huvudsak genom bilaterala avtal mellan banker. Kort som i Sverige är knutna till Visa respektive MasterCard är exempel på kort som ingår i fyrpartssystem. Dessa kortbetalningar clearas av Visas eller MasterCards internationella clearingorganisationer varefter de multilaterala nettositionerna kanaliseras in i RIX via Bankgirot.

Informationsflödet mellan de inblandade parterna är ännu mer komplicerat än vad som antyds ovan. Exempelvis måste, beroende på vilket kort som används, en auktorisationsförfrågan och en täckningskontroll riktas till rätt kortutgivande bank. Figur 1:7 illustrerar den komplicerade verkligheten kring kortbetalningar.

Figur 1:7. Informationskedjan vid en korttransaktion (clearing och avveckling exkluderat)

Informationsflödet dirigeras genom så kallade betalväxlar som fungerar ungefär som vanliga telefonväxlar och riktar informationen dit den ska. Betalväxlarna kan också "översätta" kommunikation till och från kortterminalen till ett tekniskt "språk" som insamlarna (se nedan) förstår och de säljer ofta tilläggstjänster för integrerade kassasystem och så vidare. Flera företag agerar i dag som betalväxlar i Sverige.

Betalväxlarna är i sin tur anslutna till *insamlare* i vilkas system kortbetalningen auktoriseras, det vill säga insamlaren kontrollerar att kortet existerar, att det inte är spärrat och så vidare. Det är den kortinlösande banken som styr vilken insamlare som ska användas vid en viss transaktion. En viktig skillnad mot betalväxlarna är att insamlarna är medlemmar hos Visa och MasterCard, vilket innebär att insam-

larna har direktanslutna system och det är genom dessa som betalningsinstruktionerna vidarebefordras för clearing hos Visa och MasterCard. En annan uppgift som insamlarna har är att testa och godkänna de terminaler som finns på marknaden. Det är dock Visa och MasterCard som ställer kraven på testerna och som ytterst står för godkännandet. De insamlare som är aktiva i Sverige är för närvarande Swedbank, Babs, Evry och Nets.

INFRASTRUKTUR FÖR KONTANTHANTERINGEN

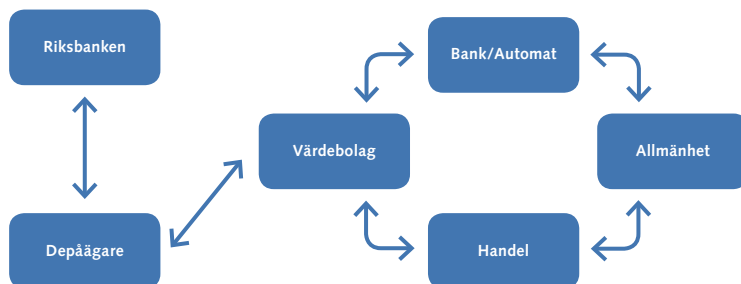
Till skillnad från kontobaserade betalningar kräver kontanter en logistisk infrastruktur som hanterar den fysiska distributionen av sedlar och mynt. Infrastrukturen bygger på att olika aktörer har olika roller i kontanthanteringen. Aktörerna är, översiktligt sett, Riksbanken, bankerna och deras depåbolag, värdebolagen, handeln och allmänheten.

Riksbankens roll är att tillhandahålla nya kontanter och ta emot utslitna kontanter för makulering.

Det är *banker och bankägda företag* som kan hämta ut nya och lämna tillbaka utslitna kontanter från och till Riksbanken. De fem största bankerna (Danske Bank, Handelsbanken, Nordea, SEB och Swedbank) har bildat ett gemensamt bolag för detta ändamål – Bankernas Depå AB (BDB). BDB lagerhåller även kontanter som tillfälligtvis inte behövs. För detta lager får BDB räntekostnadsersättning från Riksbanken. Från sitt lager säljer och köper BDB kontanter till/från sina kunder. Kunderna utgörs av banker, Bankomat AB och värdebolag. Det finns 16 BDB-depåer i landet.

Transporter till och ifrån BDB:s lager utförs av *värdebolag*, som också sköter driften av depåerna. Värdebolagen förser bankkontor, uttagsautomater och handeln med kontanter (växelkassor) samt hämtar upp eventuellt överskott av kontanter. Värdebolaget sorterar och kvalitetsgranskar också sedlar och mynt. Det är sedan främst via handeln och uttagsautomater som *allmänheten* får tillgång till kontanter. I viss mån kan allmänheten och företag även ta ut och sätta in kontanter i kassa vid ett bankkontor (se figur 1:8).

Figur 1:8. Schematisk bild av kontantflödet i den svenska ekonomin

KONTANTUTTAG I UTTAGSAUTOMAT

Flertalet uttagsautomater ägs fortfarande av bankerna men Bankomat AB, ett bolag bildat 2010 och ägt av bankerna, håller successivt på att ta över driften av dessa.³⁷ Syftet med bildandet av Bankomat var att skapa ett nytt system och en gemensam infrastruktur för bankernas uttagsautomater och insättningsmaskiner.³⁸ Bankomat väntas ha tagit över ägarbankernas samtliga automater i slutet av 2013. Än så länge hanteras uttagstransaktioner på lite olika sätt beroende på vilken bank som äger uttagsautomaten.

När Bankomat AB tagit över automaterna kommer de avtal Bankomat har med kortutgivare att avgöra hur tjänsterna i automaterna utformas. Bankomat har i sin tur ett avtal med en IT-plattformslieferantör som automaterna är kopplade till. Avvecklingen av uttagstransaktionerna kan hanteras på två sätt, beroende på vilket upplägg kortutgivaren valt. I det första upplägget skickar IT-plattformslieferantören clearinginformation direkt till respektive kortutgivare och ett avvecklingsunderlag till Bankgirot. Respektive kortutgivares nettoskuld eller nettofordran regleras sedan mot konton i RIX. Det andra upplägget är att avveckling och clearing av uttagstransaktionerna följer de ordinarie clearing- och avvecklingsrutinerna för Visa eller MasterCard-transaktioner. Det är också det senare upplägget, med ordinarie rutiner för respektive kortnätverk, som gäller när kortutgivaren inte har ett avtal med Bankomat.

Det finns också uttagsautomater som inte ägs av banker. Kontanten AB, som är ett svenskt företag som är obundet av banker och andra finansiella institut, driver ett nätverk av uttagsautomater. Kontanten är verksamt även i Norge och Finland. Vid ett kontantuttag agerar Evry insamlare i alla tre länderna. Ett företag som heter Teller agerar inlösare i Sverige och Finland medan inlösen sker via BNP (Banque Nationale Paribas) i Norge. Transaktionerna clearas inom Visas och MasterCards infrastruktur i Finland och Sverige. I Norge sker clearing genom det norska Bank Axxent-systemet.

Betalningar över landsgränser

Den finansiella infrastrukturen för massbetalningar är till stor del uppbyggd utifrån nationsgränser. Det finns en historisk förklaring till detta. För det första sker merparten av betalningarna inom landet. Exempelvis köper ofta hushåll och företag många varor och tjänster som el, vatten, sophantering och så vidare lokalt liksom de flesta anställda bor i närheten av sin arbetsplats. För det andra har lagar och regelverk kring betalningar, fram till nu, företrädesvis varit en nationell angelä-

³⁷ De banker som äger Bankomat AB är Danske Bank, Handelsbanken, Nordea, SEB och Swedbank med Sparbankerna.

³⁸ Det finns även automater som är kombinerade uttags- och insättningsautomater.

genhet. För det tredje är finansiell infrastruktur förknippad med avsevärda investeringskostnader och stordriftsfördelar.³⁹ Sammantaget betyder detta att anpassningen av den finansiella infrastrukturen efter nya förhållanden ofta går långsamt och med en fördröjning.

Traditionellt har bankerna förmedlat gränsöverskridande betalningar via relationer med så kallade korrespondentbanker. Banker i olika länder har då konton hos varandra och när en kund hos bank A ska betala till en kund i bank B ber bank A att bank B för över en viss summa från dess konto i bank B till mottagaren. Alternativt kan Bank A be bank B att initiera en viss betalning i det andra landets massbetalningssystem. Att använda korrespondentbanker är ett förhållandevis billigt sätt att skapa och administrera ett fåtal betalningar men det lämpar sig inte när betalningarna är många. I och med att relationer mellan korrespondentbanker är bilaterala förbindelser kan varje enskild bank bli tvungen att hantera ett stort antal sådana relationer vilket sammantaget kan bli dyrt. Bankernas inlåning hos varandra, och den kreditrisk detta ger upphov till, medför också risker för den finansiella stabiliteten som är svåra att uppskatta.

Banker med gränsöverskridande verksamhet, exempelvis med dotterbolag eller filialer i andra länder, kan delta direkt i de ländernas finansiella infrastruktur och på det sättet förmedla betalningar till mottagarna i de länderna. Ett potentiellt problem med detta är om standarden för betalningsmeddelanden skulle skilja sig åt mellan länderna. Betalningsmeddelandet måste då på ett eller annat sätt översättas från det ena formatet till det andra vilket medför merarbete och kostnader.

Det tredje sättet en gränsöverskridande betalning kan förmedlas på är genom en gränsöverskridande infrastruktur. De internationella kortsystemen är exempel på sådan infrastruktur. Ett annat exempel är det pan-europeiska automatiska clearinghuset STEP2. Genom att utnyttja en gemensam betalningsstandard (se SEPA i kapitel 4) kan deltagande banker skicka betalningar till varandra inom EU. Betalningarna i euro avvecklas sedan i ECBs system för stora betalningar, Target 2.

För gränsöverskridande betalningar där mottagaren inte har tillgång till ett bankkonto eller det av andra anledningar inte finns utvecklad kanal för betalningar kan remittenser användas. Denna metod tillhandahålls oftast av specialiserade betaltjänstleverantörer såsom Western Union och används främst av immigranter från utvecklings- eller tillväxtländer som vill skicka pengar till släkt och vänner i hemlandet.

Ökad handel över internet, arbetspendling över landsgränser, företagens ökade internationalisering med mera gör dock att gränsöverskridande betalningar blir allt vanligare. Lagstiftningen inom EU harmoniseras i syfte att skapa ett gemensamt regelverk för betalningar. Liksom det finns en inre marknad för varor är avsikten att skapa en inre marknad för betaltjänster.

³⁹ Se ruta om Grundläggande egenskaper hos massbetalningsmarknaden.

Grundläggande egenskaper hos massbetalningsmarknaden

Massbetalningsmarknadens uppgift är att förse samhälls-ekonomin med ändamålsenliga och kostnadseffektiva betaltjänster. Faktorer som påverkar kostnaden för att producera betaltjänsterna och slutanvändarnas värdering av dem är därför av central betydelse. Massbetalningsmarknaden har i det avseendet tre karaktäristiska egenskaper: (a) *stordriftsfördelar*, (b) *samordningsfördelar* och (c) *nätverksexternaliteter*.⁴⁰

STORDRIFTS- OCH SAMORDNINGSFÖRDELAR

Stordriftsfördelar uppkommer när den genomsnittliga produktionskostnaden för att tillverka en vara faller med ökad produktionsvolym. Kostnaden för att producera ytterligare en enhet av varan, den så kallade *marginalkostnaden*, är då lägre än genomsnittskostnaden för de hittills producerade enheterna. Stordriftsfördelar beror ofta på att en produktionsanläggning har stora fasta kostnader. På snarligt sätt kan produktionskostnader i vissa fall sänkas om produktionen av dem samlokaliseras, så

kallade samordningsfördelar. Moderna kontobaserade betalningar bygger på elektronisk informationsbehandling i stora IT-system med betydande fasta kostnader men låga marginalkostnader. När IT-systemet är uppbyggt är kostnaden för att processa ytterligare en betalning mycket liten. I många fall kan också samordningsvinster uppnås genom att flera betalningstyper, såsom överföringar, giro- och autogirobetalningar, processas på samma IT-plattform. Ju högre grad av automatisering i betalningsförmedlingen desto högre är vanligtvis stordrifts- och samordningsvinster.⁴¹

Stordrifts- och samordningsfördelar betyder att den största producenten kommer att ha en kostnadsfördel framför de mindre producenterna eftersom dennes produktionsvolym är större. På marknader med sådana fördelar finns det oftast endast ett fåtal stora producenter. I vissa fall kan stordriftsfördelarna vara så stora att det bara ryms en producent på en viss marknad. Denna verksamhet eller marknad kallas då för ett *naturligt monopol*.

40 De engelska termerna för uttrycken (a)-(c) är *economies of scale*, *economies of scope* och *network externalities*. Litteraturen om nätverkseffekter och mellanbanksavgifter är omfattande, se exempelvis Rochet (2003), Rochet och Tirole (2003a), (2003b) samt Evans och Schmalensee (2005) och (2010).

41 Se Schmiedel m.fl. (2012) visar bland annat på sambandet mellan kostnad och produktionsvolym för de vanligaste betaltjänsterna inom EU.

NÄTVERKSEXTERNALITETER

Den grundläggande nätverksexternaliteten/effekten innebär att det blir mer värdefullt för existerande medlemmar att delta i nätverket när ytterligare en deltagare ansluts. Det klassiska exemplet är telefoni. Att vara först med att ha en telefon har ett mycket litet värde men ju fler som skaffar sig telefon desto värdefullare blir telefonen också för den som anslöt sig först. Varje ny nod i ett nätverk ger alltså upphov till en positiv externalitet på de andra noderna. På samma sätt ökar värdet av att vara ansluten till en betaltjänst ju fler det går att sända betalningar till och ta emot betalningar från. Ett konkret exempel är svenska kronor. Innehavaren av svenska kronor i Sverige har tillgång till ett stort nätverk eftersom svenska kronor accepteras som betalningsmedel överallt i Sverige medan den som står med motsvarande värde i utländsk valuta kommer att finna att den inte är lika gångbar.

I vissa betalningsnätverk, exempelvis för överföringar, kan alla deltagare sända och ta emot betalningar. I andra nätverk, såsom kortnätverken, kan vissa deltagare (konsumenter) bara sända betalningar och andra bara ta emot dem (företag). För en betalningsavsändare beror nätverkets värde på hur många potentiella

betalningsmottagare som är anslutna och för en betalningsmottagare beror värdet på hur många potentiella betalningsavsändare som är anslutna. Ur en konsuments synvinkel är det ingen mening med att skaffa ett bankkort om ingen butik accepterar kortet och för en butik är det föga mening med att installera en kortterminal om inga potentiella kunder har kort. De marknader där deltagandet på den ena sidan av marknaden påverkar värdet av att delta för den andra sidan kallas för *tvåsidiga marknader*.

Det kan vara problematiskt att få med bägge sidorna av marknaden när en betalningsförmedlare vill introducera en ny betaltjänst.⁴² Men det är nödvändigt eftersom på tvåsidiga marknader behövs en kritisk massa av deltagare på varje sida av marknaden för att göra det attraktivt för den andra sidan att delta. En vanlig lösning är att låta den mindre priskänsliga delen av marknaden, vanligtvis företag som betalningsmottagare, via avgifter subventionera den mer priskänsliga delen av marknaden som ofta är hushåll. Detta sker vanligtvis genom transaktionsavgifter som betalningsförmedlarna på de olika sidorna av marknaden betalar till varandra, så kallade *mellanbanksavgifter*.

42 Problemet refereras ibland till som problemet med hönan och ägget. Vilken kom först, det vill säga vilken sida av marknaden ska med först för att attrahera den andra sidan?

■ 2 Internationell jämförelse

De grundläggande sätten att betala i flertalet länder är kontanter, bankkort, kreditkort, giro/överföringar, autogiro och check. Undantagen är få. Ett antal breda internationella trender kan skönjas. Över lag tycks kontantanvändningen minska liksom användningen av checkar. Detta är i viss mån spegelbilden av en ökad användning av överföringar/gireringar, autogiro och kortbetalningar. Innovativa betalsätt såsom mobila betalningar och kontaktlösa betalningar har ännu inte slagit igenom även om undantag finns. Detta kapitel syftar till att ge en överskådlig bild av hur massbetalningsmarknaderna ser ut i ett antal länder och av de breda trender som kan observeras i vår omvärld.

Hur massbetalningsmarknaden ser ut i andra länder beror dels på hur efterfrågan på betaltjänster ser ut vilket i sin tur beror på konsumtionsmönster, näringslivets struktur, allmänhetens tillgång till bankkonton och så vidare. Dels beror det på hur den finansiella infrastrukturen ser ut sedan tidigare. Det senare har bland annat att göra med massbetalningsmarknadens inneboende egenskaper i form av höga investeringskostnader i finansiell infrastruktur, stordriftsfördelar, samdriftsfördelar och nätverkseffekter. Det är ofta billigare att hålla fast vid vad som finns och att göra små stegvisa förbättringar än att bygga upp något nytt från grunden. Detta skapar en tröghet i strukturen som gör att dagens situation i många länder delvis är densamma som för 10–20 år sedan.

Tabell 2:1 illustrerar hur olika det kan se ut i olika länder. Exempelvis varierar andelen kontanter i relation till BNP mellan knappt 2 procent och knappt 20 procent, antalet överföringar och gireringar mellan 0 och strax under 200 per person och år och antalet kortbetalningar mellan 5 och drygt 300 per person och år. Statistik saknas dessutom i många fall.

Tabell 2:1. Kontanter i cirkulation och antal betalningar i en utvald grupp av länder under 2011

	TRANSAKTIONER								
	KONTANTER I OMLOPP		ÖVER-FÖRINGAR	AUTO-GIRO	CHECK-AR	BANK-KORT	BETAL-KORT	KREDIT-KORT	TOTALT
	RELA-TIVT BNP (%)	PER CAPITA (USD)	PER CAPITA ANTAL	PER CAPITA ANTAL	PER CAPITA ANTAL	PER CAPITA ANTAL	PER CAPITA ANTAL	PER CAPITA ANTAL	PER CAPITA ANTAL
Australien	4,05	2 710	71	31	11	116	0	74	191
Belgien	nap	nap	93	24	1	93	12	nav	105
Brasilien	3,51	445	43	21	8	19	nav	20	39
Kina	nav	nav	1	nav	1	nav	nav	nav	nav
Frankrike	nap	nap	46	54	46	nav	nav	nav	nav
Tyskland	nap	nap	74	106	0	29	6	1	36
Hong Kong SAR	13,96	4 897	nav	nav	nav	15	nav	55	71
Indien	10,50	167	0	0	1	5	0	0	5
Italien	nap	nap	21	10	5	16	nav	10	26
Japan	19,46	8 947	nav	nav	nav	nav	nav	nav	nav
Korea	3,77	845	58	30	12	38	nav	130	168
Mexico	4,73	502	9	0	4	7	nav	5	11
Ryssland	11,53	1 499	19	1	0	11	nav	1	12
Saudiarabien	6,25	1 313	0	0	0	51	nav	1	52
Singapore	8,13	4 063	7	11	15	43	nav	nav	43
Sydafrika	3,32	268	11	12	1	nav	nav	nav	nav
Turkiet	3,79	394	nav	nav	nav	4	nav	29	33
Storbritannien	3,69	1 448	58	5	16	123	3	31	157
USA	7,14	3 452	25	38	68	157	nav	78	235
Danmark	3,46	2 056	58	38	1	196	nav	9	205
Finland	nap	nap	187	15	0	203	18	nav	221
Kanada	3,76	1 897	30	20	25	120	nav	90	210
Nederländerna	nap	nap	101	80	nav	140	7	nav	146
Norge	2,35	1 771	101	15	0	259	4	15	278
Sverige	2,68	1 527	87	30	0	169	4	32	205
Schweiz	9,42	7 878	95	6	0	53	nav	24	77

Källor: CPSS (2012b), Norges bank (2012) och ECB Statistical Data Warehouse

nap = ej tillämpbar (not applicable)

nav = ej tillgänglig (not available)

Med vilka länder bör Sverige jämföras? Ur ett svensk perspektiv är det mest upp-lyssande att jämföra Sverige med länder med liknande betalningsbehov. Den grupp länder vi fokuserar på nedan är därför ett antal små eller mellanstora öppna och utvecklade ekonomier där en hög andel av hushållen har tillgång till bankkonton. Länderna är Danmark, Finland, Kanada, Nederländerna, Norge och Schweiz. Dessa länder är markerade med fet stil och finns längst ner i tabell 2:1.

Nedan beskrivs kortfattat massbetalningsmarknaderna i dessa länder uppdelat på betalningar på inköpsstället och distansbetalningar.

Betalningar på inköpsstället

Här redogörs för hur kontanter, kort och checkar används på respektive massbetalningsmarknad. Därefter jämförs de utvalda länderna och Sverige.

DANMARK

I slutet av 2011 motsvarade värdet på kontanter i cirkulation knappt 3,5 procent av BNP. Konsumenterna använder oftast uttagsautomater för att ta ut kontanter men antalet automater var förhållandevis lågt: 0,5 automater per 1 000 invånare. Det finns ingen statistik över antalet uttag per person. Andelen kontantbetalningar på inköpsstället var knappt 48 procent 2009 men har troligtvis minskat sedan dess.⁴³

Checkar används i liten utsträckning. Under 2011 gjordes endast en betalning med check per person.

Danmark har ett nationellt bankkort, Dankort, som är dominerande på den danska kortmarknaden, men internationella kortmärken såsom Visa, MasterCard med flera finns också. Totalt fanns det 1,09 bankkort per person och antalet transaktioner per person var 196. Merparten av dessa gjordes med Dankort. Kreditkorten är knutna till de internationella kortmärkena och var betydligt färre, 0,31 per person. Antalet transaktioner var också betydligt lägre, 9 stycken per person. Antalet kortterminaler var i linje med flertalet av de andra utvalda länderna, 22 stycken per 1 000 invånare.

FINLAND

Finland ingår i eurozonen och det finns ingen statistik över mängden kontanter i omlopp i enbart Finland. Trots ett relativt lågt antal uttagsautomater per 1 000 invånare, 0,42 stycken (bara Sverige har färre), var det genomsnittliga antalet uttag per person och år förhållandevis högt, 31 stycken. Det finns ingen aktuell uppskattning av andelen kontanta betalningar på inköpsstället men vid en enkätundersökning 2007 svarade 39 procent att kontanter var hur de vanligtvis betalade.⁴⁴ Den andelen är troligtvis lägre i dag.

Liksom i Sverige används inte checkar i någon större utsträckning och 2011 gjordes bara en betalning per tolv personer. Bankkortet är det viktigaste betalningsinstrumentet för betalningar på inköpsstället. Internationella bankkort har så gott som redan ersatt de nationella bankkorten. Den genomsnittlige finländaren hade 1,45 bankkort och gjorde 203 bankkortsbetalningar under 2011. Kreditkorten var ungefär hälften så många, 0,67 per person, och antalet betalningar var 18 per

⁴³ Baserat på uppgifter om antal betalningar i Danmarks Nationalbank (2012).

⁴⁴ Se Takala och Virén (2008).

person. Antalet kortterminaler var högt, 38 per 1 000 invånare vilket är det högsta bland de utvalda länderna.

KANADA

I slutet av 2011 motsvarade värdet på kontanter i cirkulation, banksektorns innehav exkluderat, 3,8 procent av BNP. Hushållens främsta källa till kontanter är uttagsautomater och det fanns 1,7 automater per 1 000 invånare. Av dessa ägdes drygt två tredjedelar av icke-banker. Den genomsnittlige kanadensaren gjorde 18 uttag per år. Studier där konsumenter har fört dagbok över sina betalningar har visat att 45–50 procent av betalningarna på inköpsstället görs kontant.⁴⁵

Checkar används i stor omfattning och under 2011 gjorde varje kanadensare i genomsnitt 25 checkbetalningar. Troligtvis är det främst företag som använder checkar och på inköpsstället ersätts checkbetalningarna successivt med kortbetalningar. Under perioden 2007–2011 minskade antalet checkbetalningar med 19 procent.

Användandet av bank- och kreditkort är väl utbrett i Kanada. Bankkortet ges ut av finansiella institut och kan användas för betalning och automatuttag.⁴⁶ Kortet är PIN-baserade och kontroll och debitering av kundens konto sker i realtid. I slutet av 2011 fanns det 0,68 bankkort per person och antalet betalningar var 120 per person. Kreditkort används i högre utsträckning än bankkort. Den typiske konsumenten har 2,29 kreditkort per person och i genomsnitt gjordes 90 kreditkortsbetalningar per person och år. Det finns även förbetalda och omladdningsbara kort men dessa används i begränsad omfattning beroende på de höga avgifter som kortinnehavarna måste betala. Antalet kortterminaler var 21 per 1 000 personer, det vill säga nästan lika många som i Sverige.

De kanadensiska bankerna ger ut bank- och kreditkort för kontaktlösa betalningar baserade på *Near Field Communication-teknologi* (NFC).⁴⁷ Mobila betaltjänster har också börjat dyka upp. Zoompass är en mobil betaltjänst kopplad till ett bankkonto eller kreditkort som erbjuds av Paymobile. En av de större bankerna har i samarbete med en av de större telekomoperatörerna lanserat en mobil betaltjänst som möjliggör inköp i butik.

NEDERLÄNDERNA

Liksom Finland är Nederländerna en del av eurozonen och det finns ingen nationell statistik över mängden kontanter i omlopp. År 2010 gjordes cirka 65 procent

⁴⁵ Se Arango m.fl. (2012).

⁴⁶ Flertalet bankkortstransaktioner processas genom det nationella kortsystemet som drivs av Interac Association. Bankkort anslutna till Visa ges också ut men används företrädesvis för näthandel, postorder eller för gränsöverskridande betalningar. Dessa transaktioner processas genom Visas infrastruktur

⁴⁷ Se kapitel 3 för en förklaring av NFC

av betalningarna på inköpsstället kontant.⁴⁸ Det fanns 0,47 uttagsautomater per 1 000 invånare i slutet av 2011 och antalet uttag per person var 27.

Checkar används inte i Nederländerna där bankerna beslöt att inte fortsätta ge ut checkar i samband med övergången till euro 2002 eftersom checkanvändningen var så liten. I stället används kort i stor utsträckning, speciellt bankkort som stod för cirka en tredjedel av POS-betalningarna. I slutet av 2011 fanns det 1,46 bankkort per person och i genomsnitt gjordes det 140 bankkortsbetalningar per person. Det nationella kortsystemet PIN lades ned under 2011 och ersattes med Internationella bankkort.⁴⁹ Kreditkort användes i blygsam omfattning, endast 7 betalningar per person. Per 1 000 invånare fanns det 17 terminaler vilket är lite färre än i de andra studerade länderna.

Förbetalda kort används i viss utsträckning. Det inhemska förbetalda kortet Chipknip användes till mindre än 2 procent av POS-betalningarna under 2010. Chipknip är en funktion som alla kort med uttagsfunktion förses med. Det finns därför ungefär lika många Chipknipkort som det finns bankkort, 1,43 person. Innehavaren laddar kortet i speciella laddningsstationer bredvid uttagsautomaterna och kan sedan använda kortet för att betala med. På grund av den begränsade och minskande användningen av Chipknip kommer detta kort att fasas ut under 2014. Ett annat förbetalt kort är OV-Chipkaart för kollektivtrafik.

NORGE

Mängden kontanter i cirkulation har under de senaste åren stabiliserat sig kring 2,35 procent av BNP.⁵⁰ Det senare är den lägsta andelen bland de utvalda länderna. Kontanter svarar för mindre än 24 procent av POS-betalningarna vilket också är den lägsta andelen bland de utvalda länderna.⁵¹ Den huvudsakliga distributionskanalen för kontanter till allmänheten är uttagsautomater. Under 2011 fanns det 0,45 automater per 1 000 personer och det genomsnittliga antalet uttag var 19 per person.

Checkar används knappt alls i Norge. Kort har kommit att bli det dominerande betalningsinstrumentet för betalningar på inköpsstället. Bland korten är bankkortet det mest använda. Norge har ett nationellt bankkort kallat BankAxept. Den genomsnittlige norrmannen hade 2,50 bankkort och gjorde 259 betalningar med dem under 2011. Kreditkortet var färre men det fanns ändå drygt ett kreditkort per person med vilka det gjordes 19 betalningar per person. Antalet kortterminaler var 26 per 1 000 invånare vilket inte var nämnvärt fler än i de flesta av de andra utvalda länderna.

48 Se Jonker m.fl. (2012).

49 Se DNB (2012) och CPSS (2012a).

50 BNP har angetts som fastlands-BNP, det vill säga total BNP exkluderat gas- och oljesektorn.

51 Uppgiften om 24 procent gäller för 2007, se Gresvik och Haare (2009). Andelen är lägre i dag men exakt uppgift saknas.

SCHWEIZ

Mängden kontanter i omlopp motsvarade 9,42 procent av BNP vilket är den högsta andelen bland de utvalda länderna. En del av dessa kontanter hålls säkerligen utanför Schweiz och mängden kontanter i landet bör därför vara något mindre. Det finns två interoperabla nätverk med uttagsautomater vilket innebär att de i praktiken fungerar som ett nätverk. Totalt fanns det 0,84 automater per 1 000 invånare och under 2011 gjordes 16 uttag per person. Tyvärr finns ingen uppskattning av andelen betalningar på inköpstället som sker kontant.⁵²

Checkar används lite på den schweiziska massbetalningsmarknaden och deras betydelse fortsätter att minska, bland annat beroende på de avgifter bankerna tar för att lösa in dem. Samtidigt har den schweiziske konsumenten använt kort i mindre utsträckning än konsumenter i många andra länder. De två vanligaste bankkortet är Maestro och ett nationellt kort. Totalt fanns det 1,08 bankkort per person 2011 men antalet transaktioner, 53 per person, var det lägsta bland de utvalda länderna. Också kreditkort användes i liten utsträckning, 24 betalningar per person 2011, och 0,69 kort per person. De dominerande korten är Visa och MasterCard.

Det finns också ett kort för e-pengar. Kortet, som heter Cash, är snarlikt det kort som fanns i Sverige fram till 2004 under namnet Cash card (se ruta i kapitel 1). Liksom i Sverige har detta kort aldrig uppnått en kritisk volym. Beslut har tagits om att dra in Cash från marknaden i slutet av 2013. Under 2011 genomfördes det bara drygt en sådan betalning per person.

EN JÄMFÖRELSE MELLAN LÄNDERNA

De utvalda länderna är i grunden ganska lika men det finns skillnader. I Schweiz används kontanter i stor utsträckning men även i Danmark, Nederländerna och Kanada görs cirka 50 procent eller mer av POS-betalningarna kontant. Sverige, Finland och i synnerhet Norge har en lägre andel kontantbetalningar. I samtliga länder utom Schweiz är kortbetalningar vanliga och bara i Kanada används checkar i viss utsträckning. En sammanställning av länderna finns i tabell 2:2. För att ta hänsyn till ländernas olika storlek anges antal betalningar, kort, terminaler och automater per person eller per 1 000 personer. Av samma anledning anges värdet på kontanter i cirkulation som andel av BNP och värde per person i USD.

52 Schweiz, liksom Tyskland, har få kortbetalningar och checkar används knappt (se tabell 2:1) vilket talar för att kontantanvändningen är likartad den i Tyskland. von Kalckreuth m.fl. (2009) fann att i Tyskland 2008 var 82 procent av betalningarna på inköpstället kontanta och att dessa betalningar utgjorde hela 58 procent av det totala värdet. Det finns därför anledning att tro att andelen kontantbetalningar i Schweiz också är förhållandevis hög.

Tabell 2:2. Betalningar på inköpsstället för de utvalda länderna

	DANMARK	FINLAND	KANADA	NEDER- LÄNDERNA	NORGE	SVERIGE	SCHWEIZ
Kontanter							
<i>Andel av BNP (%)</i>	3,46	nap	3,76	nap	2,35	2,68	9,42
<i>Per capita (USD)</i>	2 056	nap	1 897	nap	1 771	1 527	7 878
<i>Andel transaktioner POS kontant (%)</i>	48	39*	45–50	65	24	35–40	nav
Uttagsautomater							
<i>antal per 1 000 invånare</i>	0,50	0,42	1,74	0,47	0,45	0,38	0,84
<i>antal uttag per person/år</i>	nav	31	18	27	19	24	16
Kort – totalt							
<i>antal kort per person</i>	1,40	2,12	2,97	1,46	3,58	2,15	1,77
<i>antal kortköp per person</i>	205	221	210	146	278	205	77
Bankkort							
<i>antal kort per person</i>	1,09	1,45	0,68	1,46	2,50	1,09	1,08
<i>antal kortköp per person</i>	196	203	120	140	259	169	53
Kreditkort							
<i>antal kort per person</i>	0,31	0,67	2,29	nap	1,08	1,06	0,69
<i>antal kortköp per person</i>	9	18	90	7	19	36	24
Kortterminaler							
<i>antal per 1 000 invånare</i>	22	38	21	17	26	22	19
Checkar							
<i>Antal transaktioner per person</i>	1	0	25	nap	0	0	0

* Andel konsumenter som 2007 uppgav att kontanter var deras vanligaste betalningssätt. Takala och Virén (2008).
 Källor: CPSS (2012), ECB Statistical Warehouse, Norges Bank (2012), Jonker m.fl. (2012), Segendorf och Jansson (2012), Danmarks Nationalbank (2012), Arango m.fl. (2012), Gresvik och Haare (2009) och Danmarks Nationalbank (2012)

Kostnader för betalningar

Riksbanken publicerade 2012 en studie av kostnaderna för betalningar i Sverige 2009.⁵³ Den var en del av en av ECB samordnad undersökning som tydligt visar att det finns stor- och samordningsfördelar.⁵⁴ Tabell 2:3 ger en överblick över resultaten för några av de deltagande länderna och för Norge som genomförde en egen studie för 2007.

Samhällsekonomiska kostnader mäter värdet på de resurser som totalt går åt för att producera betaltjänsterna.

Kostnaderna är mätta som andel av BNP vilket tillåter en jämförelse av kostnadssituationen i länder av olika storlek. Notera hur kostnaden per betalning (styckkostnaden) för kontantbetalningar är lägre i Italien och Ungern som använder förhållandevis mycket kontanter än i Sverige, Danmark och Norge där användningen av kort är väl utbredd. Sverige, Danmark och Norge har också lägre styckkostnad för kortbetalningar än Italien och Ungern.

Tabell 2:3. Samhällsekonomiska kostnader för kontanter och kort

	2007		2009			ECB 2009		
	NORGE	DANMARK	ITALIEN	SVERIGE	UNGERN	MINSTA	HÖGSTA	MEDEL
Kontanter								
Samhällsek. kostnad (mnr kr)	4 248	8 260	83 900	8 592	7 911			
Andel av BNP (%)	0,15	0,38	0,52	0,28	0,80			0,49
Samhällsek. styckkostnad (kr)	8,59	10,50	3,50	8,32	2,79	1,38	8,32	4,35
Kort, totalt*								
Samhällsek. kostnad (mnr kr)	6 513	5 166	17 800	8 749	1 886			
Andel av BNP (%)	0,23	0,24	0,11	0,28	0,19			0,21
Samhällsek. styckkostnad (kr)	7,21	5,89	12,59	5,55	10,78	2,34	85,70	14,23

*Inkluderar kortbetalningar vid inköpstället och på distans med bank- och kreditkort.

Källor: Banca d'Italia (2012), Danmarks nationalbank (2012), Gresvik och Haare (2009), Schmiedel m.fl. (2012), Segendorf och Jansson (2012) och Turján m.fl. (2011)

53 Se Segendorf och Jansson (2012a) och (2012b).

54 Se Schmiedel m.fl. (2012), Chart 2.

Distansbetalningar

Det här avsnittet beskriver betalningar där den betalande och mottagande parten inte möts. Exempel på sådana betalningar är hushållsräkningar, fakturor och betalningar för handel över internet. Nedan redogörs för de viktigaste aspekterna när det gäller överföringar, giro och autogiro eftersom checkar och kort avhandlats i föregående avsnitt. I internationell statistik behandlas överföringar och gireringar tillsammans och går inte att särskilja.⁵⁵ Tillgänglig statistik ger inte heller möjlighet att särskilja kort- och checkanvändningen vid distansbetalningar från den vid POS-betalningar.

DANMARK

Danmark använder överföringar och autogiro något mindre än de övriga nordiska länderna. I genomsnitt gjorde den danske konsumenten 58 överföringar under 2011 av vilka 20 var pappersbaserade. Ökningstakten i antalet överföringar har varit måttlig, cirka 14 procent mellan 2007 och 2011 och det totala värdet var i princip oförändrat. Pappersbaserade överföringar minskade med 7 procent medan det totala värdet ökade med 9 procent.

Det finns två autogiro-tjänster i Danmark: Betalningsservice för hushåll och LeverandørService för företag. Totalt gjordes det 38 autogirobetalningar per person under 2011. Ökningen mellan 2007 och 2011 var 14 procent i volym och 9 procent i totalt värde.

FINLAND

Överföring/giro är det dominerande sättet att göra distansbetalningar i Finland som har flest överföringar per person bland de utvalda länderna, 187 stycken under 2011 varav endast 2 initierats via pappersblankett. Antalet överföringar har ökat med 44 procent mellan 2007 och 2011 och värdet med 10 procent. Överföringar kan initieras på olika sätt. Den överväldigande delen av överföringar initieras elektroniskt. Sedan 1989 har de finska konsumenterna kunnat använda speciella automater också för att göra girobetalningar men dessa har till stor del ersatts av persondatorer. De finska bankerna har utvecklat ett format för elektroniska fakturor (Finvoice). Det finns också en speciell girotjänst för brådslande betalningar som når mottagarens konto samma dag (POPS, se nedan).

Autogiro används mer blygsamt. Den genomsnittlige konsumenten gjorde 15 betalningar med autogiro under 2011. Autogiro har ökat med 8 procent i antal mellan 2007 och 2011 och värdet med 9 procent.

⁵⁵ Den engelska termen är "credit transfer" som bäst översätts som överföring där gireringar ses som en speciell sorts överföringar.

I samband med övergången till SEPA-kompatibla betalningar (se ruta i kapitel 4) har den gamla nationella infrastrukturen för clearing (PMJ) förlorat i betydelse. Alla gireringar går redan nu genom det pan-europeiska automatiska clearinghuset STEP2, och efter att övergången till SEPA slutförts i januari 2014, kommer PMJ att läggas ned. Ett annat system, POPS, fortsätter tillsvidare för brådskande betalningar.

KANADA

Kanadensiska hushåll kan antingen initiera enskilda överföringar eller välja att ha en stående betalningsorder som regelbundet initierar en betalning av en viss storlek till en viss mottagare. E-faktura är vanligt för enstaka betalningar medan stående betalningar är mer vanliga för månatligt sparande, överföring av lön till annat konto och så vidare. Betalningar kan initieras via internet, telefonbank eller uttagsautomater. Under 2011 genomförde den genomsnittlige konsumenten 30 överföringar varav alla elektroniska. Antalet överföringar ökar stadigt och under de senaste 5 åren har antalet vuxit med 21 procent och värdet med 42 procent. Under samma period växte de stående betalningarna med 33 procent i antal och 76 procent i värde.

Autogiro används främst för regelbundna betalningar såsom amorteringar. Den genomsnittlige konsumenten genomförde 20 autogirobetalningar under 2011. Tillväxttakten mellan 2007 och 2011 är något längre än för vanliga överföringar.

NEDERLÄNDERNA

Nästan alla enstaka betalningar mellan företag och hushåll görs i form av överföringar. Flertalet sådana betalningar är elektroniskt initierade. Betalning via internetbank är vanligt och det finns sedan ett par år också en e-fakturalösning (FINBOX) framtagen av ett par banker i samarbete. Acceptgiro är en pappersbaserad lösning där den betalande parten får en förtryckt inbetalningsblankett av mottagaren, signerar denna och skickar in till banken. Totalt genomfördes 101 överföringar per person under 2011. Autogiro är populärt i Nederländerna och bankerna har olika autogiroprodukter inriktade mot olika marknadssegment. Den genomsnittlige konsumenten genomförde 80 autogirobetalningar vilket var det högsta antalet bland de utvalda länderna.

För betalningar över internet används kort i olika former men också en produkt kallad iDEAL. När det är dags att betala länkas kunden till sin internetbank och får där hjälp att genomföra betalningen som en överföring. Överföringar har på så sätt kommit att konkurrera med kort för internethandel.⁵⁶

⁵⁶ Flertalet betalningsprodukter (PIN, Chipknip, Incasso, Acceptgiro och iDEAL) ägs av Currence som bildades av de nederländska bankerna efter rekommendation av Wellink-kommissionen att öka transparensen och konkurrensen på massbetalningsmarknaden.

NORGE

Liksom i andra länder kan överföringar och autogiro initieras över internet, via pappersblankett, över disk på bankkontor och dessutom har vissa företag speciella terminaler för ändamålet.⁵⁷ Det finns e-fakturatjänster som riktar in sig på betalningar från hushåll till företag och sådana som riktar in sig på betalningar mellan företag.

Under 2011 gjorde den genomsnittlige konsumenten 101 överföringar varav 97 initierades via internet eller terminal och 4 genom pappersblankett. För de elektroniska överföringarna är detta en volymökning med 12 procent sedan 2007. Under samma period ökade värdet med 22 procent. Motsvarande siffror för de pappersbaserade överföringarna var -54 procent och -33 procent.

Användningen av autogiro är förhållandevis låg, 15 betalningar per person under 2011. Detta är ändå en volymökning med 43 procent sedan 2007. Värdeökningen var dock mindre, 5 procent.

SCHWEIZ

Överföring är det vanligaste sättet att betala räkningar på och det har kommit att bli det vanligaste kontantlösa betelsättet i Schweiz. Överföringar kan göras via bankerna eller PostFinance och de initieras antingen över internet, via e-faktura eller via pappersblankett. Under 2011 gjorde den genomsnittlige konsumenten 95 överföringar. Detta är en volymökning på 16 procent och en värdemässig ökning på 8 procent sedan 2007. Uppgifter för andelen pappersbaserade överföringar saknas dessvärre. Schweiziska banker har deltagit i SEPA-projektet sedan 2008.

Liksom för överföringar har bankerna och PostFinance separata autogiroprodukter. Antalet autogiro har ökat med 6 procent sedan 2007 och det totala värdet med 17 procent. Ökningen är lägre än för överföringar vilket kan bero på konkurrens från e-faktura. I genomsnitt gjordes 6 autogirobetalningar per person under 2011.

EN JÄMFÖRELSE MELLAN LÄNDERNA

Liksom vid POS-betalningar uppvisar de utvalda länderna många likheter när det gäller distansbetalningar. Med undantag för Kanada, där checkar fortfarande spelar en viktig roll, dominerar överföringar och autogiro marknaden. Totalt sett har Danmark, Norge, Schweiz och Sverige färre överföringar och autogirobetalningar per person medan Finland och Nederländerna har betydligt fler. Pappersbaserade överföringar är dock förhållandevis mer vanliga i Danmark än i de andra länderna

⁵⁷ Med autogiro avses de två autogirolösningarna som finns i Norge: Autogiro och Avtalegiro. Den senare är den som används mest. Det finns också två lösningar för de speciella terminalerna, Bedriftsterminalgiro och Nettbank bedrift. Den förstnämnda håller på att fasas ut.

och autogiro är en viktigare kanal i Nederländerna än i de andra länderna. Se tabell 2:4 för antal betalningar per person.

Tabell 2:4. Distansbetalningar i de utvalda länderna

	DANMARK	FINLAND	KANADA	NEDER- LÄNDERNA	NORGE	SVERIGE	SCHWEIZ
Överföringar (giro)							
antal transaktioner per person	58	187	30	101	101	87	95
- varav pappersbaserade	20	2	0	6	4	8	nav
- varav elektroniska	38	185	30	95	97	80	nav
Autogiro							
antal transaktioner per person	38	15	20	80	15	31	6

Källor: CPSS (2012), ECB Statistical Warehouse och Norges Bank (2012)

Aktuella internationella trender på massbetalningsmarknaderna

Ett antal likheter kan skönjas bland de utvalda länderna. Tabell 2:5 ger en överblick. Med undantag för i Kanada och Schweiz minskar värdet på kontanter i cirkulation i relation till BNP. Dock är Sverige ensamt om att ha en tydlig minskning på det nominella värdet på kontanter i cirkulation. Minskningen i de andra länderna beror på att tillväxten av kontanter i cirkulation är lägre än tillväxten i BNP. Norge och Sverige är de länder som har lägst andel kontanter vilket överensstämmer med att Norge och Sverige har lägst andel kontantbetalningar vid POS. Antalet kontantuttag per person minskar också i alla länder utom i Schweiz. Varför värdet på kontanter i omlopp i relation till BNP ökar i Kanada medan antalet uttag minskar och trots att den kanadensiska centralbanken uppskattar att andelen kontantbetalningar minskar är svårt att säga.⁵⁸

⁵⁸ Se Arango m.fl. (2012).

Tabell 2:5. Förändringar i användningen av betaltjänster i de utvalda länderna

	DANMARK	FINLAND	KANADA	NEDER- LÄNDERNA	NORGE	SVERIGE	SCHWEIZ
Kontanter							
<i>andel av BNP (%)</i>	3,46	nap	3,76	nap	2,35	2,68	9,42
<i>förändring från 2007 (%)</i>	-7,7		3,9		-16,7	-26,8	8,8
Uttagsautomater							
<i>antal uttag per person/år</i>	nav	31	18	27	19	24	16
<i>förändring från 2007 (%)</i>		-35	-13	-9	-7	-29	7
Kort – totalt							
<i>antal kortköp per person</i>	205	221	210	146	278	205	77
<i>förändring från 2007 (%)</i>	31	28	19	41	30	41	33
Bankkort							
<i>antal kortköp per person</i>	196	203	120	140	259	169	53
<i>förändring från 2007 (%)</i>	34	30	14	43	28	35	30
Kreditkort							
<i>antal kortköp per person</i>	9	18	90	7	19	36	24
<i>förändring från 2007 (%)</i>	-14	6	25	30	83	76	41
Checkar							
<i>antal transaktioner per person</i>	1	0	25	nap	0	0	0
<i>förändring från 2007 (%)</i>	-67	-38	-19		-62	-61	-76
Överföringar (giro)							
<i>antal transaktioner per person</i>	58	187	30	101	101	87	95
<i>förändring från 2007 (%)</i>	14	44	21	11	6	24	16
Autogiro							
<i>antal transaktioner per person</i>	38	15	20	80	15	31	6
<i>förändring från 2007 (%)</i>	14	8	10	12	43	35	6

Källor: CPSS (2012), ECB Statistical Warehouse, Norges Bank (2012), Jonker m.fl. (2012), Segendorf och Jansson (2012), (2009), Danmarks Nationalbank (2012), Arango m.fl. (2012), Gresvik och Haare (2009) och Danmarks Nationalbank (2012)

Antalet kortbetalningar ökar i alla de utvalda länderna, oavsett tidigare nivå. Det finns dock inget samband mellan tillväxttakten och antalet kortbetalningar per person. Det finns inte heller något klart samband mellan tillväxttakten på antalet bank- och kreditkort och antalet betalningar som görs med dessa. Användningen av överföringar/giro och autogiro ökar också i alla länder. I och med att användandet av kort, överföringar och autogiro ökar så minskar checkanvändningen.

Innovativa betalsätt som mobila betalningar och kontaktlösa (NFC) betalningar har ännu inte slagit igenom i de utvalda länderna. Dessa produkter har just lanserats, förekommer som pilotförsök eller förväntas introduceras inom kort. Det är möjligt att en ny jämförelse om 5 år kommer att se annorlunda ut.

■ 3 Innovationer på massbetalningsmarknaden⁵⁹

Ett antal nya betaltjänster har introducerats på den svenska marknaden. Vissa bygger på ny teknik. Hit hör flertalet mobila betaltjänster. Andra innovationer bygger på förändrade processer vid hanteringen av betalningar eller förändringar i den finansiella infrastrukturen. Hit hör vissa tjänster vid e-handel liksom möjliggörandet av betalningar i realtid. Bankerna har också fått ökad konkurrens av icke-traditionella aktörer såsom telekombolag och betalningsinstitut. Detta kapitel beskriver ekonomiska och teknologiska drivkrafter bakom utvecklingen.

Den svenska massbetalningsmarknaden är en marknad där betaltjänster efterfrågas och tillhandahålls. På utbudssidan finns betaltjänstleverantörerna som är vinstdrivande företag och på efterfrågesidan väljer konsumenter, företag och myndigheter betaltjänst utifrån funktionalitet, säkerhet, pris med mera. Om en ny betaltjänst introduceras på massbetalningsmarknaden kommer således att bero på om betaltjänstleverantören tror att en fungerande affärsmodell kan byggas kring tjänsten medan efterfrågan beror på om betaltjänsten kan uppfylla slutanvändarnas behov. Nedan diskuteras de ekonomiska drivkrafterna hos betaltjänstleverantörerna och därefter vilka faktorer som kan möjliggöra innovation och nyetableringar samt vilka faktorer som kan utgöra hinder. Slutligen diskuteras ett par internationella trender.

Ekonomiska drivkrafter

En grundläggande drivkraft på marknaden för massbetalningar är att det som helhet är en stor marknad, med betydande intäktsmöjligheter. Massbetalningsmarknaden växer dessutom stabilt, i stället för att fluktuera med konjunkturen som många andra marknader vilket gör den attraktiv. Utöver att erbjuda själva betaltjänsten har leverantören stora möjligheter att skapa intäkter genom närliggande tjänster. Dessa kan i många fall ge större intäkter än själva betalningsförmedlingen.

Intäkter från själva betaltjänsten genereras främst genom avgifter. Ofta använder betaltjänstleverantören en tvådelad prissättning som består av dels en fast periodisk avgift och dels en transaktionsavgift. Den fasta periodiska avgiften ger kunden tillgång till själva betaltjänsten. För konsumenter (ofta betalningsavsändare) kan den fasta avgiften vara en årsavgift för bank- eller kreditkortet eller

⁵⁹ Detta kapitel bygger till stor del på en rapport från Deloitte om innovationer på massbetalningsmarknaden som Riksbanken beställde hösten 2012.

för internetbanken. Det är däremot ovanligt i Sverige att konsumenten betalar en avgift per transaktion, något som är betydligt vanligare i många andra europeiska länder.⁶⁰ Ett exempel på detta är automatuttag där svenska konsumenter sällan betalar uttagsavgifter.

Det är däremot vanligt att företag och myndigheter betalar transaktionsavgifter. Avgiften kan vara ett visst belopp per betalning, en procentsats av beloppet eller en kombination av båda. Traditionen i Sverige är alltså att betalningsmottagaren i en betaltransaktion står för transaktionsavgifterna, medan upplevelsen för konsumenten är att betalningen är "gratis". Detta är viktigt eftersom det påverkar hur konsumenter väljer att betala och deras vilja att betala för nya typer av betaltjänster.⁶¹

Avgifter kan också tas ut på andra sätt, till exempel genom att en mottagare får köpa eller hyra en kortterminal av den inlösande banken. Betaltjänstleverantörer tar också ut avgifter av varandra. Mellanbanksavgifter är ett exempel på detta liksom de avgifter banker med flera betalar för att få tillgång till den finansiella infrastrukturen.

Float är en annan intäktskälla som är direkt relaterad till betaltjänsten och som uppkommer genom att det kan finnas en tidsfördröjning mellan det att avsändarens konto debiteras och mottagarens konto krediteras.⁶² Under denna tid kan en eller flera betalningsförmedlare tjäna ränta på pengarna medan de är på väg mellan slutanvändarnas konton.

Det finns också intäktskällor som är indirekt relaterade till betaltjänsten. I de fall betalningsförmedlaren tillhandahåller konton där slutanvändarna har medel stående kan betalningsförmedlaren eventuellt tjäna en räntemarginal på dessa medel. Betalningsförmedlaren investerar då, eller lånar på olika sätt ut, delar av tillgodohavandet slutanvändarna har på sina konton. Om avkastningen på dessa medel är högre än den ränta betaltjänstleverantören själv betalar uppstår en mellanskillnad som denne kan tillgodogöra sig. Likviditeten på kontona fungerar i dessa fall alltså som en finansieringskälla för betaltjänstleverantören.

Ytterligare ett sätt för betaltjänstleverantörer att tjäna pengar är att tillhandahålla tilläggstjänster till framför allt mottagare av elektroniska betalningar om mottagaren är ett företag. Det kan handla om en integrering av betaltjänsten med företagets bokföringssystem som tillåter företaget att exempelvis på ett enkelt sätt stämma av betalningar mot bokföringsposter. Ett annat sätt att skapa indirekta intäkter är att paketera betaltjänsten med andra banktjänster.⁶³ Exempel på detta är när kortutgivare tillhandahåller olika försäkringskomponenter kring betalningen.

60 För Sverige, se Guibourg och Segendorf (2007a).

61 Segendorf och Jansson (2012a) diskuterar hur avsaknaden av prissignaler påverkar användandet av kort och kontanter i Sverige. I Segendorf och Jansson (2012b) diskuteras också andra sätt att påverka valet av betaltjänst.

62 Se Finansinspektionen (2002a) och (2002b).

63 Den engelska ekonomiska termen är *bundling*.

Betalas exempelvis en flygresa med kort finns det ofta någon form av avbeställningsskydd. Det är också vanligt att kortanvändning på olika sätt stödjer handlares lojalitetsprogram, till exempel så att kreditkortet också tillåter konsumenten att samla bonuspoäng vid köp i en viss butikskedja. För stora betalningsmottagare paketeras ofta betalningstjänsten med andra orelaterade banktjänster, exempelvis lån för finansiering av verksamheten.

Hur olika betaltjänstleverantör genererar intäkter skiljer sig åt. Massbetalningsmarknaden i dag är en heterogen sammansättning av aktörer med varierande drivkrafter. Generellt sett kan aktörerna delas in i två kategorier: *existerande aktörer* och *utmanande aktörer*. Deras primära drivkrafter, som diskuteras nedan, sammanfattas i Figur 3:1.

Figur 3:1. Aktörerna och deras drivkrafter

Kategori	Typ av aktör	Exempel på aktörer i Sverige	Primära drivkrafter
Existerande	Banker och nationella clearingorganisationer	Stora och små svenska banker, Bankgirot	Försvaret av existerande marknad och intäkter, sänka kostnader, försvar av kringtjänster
	Kortföretag	MasterCard, Visa	Försvaret av existerande marknad och intäkter, sänka kostnader
Utmanande	Telekomoperatörer	TeliaSonera, Telenor, 3, Tele2 och det ägda bolaget WyWallet	Söka nya intäktskällor, bredda tjänsteportföljen, etablera sig på marknaden
	Teknikinnovatörer	Seamless, iZettle, PayAir	Etablera sig på marknaden, vinna nischer, vinna kringtjänster, vinna intäktskällor
	Processinnovatörer	Payer, Klarna, PaybyBill, Payson, Collector, Payex	Etablera sig på marknaden, vinna nischer, vinna kringtjänster, vinna intäktskällor

Existerande aktörer

Kärnan i *bankernas* verksamhet för konsumenter och små företag är bankkontot. De banktjänster som erbjuds kunderna är ofta på ett eller annat sätt knutna till bankkontot. Nyckeln till bankkontot är, sett från bankernas perspektiv, betalningen. För bankerna gäller det att se till att kunderna fortsätter använda bankkontot för betalningar, annars förlorar man många möjligheter att tjäna pengar på kringtjänster som kan ge bankerna väsentligt högre marginaler än själva betalningen. De två tydligaste närliggande tjänsterna är sparande och utlåning/kreditgivning. Kreditgivningen i samband med utgivning av kreditkort till privatpersoner är en lönsam verksamhet för bankerna liksom avgifterna som är högre än för bankkort.⁶⁴ Betaltjänsterna representerar således en betydande del av intäkterna för banker och kortföretag. Själva betalningen anses dock för vissa mottagarsegment, som stora

64 Se Segendorf och Jansson (2012a).

företag, vara en affärsverksamhet med låga marginaler för bankerna, eftersom det krävs mycket stora transaktionsvolymerna för att få god lönsamhet.

Bankkontot är också den billigaste och mest stabila finansieringskällan för bankernas totala verksamhet. Inlåningen har dessutom ökat i betydelse de senaste åren som en konsekvens av de regelverk som utarbetats av Basel-kommittén.

Elektroniska betaltjänster, främst kort, ersätter kontanter och bankerna upplever att kontanthandlingen är kostsam. Bankerna har därmed ett incitament att försöka styra kunderna mot sådana betaltjänster som minskar kontant användningen och därmed bankens totala kostnader. Också i ett internationellt perspektiv är strävan att öka automatiseringen av betaltjänsterna, och att minska kostnaderna för kontanter en stark drivkraft till innovation.^{65, 66}

Kortföretagens drivkraft är att behålla eller öka transaktionsmängden genom sin infrastruktur eftersom det är på den de tjänar sina pengar. Exakt hur betalningarna initieras är av underordnad betydelse: genom traditionella kort, NFC (se nedan) eller nya mobila betaltjänster baserade på underliggande bank- eller kreditkort. De NFC-lösningar kortföretagen nu erbjuder kan ses som ett sätt att försvara eller helst öka transaktionsmängden i kortinfrastrukturen.

Sammanfattningsvis har de existerande aktörerna byggt upp och investerat i en affärsmodell kring sina betaltjänster. Nya konkurrerande betaltjänster och aktörer kan helt eller delvis påverka intjäningsmöjligheterna i dessa affärsmodeller och kan därför upplevas som ett hot.

Utmanande aktörer

De utmanande aktörerna har sinsemellan liknande drivkrafter, se figur 3:1. De hoppas göra en vinst genom att attrahera många kunder och stor betalningsvolym. Emellertid är det viktigt att peka på ett antal väsentliga skillnader mellan dem.

Kollektivt så når *telekomoperatörerna* en mycket stor andel av befolkningen och de har sedan länge SMS-betalningar som de erbjuder till slutanvändarna. Generellt är telekomoperatörerna intresserade av att uppmuntra sina kunder att använda mobilen för allt fler tjänster och driva upp mängden datatrafik i mobilnäten, och att erbjuda betalningar är ett sätt att göra detta. Minskade marginaler inom telekomoperatörernas kärnverksamhet, som till exempel röstsamtal, kan också vara en drivkraft för dem att hitta nya mer lönsamma intäktskällor. I Sverige har telekomoperatörerna skapat betaltjänsten WyWallet.

⁶⁵ Se CPSS (2012c).

⁶⁶ De försök som många banker tidigare gjort för att minska användningen av kontanter har i stort sett misslyckats, eftersom privatpersoner och deras företrädare anser att det ska vara kostnadsfritt att ta ut sina pengar, se Beijnen och Bolt (2009).

Teknikinnovatörerna baserar sina betaltjänster på ny teknik och skapar på så vis nya betaltjänster. Exempel på teknikinnovatörer är iZettle och Seamless.

Det finns många aktörer som primärt arbetar med processerna i betalningskedjan. Företag som förändrar eller skapar helt nya sådana processer kallas här för *processinnovatörer* och de har ofta funnits på massbetalningsmarknaden en längre tid. Ingen av dem kan heller sägas erbjuda nya betaltjänster eftersom de fortsatt förlitar sig på de redan existerande, men på olika sätt rationaliserar de för slutanvändarna. Flera av dem erbjuder också indrivning av skulder, vilket gör att de har fakturalösningar som ett viktigt erbjudande då fakturering och indrivning av skulder är två närliggande verksamheter. Processinnovatörerna kan grovt delas in i två grupper:

1. De som fokuserar på internethandeln, tar risk, erbjuder tjänster kring kreditgivning och indrivning.
2. De som fokuserar på mottagarnas behov, ofta rationalisering av mottagarens fakturerings- och betalningsprocesser, och erbjuder systemlösningar.

Som exempel på den förstnämnda kategorin har vi Klarna, Payson, PayByBill och Collector (namnbyte från PayPort). Exempel på aktörer från den andra kategorin är PayEx och Payer.

Möjliggörande faktorer och potentiella barriärer på dagens marknad

Faktorer som teknikutvecklingen, förändrade konsumentbehov och beteenden samt förändringar i legala ramverk kan skapa förutsättningar för nya betaltjänster. Nedan kallas dessa faktorer för *möjliggörare*. Andra faktorer kan bidra till att förhindra eller fördröja skapandet av eller introduktionen av nya betaltjänster. Exempel på detta är standarder, patent, stordriftsfördelar och legala ramverk. Sådana hindrande faktorer kallas här för *barriärer*. Verkligheten är dock inte alltid så svart och vit som benämningarna möjliggörare och barriärer antyder. Beroende på den specifika situationen kan vissa faktorer, såsom det legala ramverket, antingen möjliggöra eller resa barriärer för nya betaltjänster.

I detta avsnitt beskrivs först de viktigaste möjliggörarna och därefter potentiella barriärer på den svenska marknaden för massbetalningar. De möjliggörande faktorerna är dels av teknisk natur (realtidsteknik, kontaktlös teknik, QR-koder, smarta telefoner och mobilt bredband) och dels konsumenternas behov och beteenden.

TEKNIKUTVECKLING

På massbetalningsmarknaden är teknikutvecklingen en möjliggörare i flera avseenden. Dels utvecklas nya typer av tekniklösningar som används till nya betalningsinstrument och till att förbättra bakomliggande infrastrukturer. I detta avseende kan NFC-tekniken vara ett exempel (se nedan). Dels gör den allmänna teknikutvecklingen och spridningen av ny teknik att nya betaltjänster kan accepteras snabbare och användas i fler situationer och med större genomslag än tidigare. Mobilt bredband och utbredningen av smarta telefoner är tydliga exempel.

Realtidsbetalningar

Ökad datorkraft och nya tekniker gör det möjligt för datorer och system att kommunicera med varandra i realtid. Dessa tekniker har varit på stark frammarsch under många år, och har nu nått en sådan mognad att de kan användas i betalningssammanhang. Hela betalningsprocessen för elektroniska betalningar har hittills tagit minst ett par timmar och vanligtvis har mottagaren inte haft pengarna på sitt konto förrän dagen efter. Den teknologiska utvecklingen har nu gjort det möjligt att låta hela eller delar av betalningsprocessen ske i realtid inklusive bekräftelse av betalningen till slutanvändarna.

På den svenska marknaden finns dessutom ett nyutvecklat system för clearing och avveckling i realtid (se ruta om *Betalningar i Realtid*) vilket tillåter vissa banker att utveckla realtidsbetaltjänster som kopplas till den nya clearing- och avvecklingstjänsten. Sådana betaltjänster låter mottagaren få tillgång till pengarna mycket snabbt, något som tidigare bara varit möjligt vid kontanta betalningar. Liknande betaltjänster i andra länder omfattar bara clearing i realtid medan avvecklingen sker vid ett senare tillfälle. Ett exempel på den senare typen av tjänster är *Faster Payments* i Storbritannien.⁶⁷

67 För mer om *Faster Payments*, se <http://www.fasterpayments.org.uk>

Betalningar i Realtid

Bankgirot har utvecklat Betalningar i Realtid, förkortat BiR, för omedelbar clearing och avveckling av betalningar. BiR skapar alltså förutsättningar för en snabb betalningsprocess som innebär att pengar direkt kan föras från konto till konto. BiR är en generisk tjänst i den bemärkelsen att det är tekniskt möjligt att koppla flera olika typer av betaltjänster till BiR. Genom att låta både clearing och avveckling ske i realtid behöver bankerna inte ta några kreditrisker eftersom kreditering av mottagarens konto sker först efter

avveckling. Detta är en viktig skillnad mot motsvarande system i utlandet där den mottagande banken krediterar mottagarens konto innan den själv har fått pengarna.

BiR möjliggjorde bankernas lansering av mobilapplikationen Swish (se ruta om mobila betaltjänster), som låter privatpersoner föra över pengar till varandra i realtid. För närvarande är det sex svenska banker som erbjuder Swish. Fler banker är på väg att ansluta sig under året.

Near Field Communication – NFC

NFC är en teknik för kontaktlöst utbyte av data över korta avstånd via en svag radiosignal. Detta möjliggör en förenkling i själva betalningsögonblicket. Med NFC-tekniken behöver betalaren endast nudda eller vara nära en NFC-utrustad terminal för att genomföra själva betalningen. Enheter som kan utrustas med NFC-tekniken är till exempel kort, kortterminaler (POS) och mobiltelefoner. Kort med NFC-teknik har redan getts ut i ett antal länder. Med ett NFC-utrustat kort behöver kunden inte stoppa in kortet i kortterminalen och vid mindre inköp behövs ofta inte heller någon PIN-kod. Kortbetalningar på lägre värden, vid exempelvis köp av dagens lunch, går då betydligt snabbare än traditionella kortbetalningar.

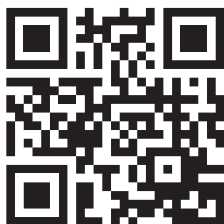
NFC-tekniken är inte enbart tillämpbar på kort utan kan exempelvis också användas mellan två mobiltelefoner vid en betalning mellan privatpersoner eller mellan en mobiltelefon och en kortterminal när en konsument betalar hos en handlare.

Förutom smidigheten har NFC-teknologin en fördel i att det är lätt för konsumenten att lära sig använda den. För handlaren är det framför allt värdefullt att betalningen kan gå snabbare och smidigare än med dagens kortlösningar och kontanter vilket kan korta köerna och öka omsättningen. En svaghet med NFC-tekniken är att den inte går att använda i distanshandel, som när en konsument handlar över internet.

Quick Response-koder – QR

QR-koder är tvådimensionella koder och kan läsas med hjälp av en applikation i mobiltelefoner eller i en särskild läsare. Likt NFC-teknik är också QR-teknik en väg att förnya och förenkla betalningsprocessen. QR-koden kan användas för att identifiera den vara eller tjänst som köps, betalaren eller mottagaren. Exempelvis kan varan ha en QR-kod som läses av med en mobiltelefon. Konsumenten får sedan en QR-kod i telefonen som identifierar henne och hennes konto för butiken i betalningsögonblicket. Alternativt har butiken en QR-kod som identifierar butiken för konsumenten i betalningsögonblicket.

Figur 3:2. Denna QR-kod tar dig till Riksbankens hemsida

Förespråkare av QR-teknik ser här potentialen att utveckla mobila betalningar som inte nödvändigtvis är bundna till en kassakö eller en kortterminal. Det är till stor del konsumentens möjligheter att vara rörlig i betalningen som är nyttan med QR-tekniken och nyttan realiserar genom att ett köp kan genomföras utan något köande i en kassa. Effektivitetsvinsterna och kostnadsbesparingarna för butiken är stora. Ytterligare en fördel med QR-tekniken är att den fungerar även vid köp i webbutiker eftersom mobilen kan läsa av QR-koden från datorskärmen.

Nackdelar med tekniken är att det är svårt att veta vart koden leder innan den har skannats, och om QR-koden används för att skanna en vara så vill butiken på något sätt säkerställa att det är rätt vara, eller varor, som betalaren har med sig ut ur butiken, det vill säga behovet av en "kassa" kan kvarstå i vilket fall som helst.

Exempel på betaltjänster som utnyttjar QR-koder

SEQR är en betaltjänst för smarta mobiltelefoner som i ett första steg fokuserar på fysisk handel, men som också fungerar för till exempel internethandel och betalningar mellan privatpersoner. Betalaren använder en applikation och skannar QR-koden som placerats vid kassan för att identifiera kassan där betalningen ska genomföras. Kassan kan också identifieras genom NFC-teknologi. Efter verifiering och auktorisation genomförs betalningen som en vanlig kontoöverföring med clearing och avveckling genom den vanliga finansiella infrastrukturen. Betalningen kan antingen dras direkt från konsumentens konto eller läggas på en faktura, ungefär som ett betalkort. Betalningen går alltså inte via kortinfrastrukturen.

Payair är också en betallosning för smarta mobiltelefoner som bygger på QR-koder. Fokus ligger på internethandel. Här är det varan som identifieras via skanning av QR-koden, snarare än kassaterminalen. Payair gör därmed handel med enskilda varor enkel, men har också lösningar där man handlar flera varor. I det senare fallet genereras i betalningsögonblicket i webbutiken en QR-kod som skannas med mobiltelefonen. Mobilapplikationen kommunicerar med Payairs centrala lösning där betalaren identifieras. Själva betalningen genomförs som en kortbetalning och förmedlas således genom den vanliga kortinfrastrukturen.

Smarta telefoner

Smarta telefoner är en telefon kombinerad med en liten handhållen dator som kan ansluta till internet via mobilt eller trådlöst bredband. Spridningen av smarta telefoner gör dels att merparten av befolkningen har stor vana att använda mobila applikationer, och dels att det är möjligt att nå en stor andel av betalarna och mottagarna med en betalningsapplikation.⁶⁸ Den utbredda användningen av smarta telefoner är central för utvecklingen på den svenska massbetalningsmarknaden.

Det har också skapats tillbehör till smarta telefoner som gör att kort kan läsas direkt med mobiltelefonen och som därmed gör mobiltelefonen till en kortterminal (se ruta om mobila betaltjänster). Dessa förändringar har gjort kortbetalningen fri från en viss fysisk placering. Kostnaden för terminalen har på så vis också kunnat sänkas och nya kategorier handlare, till exempel torghandlare eller privatpersoner, kan ta emot betalningar genom att läsa ett kort med sin mobiltelefon.

Mobilt bredband

Den kraftigt utökade kapaciteten för datatrafik i de mobila nätverken utgör grunden för många smarta telefoners användningsområden, och på samma sätt gör mobila bredband massbetalningar möjliga. Vidare gör mobilnätens täckning i även små orter och på landsbygden att betalningen blir mindre beroende av en specifik plats. En betalning mellan privatpersoner kan genomföras var som helst utomhus eller inomhus bara båda parter har mobiltäckning.

68 I slutet av 2012 fanns det ungefär fyra miljoner smarta telefoner i Sverige.

Exempel på mobila betaltjänster

Swish är en applikation som sex svenska banker ger ut till sina privatkunder för betalningar mellan privatpersoner och som använder den gemensamma infrastrukturen Betalningar i Realtid för realtidsclearing och avveckling. För att Swish ska fungera krävs att båda privatpersonerna är anslutna till Swish med sina respektive bankkonton i någon av de deltagande bankerna. Identifikationen av mottagaren sker genom att den som ska betala anger mottagarens mobiltelefonnummer. Auktorisationen av betalningen sköts med hjälp av e-legitimationen Mobilt BankID. När betalaren godkänt betalningen med PIN-kod kan mottagaren näst intill omedelbart få pengarna till sitt konto. Liksom för bankgiroprodukter är de enskilda bankerna i sam-

arbetet fria att utforma sina villkor som kan komma att se olika ut i olika banker. Fler banker än de ursprungliga sex är på väg att ansluta sig under året.

iZettle är en teknikinnovatör som, i likhet med amerikanska *Square*, utvecklat en liten tillsats för kortavläsning till smarta mobiltelefoner och surfplattor. En tillhörande mobilapplikation har funktioner för att genomföra transaktioner. *iZettle* gör alltså mobiltelefonen eller surfplattan till en kortterminal. Användaren registrerar vilket konto hon vill att pengarna ska komma till och kan sedan följa upp transaktionshistoriken via mobilapplikationen. Att telefonen kan tjänstgöra som kortterminal innebär att helt nya typer av mottagare såsom privatpersoner och små företag kan börja ta emot kortbetalningar.

KONSUMENTBEHOV OCH BETEENDE

Konsumenternas behov av att kunna göra betalningar på olika sätt beror på vilka betalningssituationer de möter. Kontantanvändningen minskar och den genomsnittlige konsumenten har troligtvis mindre kontanter i plånboken än tidigare vilket ökar behovet av att kunna genomföra kontantlösa betalningar i situationer där hon tidigare skulle ha använt kontanter som vid exempelvis betalning av dagens lunch, kvällstidningen, vid torghandel och så vidare. Ökad handel över internet medför större efterfrågan på enkla och säkra distansbetalningar. Den ökade användningen av mobiltelefoner i olika sammanhang skapar förutsättningar att göra mobiltelefonen till ett betalningsinstrument både för POS-betalningar och för distansbetalningar.

Trots undersökningar om viljan att använda mobiltelefonen för betalningar, som pekar på intresse hos privatpersoner, bedömer flera aktörer på marknaden behovet som svagt.⁶⁹ Lite förenklat kan man säga att dagens betaltjänster är smidiga ur konsumenternas perspektiv och att många därför ännu inte ser någon anledning att använda nya sätt att betala. Det betyder att marknadsaktörer på olika sätt behöver övertyga konsumenterna om att det finns ett värde för dem att använda de nya betaltjänsterna.

De nya betaltjänsterna förutsätter dock att konsumenterna ändrar sitt beteende vilket ofta är svårt, bland annat för att det vanligtvis är enklast för konsumenten att göra som hon alltid gjort. Aktörer på massbetalningsmarknaden är överens om att det krävs att tekniken är användarvänlig, det vill säga snabb, säker och enkel, om en beteendeförändring ska lyckas. Säkerhetslösningen ska vara tillräckligt sofistikerad för att uppfattas som trygg samtidigt som den inte får göra betalningen för krånglig. Säkerhetslösningen bör också kunna verifiera att de transaktioner och köp som konsumenten belastas med verkligen har skett och minimera risken att pengar försvinner om till exempel mobiltelefonen skulle tappas bort eller bli stulen.

Generationskillnader kan påverka utvecklingen på massbetalningsmarknaden och marknadsaktörer menar att ålderskillnader kommer att avgöra vem som använder de nya betaltjänsterna. I Sverige finns över 2,4 miljoner personer (2012) som är mellan 15 och 34 år och dessa unga vuxna har tidigt vant sig vid internet och mobiltelefoni samt en hög takt i flödet av nyheter och ny teknik. Det gör att den yngre generationen vuxna har ett högre förtroende för, och större vana vid, att använda teknik i alla typer av sammanhang. Vidare är denna generation tekniskt kunnig och eftersträvar bekvämlighet, mobilitet och enkelhet hos ny teknik. För aktörerna är denna generation väldigt attraktiv och en stor del av de nya betaltjänsterna väntas få snabbast och störst genomslag bland unga vuxna.⁷⁰

⁶⁹ Baserat på intervjuer med olika marknadsaktörer.

⁷⁰ En studie av SBAB kring attityder till mobila betalningar tyder på att yngre är generellt mer positiva till att betala med mobilen än vad äldre är, se SBAB (2012). Vidare finns det en påvisbar skillnad i användandet av kort och kontanter mellan äldre och yngre konsumenter där äldre tenderar att i högre utsträckning använda kontanter. Utbildning, boendeort och kön tycks också påverka, se Segendorf och Jansson (2012a).

BARRIÄRER PÅ MASSBETALNINGSMARKNADEN

Det finns ett antal faktorer, här kallade barriärer, som var och en, eller i samverkan, kan förhindra eller fördröja etableringen av nya betaltjänster. Nedan diskuteras ett antal sådana barriärer av speciell vikt. Dessa är i tur och ordning: stordriftsfördelar och nätverkseffekter, intern konkurrens, kringtjänster, tillgång till bankkonton, standarder och patent, lagar och regelverk och osäkerhet om ny teknik och tjänster.

Stordriftsfördelar och nätverkseffekter

Stordriftsfördelar och nätverkseffekter hos de redan etablerade betaltjänsterna kan utgöra kraftfulla barriärer. Stora volymer ger låga genomsnittskostnader och därmed har de etablerade aktörerna stora möjligheter att konkurrera genom låga priser. Stora nätverk av slutanvändare kan skapa en inläsningseffekt genom att det kan uppfattas som svårare att göra eller ta emot betalningar med en ny tjänst om den inte är eller blir lika brett accepterad som den befintliga betaltjänsten. En ny betaltjänst måste därför skapa ett substantiellt extra värde hos slutanvändarna för att kunna etablera sig på marknaden.

För redan etablerade aktörer kan dock samordningsfördelar minska kostnaden för en innovativ betaltjänst, och därmed underlätta introduktionen av denna, om produktionen kan samordnas med någon annan redan existerande betaltjänst.

Intern konkurrens

Hos etablerade betaltjänstleverantörer finns det ofta intern konkurrens mellan olika betaltjänster. Om konkurrenstrycket utifrån är svagt så har exempelvis en bank få incitament att marknadsföra en ny betaltjänst som drar kunder från en redan existerande tjänst. Ur betaltjänstleverantörens perspektiv skulle den nya tjänsten kannibalisera på den gamla. Bortfallet av intäkter på den gamla tjänsten riskerar att göra den nya tjänsten olönsam.

Kringtjänster

Etablerade kringtjänster är ytterligare en barriär. För många mottagare, är betaltjänsten intimt förknippad med kringtjänsterna, och för en aktör som vill konkurrera med en ny betaltjänst räcker det inte med enbart betaltjänsten, utan även kringtjänsterna måste kunna erbjudas. Att investera de summor och genomföra den ansträngning som det innebär att utveckla motsvarande system av tjänster kan bli alltför krävande. Detta hinder för nya aktörers betaltjänster är särskilt tydligt när det handlar om mottagare som ställer ut många fakturor, till exempel telekomoperatörerna eller energibolagen. Förutom att ta kostnaden och ansträngningen att utveckla och implementera systemen behöver aktören vara en bank för att effektivt och säkert kunna tillhandahålla vissa av kringtjänsterna. Dessa mottagare

är också mycket krävande och har stor förhandlingsstyrka, och själva betaltjänsten kan därför ibland vara olönsam för bankerna. Att aktören kan erbjuda kringtjänsterna blir då en förutsättning för att hela paketet av tjänster ska bli lönsamt.

Bankkonton

En närliggande barriär för nya aktörer, som inte är banker, är att de inte har tillgång till bankkonton. I dag förvarar den betalande parten ofta sina pengar på ett bankkonto. Banken ger denne tillgång till pengarna på bankkontot på vissa specifika sätt, med bankkort, internetbank, blankettgiro, kontantuttag över disk med mera. Generellt sett byter privatpersoner sällan huvudbank där man har sitt lönekonto, sitt sparande och sina lån.

Nya aktörer som erbjuder betaltjänster till betalare behöver därför ofta på något sätt få tag på pengarna som ligger på bankkontot, för "sin" betalares räkning. Den nya aktören är då hänvisad till de specifika sätt som bankerna erbjuder, och de kräver oftast att betalaren själv företar sig någonting (till exempel ger banken i uppdrag att göra en överföring). En del av poängen med att betala via någon annan aktörs betaltjänst går då förlorad, eftersom betalaren ändå måste genomföra en betalning i banken. Detta är givetvis en barriär, eller en konkurrensnackdel, för nya aktörer som vill lyckas på marknaden för massbetalningar.⁷¹

Standarder och patent

Som tydligt framgår sker utvecklingen inom en mängd olika teknikområden. En utmaning för marknaden som helhet är att det i många fall saknas standarder. Detta gör att de aktörer som använder en viss teknik använder just sin variant av tekniken, vilket bromsar eller förhindrar bredare användning eftersom andra aktörer då inte vet säkert vilken variant de ska satsa på. Olika standarder kan alltså konkurrera med varandra. NFC-tekniken är ett sådant exempel. Ett annat är kortterminaler där betalväxlarna ibland får fungera som "översättare" mellan olika "språk" som systemen hos olika aktörer talar. Det finns heller inga standardiseringsorgan eller liknande som kan fatta standardiseringsbeslut utan det handlar snarare om att stora aktörer måste bestämma sig för en av varianterna. Innan dess blir det svårt att realisera stordriftsfördelar och nätverkseffekter. En del aktörer avvaktar därför med att satsa på tekniken tills en sådan standard etablerats.

Vissa av den svenska marknadens aktörer tror att det finns risk för utdragna patentstrider mellan aktörerna, även internationellt, eftersom vissa anser sig ha skyddat ett visst förfarande eller en viss teknik och utmanar andra som har liknande teknik. Vissa mobiltelefonföretag försöker skydda sina affärsmodeller genom

⁷¹ Betaltjänstleverantörers tillgång till kunders konton hos bankerna är en komplicerad fråga och texten ovan fokuserar endast på en del. Utöver den nämnda konkurrensaspekten finns också en stark konsument-skyddsaspekt och en rätt för bankerna att värna sina affärsmodeller.

patentstrider och en liknande utveckling skulle kunna uppstå på delar av massbetalningsmarknaden vilket i sin tur skulle kunna bromsa utvecklingen.

Legala barriärer

En annan barriär för innovationer i den finansiella sektorn kan vara regelverken, tillståndsskyldigheten och den efterföljande tillsynen från myndighetshåll, alltså det faktum att regelverken kan upplevas kostsamma att följa och upprätthålla.⁷²

Osäkerhet om vem som ansvarar för till exempel obehöriga transaktioner med ett betalningsinstrument kan innebära att konsumenter inte vågar använda det. Likaså kan osäkerhet om betaltjänstleverantörers finansiella styrka och eventuellt kring myndigheters kontroll och tillsyn över dessa bidra till att konsumenter väljer bort sådana betaltjänstleverantörer.

Olämpligt utformade lagar kan också motverka innovation. Ett exempel på detta är det gamla e-penningdirektivet som utgick från en viss teknisk lösning vid definitionen av e-pengar.⁷³ Detta var ett potentiellt hinder för lanseringen av e-penningtjänster baserade på en annan teknik. Detta problem uppmärksammades av lagstiftaren och vid revideringen av det gamla direktivet antogs en ny teknik-neutral definition.

Samtidigt kan det legala ramverket ibland fungera som en möjliggörare. Ett exempel är betaltjänstlagen (se kapitel 4) som genom att introducera nya typer av betaltjänstleverantörer också skapade ett ramverk för tillsynen kring dem. Många betaltjänstleverantörer är angelägna om att stå under tillsyn eftersom de anser att det i allmänhetens ögon är en stämpel på att de är godkända av myndigheter och därmed säkra att göra betalningar genom.

Osäkerhet kring ny teknik och nya tjänster

Innovativa betaltjänster är per definition oprövade på marknaden. Frågor om säkerhet och riskerna för bedrägeri är därför något som kan minska allmänhetens acceptans av nya betaltjänster. Historien lär oss att bedragare är kreativa och att de på olika sätt kommer att försöka hitta och dra nytta av luckor i säkerheten i de nya betaltjänsterna. Om det blottas luckor i säkerheten, och dessa kommer till allmän kännedom, så är det ett betydande bakslag för den eller de aktörer som tillhandahåller betaltjänsten.

Säkerheten eller bedrägeririsken behöver inte ens vara något faktiskt problem för att det ändå ska uppfattas som ett problem av slutanvändarna. Varumärket hos den eller de som står bakom betaltjänsten har här betydelse, och vi kan anta att

72 Det är dock värt att uppmärksamma att ingen av de aktörer som intervjuats har angett regelverk eller tillsynskrav som en kritisk barriär för dem, även om de nämns som en aspekt att ta hänsyn till när de ska tillhandahålla betaltjänster.

73 För mer om detta fall, se CPSS (2012c).

stora aktörer med välkända varumärken, till exempel banker eller telekomoperatörer, gynnas medan mindre aktörer kan förmodas missgynnas.

Om säkerheten upplevs som hög och den eller de aktörer som garanterar säkerheten upplevs som trovärdiga, så kan det omvänt vara en drivkraft som gör att en ny betaltjänst snabbare kan accepteras. Detta är en anledning till att många betaltjänstleverantörer vill stå under tillsyn.

Ny teknik och nya betaltjänster är också något som slutanvändarna måste investera tid och energi, och för företag också pengar, för att förstå och lära sig. Det finns därför en risk att slutanvändarna väljer att hålla kvar vid sin gamla betaltjänst bara för att det är bekvämast så.

Internationella trender kring nya betaltjänster

Den bild som tecknats ovan för Sverige är ganska representativ också globalt. Enligt analys från en grupp centralbanker och statistik från Världsbanken sker utvecklingen främst inom kortbetalningar, mobila betalningar och genom nya lösningar inom den finansiella infrastrukturen.⁷⁴ Dessa trender skapas av olika drivkrafter som delvis är desamma och delvis skiljer sig från dem vi ser i Sverige.

En drivkraft som Sverige delar med andra länder är behovet av snabbare betalningar – helst i realtid. Likaså har flertalet nya betaltjänster ett inhemskt fokus, det vill säga de är inte avsedda att användas i andra länder eller fungera för gränsöverskridande betalningar. Ytterligare en likhet är intresset hos icke-banker att erbjuda betaltjänster. Intresset för betaltjänster hos stora internetföretag såsom Google och Facebook är exempel på icke-bankers inträde på massbetalningsmarknaden. Eftersom dessa har stora kundunderlag i flera länder har de dessutom en plattform för att erbjuda både inhemska och gränsöverskridande betaltjänster, något som kan ge dem en konkurrensfördel inom exempelvis internethandel.

Samtidigt som drivkrafterna bakom utvecklingen i många fall är likartade finns det också drivkrafter som skiljer sig åt mellan olika länder. Exempelvis har behovet av att utveckla betaltjänster för kollektivtrafiken varit en stark drivkraft i vissa länder men ännu inte i Sverige. Det har då ofta rört sig om förbetalda kort eller elektroniska pengar.⁷⁵ Ett annat exempel är när myndigheter, vanligtvis i tillväxtländer, har strävat efter att öka den finansiella inkluderingen, det vill säga att ge större delar av befolkningen tillgång till bankkonton och finansiella tjänster. Myndigheterna kan då ha skapat betaltjänster eller bidragit till att skapa en marknad för betaltjänster. Ett exempel är Indien där en satsning på att skapa säker identifikation on-line för alla medborgare ska öppna för tillgång till konton och andra finansiella

⁷⁴ Se CPSS (2012c) och Världsbanken (2012).

⁷⁵ Octopus Card i Hong Kong, SmarTrip i Washington, Suica i Tokyo, EZ-link i Singapore, Oyster Card i London, T-Money i Seoul och OV-Chipkaart i Rotterdam är exempel på detta.

tjänster.⁷⁶ I andra fall har privata aktörer hittat sätt att öka den finansiella inkluderingen och här är den mobila betaltjänsten M-Pesa ett bra exempel. I många fall har mobiloperatörer börjat använda samtalstid (*airtime*) som betalningsmedel.

⁷⁶ Systemet heter Aadhaar och projektet drivs av Unique Identification Authority of India (UIDAI)..

M-Pesa

M-Pesa är en mobil betaltjänst som lanserades 2007 i Kenya genom ett samarbete mellan mobiloperatörerna Safaricom och Vodafone. M-Pesa finns också i Tanzania, Afghanistan, Fiji, Sydafrika och Uganda. Användaren öppnar ett konto hos mobiloperatören och använder kontot för att föra över pengar till mottagaren. Anslutning, uttag och insättningar sker genom ett nätverk av agenter, vanligtvis butiker, dit användarna kan vända sig. I december 2011 hade M-Pesa och liknande lösningar cirka 19 miljoner användare och 35 000 agenter enbart i Kenya.⁷⁷ Förutom för insättningar och uttag kan M-Pesa användas för betalningar mellan privatpersoner och till företag.

När M-Pesa lanserades hade endast

en liten del av Kenyas befolkning tillgång till bankkonton och tillhörande betaltjänster. Nästan hela befolkningen hade däremot mobiltelefoner, var engelsktalande och läskunniga. Safaricom var också den dominerande mobiloperatören. Förutsättningarna var alltså goda när M-Pesa lanserades och den blev snabbt en succé. Snabbt hade stora delar av befolkningen fått enkel tillgång till konton som kunde användas för att genomföra betalningar, något som tidigare nästan alltid fått göras kontant. Antalet betaltjänster inom ramen för M-Pesa har också ökat successivt. Nyligen ingick Safaricom ett samarbete med en kommersiell bank och lanserade banktjänster kallade M-Shwari som tillåter sparande och långivning via mobiltelefon.⁷⁸

⁷⁷ Se Communication Commission of Kenya (2011).

⁷⁸ Se The Economist (2013b).

TJÄNSTER SOM FÖRENKLAR BETALNINGAR

Det finns en internationell trend kring tjänster som förenklar internetbanksbetalningar, exempelvis vid internethandel. En konsument kan bli länkad till sin internetbank och få betalningsinformationen presenterad. Konsumenten loggar därefter in på sin internetbank och bekräftar betalningen.

Den typ av tjänst som tagit detta längst är *Overlay Services* som innebär att konsumenten ger processinnovatören tillgång till sin internetbank genom att lämna ut inloggnings- och kontouppgifter. Vid köp i webbutik är det processinnovatören som loggar in och initierar betalningen, på betalarens uppdrag. Tjänsten processinnovatörerna tillhandahåller är ett internetgränssnitt, något man skulle kunna kalla en digital mellanhand, mellan webbutiken och betalaren. Ett problem med *Overlay Services* är att betalaren ofta frångår sitt avtal med banken genom att lämna ut känsliga uppgifter till processinnovatören. Konsumenten får ett ökat ansvar vid felaktiga betalningar eller bedrägeri.⁷⁹ I Sverige finns det i dagsläget ingen utbredning av *Overlay Services* men i Nederländerna och Tyskland är detta förhållandevis vanligt.⁸⁰

VIRTUELLA VALUTOR

Förutom betaltjänster av mer traditionellt snitt vid näthandel har också så kallade virtuella valutor dykt upp. En virtuell valuta är en digital valuta som främst används vid internetbaserade betalningar. De virtuella valutorna ges inte ut av någon centralbank utan utfärdas och kontrolleras vanligtvis av dess utvecklare, som kan vara företag eller andra privata organisationer. Gemensamt för dem är också att de i allmänhet inte lyder under samma regleringar som inhemska betaltjänster i och med de ofta är utgivna inom en annan jurisdiktion.⁸¹

En del av dessa valutor är begränsade till användning i exempelvis ett visst onlinespel och kan inte användas i ett annat sammanhang eller växlas till en annan valuta. *World of Warcraft Gold* är exempel på en sådan valuta. Sedan finns det virtuella valutor som kan köpas för verklig valuta och är avsedda för att användas i en miljö. *Amazon Coins* förefaller vara en sådan virtuell valuta.⁸² Vissa kan användas i andra miljöer online och här är *Lindendollar* i spelet *SecondLife* är ett exempel.⁸³ En tredje typ av virtuell valuta kan användas för olika slags betalningar, exempelvis mellan privatpersoner. *Bitcoin* är en sådan virtuell valuta. Två andra exempel

79 Se kapitel 5 om ansvar vid obehöriga transaktioner.

80 *Sofort Banking* är en europeisk processinnovatör som erbjuder *Overlay Services* i flera länder, bland andra Tyskland och Nederländerna och de har över 22 000 anslutna webbutiker i Europa.

81 Se ECB, (2012).

82 Lanseringen av *Amazon Coins* var planerad till maj 2013, se meddelande från Amazon, 5 februari 2013. Lanseringen hade dock ej gjorts när denna rapport gick till tryckning.

83 *Lindendollar* kan växlas mot t ex Euro på flera oberoende marknadsplatser online.

är Litecoin och Ripple som bägge konkurrerar med Bitcoin.⁸⁴ Hur stor acceptans en virtuell valuta får, och under hur lång tid, avgörs av de som använder valutan. Det finns alltså ingen garanterad avsättning för dem till skillnad från nationella valutor som har status som legalt betalningsmedel och som alltid kan användas för skattebetalningar med mera. De virtuella valutorna är därför inte att betrakta som alternativ till de nationella valutorna.

⁸⁴ Också lanseringen av Ripple var planerad till maj 2013 men hade ej ägt rum när denna rapport gick till tryckning.

Bitcoin

Bitcoin är en virtuell valuta som används för betalningar mellan privatpersoner via internet samt i vissa webbutiker som accepterar valutatan. Valutan saknar en enskild utgivare och skapas i stället direkt av användaren genom en speciell algoritm och den datorkraft användaren bidrar med till nätverket. Utgivningen styrs med andra ord av ett regelverk. Bitcoins design tillåter anonymt ägande och överförande

av värden inom nätverket av användare som har Bitcoin-adresser.⁸⁵ Varje användares bitcoins sparas i en speciell fil tillsammans med ett godtyckligt antal bitcoin-adresser. Plånboksfilen kan sparas på användarens dator eller hos en tredje part som erbjuder en sådan tjänst. Intrycket från intervjuer med olika betalningsaktörer är att detta är en mycket liten betalningsform i Sverige i dag.⁸⁶

85 Anonymiteten har bidragit till misstankar om att den används som betalningsmedel på den svarta marknaden, se *The Economist* (2012). I Sverige räknas institut som erbjuder konsumenter att köpa och sälja virtuell valuta som finansiella institut och är skyldiga att registrera sig hos Finansinspektionen. I USA har Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN, myndighet under U.S. Department of the Treasury) också infört registreringsplikt för vissa institut som handlar med virtuell valuta, se FinCEN (2013). Det är möjligt att en reglering av virtuella valutor kommer att bidra till all legitimisera dessa.

86 Det är lite ironiskt att det finns pappersbaserade "plånböcker" för Bitcoins, det vill säga att det finns program för att skriva ut information som gör det möjligt att säkert lagra Bitcoins på papper. Källa: *The New Yorker* (2013).

■ 4 Det legala ramverket för massbetalningar

För att massbetalningsmarknaden ska fungera krävs tillit mellan de olika aktörerna på marknaden. Förtroendet kan undergrävas av ett antal olika orsaker: oklarheter kring betalningsförmedlarens ansvar, bristfälligt skydd för kontomedel, oklarheter kring betalningens legala status, bristande integritetsskydd med mera. Lagar och regleringar syftar till att öka förtroendet på massbetalningsmarknaden genom att klagöra alla parter rättigheter och skyldigheter, ställa minimikrav på ekonomisk styrka och transparens hos betalningsförmedlarna samt tydligt definiera när betalningen är legalt genomförd. Lagar och regler bidrar på så sätt till att skapa en struktur kring betalningar. Detta kapitel syftar till att beskriva relevant svensk lagstiftning, huvudsakligen ur ett användarperspektiv, och motivera den utifrån de problem lagstiftaren vill lösa. I kapitlet beskrivs även de särskilda regler som införts i syfte att stärka konsumentens ställning på detta område.

För att en viss betaltjänst ska användas måste, för det första, användaren av tjänsten uppleva den som säker och effektiv. För det andra måste användaren ha förtroende för betaltjänstleverantörens ekonomiska ställning och hantering av betalningen. För det tredje måste användaren ha förtroende för övriga parter, vanligen olika tillhandahållare av finansiell infrastruktur, som är inblandade i betalningsprocessens olika steg.

Gemensamt för dessa tre punkter är att användaren vill undvika risken att betalningen inte kommer fram genom att pengarna på något sätt går förlorade eller genom att användaren blir utsatt för bedrägeri. Den struktur som det legala ramverket skapar bidrar till att minska osäkerheten. Nedan diskuteras först vad som kan undergräva användarens, och i många fall även betalningsmottagarens, förtroende och därefter beskrivs delar av den svenska lagstiftningen ur ett användarperspektiv.⁸⁷

Betalningar ska vara säkra och tillförlitliga

Förtroendet för ett *betalningsinstrument* och den *kanal* genom vilken användaren sänder betalningsinstruktionen kan undergrävas på ett antal olika sätt. Användarens oro kring betalningsinstrumentet bottnar främst i en rädsla för stöld eller

⁸⁷ Förutom regelverk som riktar sig direkt mot betalningsverksamhet finns det ett flertal andra regelverk som i olika utsträckning är tillämpliga på betaltjänstleverantörer och betaltjänster, till exempel bank- och finansieringslagen, lagen om kapitaltäckning och stora exponeringar samt konsumentkreditlagen som inte närmare diskuteras här.

bedrägeri. Det finns alltså en upplevd stöldrisk inte bara för kontanter och kort utan också för mobiltelefoner eller koddosor till internetbanken. Likaså upplever många en risk för bedrägerier inte bara när de använder kort utan också när de använder kontanter och hemdatorn där spionprogram kan förse utomstående med information om konton. Den tekniska säkerheten hos betalningsinstrumenten finns det ingen lagstiftning kring utan den är upp till utgivaren att ansvara för. Stöld och bedrägeri regleras inte specifikt inom lagar kring betalningar. Lagstiftningen kring betalningar är däremot viktig för att specificera ansvarsfördelningen vid stöld och bedrägerier.

Kontobaserade betalningar bygger på att hushåll, företag och myndigheter på ett eller annat sätt anförtror pengar till sin *betaltjänstleverantör* där de konton mellan vilka betalningarna sker vanligtvis finns. Saker som kan göra att användarnas förtroende för en betaltjänstleverantör minskar är ofta relaterade till möjligheten att kontomedel helt eller delvis skulle kunna gå förlorade om betaltjänstleverantören går i konkurs eller drabbas av förskingring eller annan brottslig gärning. Lagstiftningen fyller här en viktig roll genom att stipulera minimikrav på ekonomisk styrka, vilka tillstånd som behövs för att bedriva betalningsförmedling och vilka aktörer som står under tillsyn. En annan faktor som kan undergräva förtroendet för betaltjänstleverantören är om användaren uppfattar skyddet för sin integritet som bristfälligt.

Användarnas oro kring den finansiella infrastrukturen är svårare att uttala sig om då den bakomliggande infrastrukturen i allmänhet är förhållandevis okänd bland användare. Det är dock under alla omständigheter viktigt att det klargörs när en betalning är legalt genomförd. Tekniska stopp kan undergräva förtroendet eftersom det då blir osäkert om betalningen kommer att kunna utföras och i så fall när.

Pengar och rätten till konton

Helt grundläggande för att ett betalningssystem ska fungera är att det står klart vad som är giltiga pengar som kan användas för att utföra en giltig betalning och därmed reglera en skuld. Både den betalande parten, ofta en konsument, och mottagaren av betalningen vill exempelvis vara säkra på att en betalning inte kan ifrågasättas i efterhand.⁸⁸

I Sverige är det enligt 9 kap. 14 § regeringsformen Riksbanken som ensam har rätt att ge ut sedlar och mynt. Svenska sedlar och mynt representerar alltså en fordran på Riksbanken. Av riksbankslagen framgår att sedlar och mynt som ges ut av Riksbanken är lagliga betalningsmedel och att penningenheten i Sverige är krona.

⁸⁸ Med konsument menas här den fysiska person som handlar huvudsakligen för ändamål som faller utanför näringsverksamhet. Se 1 kap. 4 § 16 pt. betaltjänstlagen.

Det är alltså svenska kronor som är det betalningsmedel som är allmänt accepterat i Sverige. Den som har en skuld till någon annan kan därmed normalt göra sig skuldfri genom att överföra motsvarande belopp i svenska kronor. Den som tar emot svenska kronor kan lita på att dessa har ett visst värde och i nästa led kan användas för att utföra betalningar med. Att sedlar och mynt är lagliga betalningsmedel innebär dock inte att till exempel en butik är skyldig att ta emot kontant betalning, utan det råder avtalsfrihet vad gäller sättet att betala.⁸⁹ Det finns heller inte någon absolut skyldighet för avtalsparter att reglera betalningar och skulder i svenska kronor utan parterna kan komma överens om att skulden ska regleras i en annan valuta eller annan egendom.

Riksbanken svarar för Sveriges försörjning av sedlar och mynt. Detta innebär att Riksbanken har ett ansvar att tillhandahålla den mängd kontanter som efterfrågas i samhället och att se till att sedlar och mynt är utformade på ett säkert sätt. Detta beskrivs närmare i kapitel 5 under Riksbanken roll.⁹⁰

89 Detta sätt att definiera lagligt betalningsmedel skiljer sig från hur det är reglerat i vissa andra länder.

90 Värt att nämna beträffande det legala ramverket är att Riksbanken har rätt att utfärda, och har utfärdat, föreskrifter som närmare reglerar den verksamhet som har anknytning till Riksbankens kontantförsörjningsuppdrag (se exempelvis 2005:1 Riksbankens föreskrifter om räntekostnadsersättning för kontanter som avskilts och lagrats i särskilt ordning, 2009:1 Riksbankens föreskrifter om inlösen av sedlar och mynt samt 2011:1 Riksbankens föreskrifter om kontantförsörjning). Föreskriftsrätten omfattar dock inte sådant som inte är direkt förknippat med ut- och inlämning av sedlar och mynt hos Riksbanken. Exempelvis kan inte Riksbanken utfärda föreskrifter om bankernas kontanthantering i övrigt eller på värdebolagens verksamhet.

Lagstiftningsmakten

Sverige är det riksdagen som beslutar om nya lagar. Innehållet i det svenska regelverket för massbetalningar, liksom reglerna för hela finansmarknaden, är dock i stor utsträckning styrt av regler som beslutats på EU-nivå. Sverige har genom sitt EU-medlemskap en skyldighet att omvandla EU-direktiv till svensk lag. Det är EU-kommissionen som föreslår utformningen av nya regleringar. Regeringskansliet för Sveriges talan när regleringarna förhandlas inom EU. Vanligtvis, men inte nödvändigtvis, företräder Finansdepartementet Sverige när det gäller lagstiftning som påverkar massbetalningsmarknaden.

EU-direktiv kan vara mer eller mindre detaljerade och i varierande grad tillåta flexibilitet i den nationella lagstiftningen. De kan vara så kallade minimidirektiv, fullharmoniseringsdirektiv eller en kombination. Är det fråga om minimidirektiv anger direktivet en lägsta gemensam standard för regleringen med möjlighet för medlemsstaterna att – utifrån nationella intressen och särarter – föreskriva strängare regler. Är det däremot fråga om ett fullharmoniserande direktiv är avsikten att regleringen ska vara densamma i samtliga medlemsstater. Trots att syftet med ett direktiv är att harmonisera reg-

lerna på ett område inom hela EU kan det därför ofta i praktiken bli ganska olika slutresultat i olika länder. Inom EU kan det också beslutas om så kallade EU-förordningar. En EU-förordning är bindande och direkt tillämplig i Sverige och behöver alltså inte omvandlas till en svensk lag. En EU-förordning säkerställer att reglerna blir likalydande inom EU på det område förordningen gäller.

När riksdagen beslutar om en ny lag, till exempel när ett EU-direktiv implementeras, skriver man ofta in i lagen att regeringen har rätt att utfärda närmare regler på området. De regler som regeringen med stöd av detta bemyndigande beslutar om kallas förordningar. På vissa områden har även regeringen rätt att utfärda förordningar utan särskilt bemyndigande. Förordningar innehåller alltså regler som kompletterar lagar. Ofta har regeringen också möjlighet att delegera regelgivningen till en myndighet. På det finansiella området är det oftast Finansinspektionen som ges rätten att utfärda bindande föreskrifter och allmänna råd.

Riksbanken har enligt riksbankslagen rätt att meddela föreskrifter för verksamhet med anknytning till Riksbankens betalningssystem RIX eller till kontantförsörjningsuppdraget.

RÄTT TILL KONTO OCH BETALTJÄNSTER

I Sverige är det i dag svårt att ta emot och göra betalningar utan att ha ett bankkonto. Att privatpersoner och företag har möjlighet att öppna ett konto i en bank är därför av stor vikt för att massbetalningsmarknaden ska fungera och därför finns ett samhällsintresse att säkerställa att så många som möjligt har tillgång till ett konto. Av lagen om insättningsgaranti framgår att institut som erbjuder sig att ta emot insättningar är skyldiga att ta emot sådana insättningar av *var och en*, om det inte finns särskilda skäl mot det.⁹¹ Alla har alltså rätt att få ett konto i en bank om inte banken kan presentera särskilda skäl för att neka ett konto. Särskilda skäl för att neka någon ett konto kan exempelvis vara att kunden tidigare varit ohederlig mot banken, att det finns misstanke om penningtvätt eller risk för att banken främjar brottslig verksamhet genom att erbjuda ett konto. Enbart en betalningsanmärkning ska dock inte vara skäl för en bank att neka någon att få ett konto.⁹² Banken är dock skyldig enligt penningtvättslagstiftningen att göra vissa kontroller av den som vill öppna ett konto, till exempel kontroll av identiteten, vilket i praktiken kan utgöra hinder för vissa att få öppna konto. För att alla på ett effektivt sätt ska kunna ta ut kontanter, göra överföringar och betala räkningar bör kontohavaren också få tilläggstjänster till kontot enligt Finansinspektionens allmänna råd. En tilläggstjänst kan vara ett kort, en girotjänst eller internetbank.

DET SKA VARA TYDLIGT NÄR EN SKULD ÄR REGLERAD

En betalning är i grunden en överföring av ett penningbelopp från en person till en annan, ofta i syfte att reglera en skuld. I lagen (1936:81) om skuldebrev, skuldebrevslagen, finns regler som reglerar skuldförhållanden mellan borgenärer och gäldenärer när inget annat har avtalats. Skuldebrevslagen innehåller regler om hur och när en betalning ska genomföras och vilka regler som gäller för ränta på skulden. Skuldebrevslagen reglerar också när och hur en betalning kan göras med befriande verkan, det vill säga hur gäldenären kan göra sig skuldfri. Sådana regler är viktiga för att avgöra vem som har rätt att få betalt och för att motverka att en gäldenär kan krävas att betala en och samma skuld flera gånger.

Betaltjänster

För användaren av en betaltjänst är det väsentligt att kunna lita på att en betalning kommer fram till avsedd mottagare oavsett vem det är som förmedlar betalningen eller med vilket betalningsinstrument betalningen görs. Lagen (2010:751) om betaltjänster, betaltjänstlagen (BTL), som implementerar stora delar av EU:s betaltjänstdirektiv (Payment Services Directive, PSD) i svensk rätt är central i detta

⁹¹ Se § 11 b lagen (1995:1571) om insättningsgaranti.

⁹² Se Finansinspektionens allmänna råd om inlåningskonton och tillhörande banktjänster, FFFS 2001:8.

avseende. För det första klargör BTL vad som är att betrakta som en betaltjänst i lagens mening. För det andra ställer lagen krav på vilken information parterna ska tillhandahålla och vilka rättigheter och skyldigheter betaltjänstanvändare och betaltjänstleverantörer har. För det tredje innehåller lagen verksamhetskrav för de aktörer som bedriver betaltjänster och regler om marknadsstillträde för nya betaltjänstleverantörer.

Genom direktivet vill lagstiftaren uppnå ett harmoniserat regelverk med lika spelregler på samtliga massbetalningsmarknader inom EU. Denna rättsliga ram ska innebära att användarnas valfrihet upprätthålls och att de får tillgång till billigare, säkrare och effektivare betaltjänster. Även om betaltjänstdirektivet syftar till att harmonisera regelverket inom EU finns utrymme för nationella särlösningar och i praktiken finns betydande skillnader i hur direktivet implementerats i de olika medlemsstaternas nationella lagstiftning.

Parallellt med betaltjänstdirektivet pågår också sedan 2002 ett projekt initierat av marknaden och EU:s institutioner kallat SEPA (Single Euro Payments Area) i syfte att harmonisera den europeiska massbetalningsmarknaden. Lite generaliserat kan man uttrycka det som att betaltjänstdirektivet syftar till att harmonisera konsumentskyddsreglerna och de näringsrättsliga villkoren för att bedriva betaltjänstverksamhet medan SEPA syftar till att harmonisera infrastruktur och tekniska standarder på massbetalningsmarknaden (se ruta SEPA).

SEPA

Single Euro Payments Area, SEPA, är ett omfattande projekt sedan 2002. Målet är att stärka den europeiska integrationen och Europas konkurrenskraft internationellt genom en enhetlig betalningsstruktur för massbetalningar. Genom anpassning till SEPA-standarder ska det gå att skicka och ta emot eurobetalningar, såväl nationellt som gränsöverskridande, på samma sätt och till samma förutsättningar och villkor som inom det egna landet. Arbetet för att skapa ett gemensamt betalområde har huvudsakligen fokuserat på att utveckla SEPA:s betalningsinstrument. Det innebär att bankerna anpassar sina konto-, betal- och korttjänster.

Arbetet med SEPA byggde inledningsvis på en självreglering av marknaden och för att koordinera arbetet med SEPA har den europeiska banksektorn bildat en European Payments Council (EPC), som leder och driver SEPA. ECB har en viktig roll som övervakare av betalningssystemet och katalysator för ny utveckling samt har också deltagit som observatör i de flesta grupper inom EPC. Koordinering förutsätter också en gemensam tidsplan. Genom en EU-förordning, SEPA End-date Regulation (260/2012), införs slutdatum för när

alla eurobetalningar inom SEPA ska vara anpassade. Förordningen innebär att alla EU-länder ska migrera in SEPA senast den 1 februari 2014. För icke-euro-länder gäller en längre övergångstid, till den 31 oktober 2016.

SEPA kommer i huvudsak att bestå av tre delar: SEPA-överföring/girering, SEPA-autogiro och SEPA-kortbetalning.

SEPA-överföring/girering (SEPA Credit Transfer) berör överföringar och gireringar i euro. Med de nya SEPA-tjänsterna ska det vara lika enkelt att betala fakturor i euro till ett annat land inom Europa som i det egna landet.

SEPA-autogiro (SEPA Direct Debits) innebär att man kan ge företag i andra länder inom Europa behörighet att debitera sitt konto i hemlandet. Samtliga autogiro-tjänster som erbjuds i euro ska anpassas till SEPA Direct Debit. Autogiro-tjänster i andra valutor berörs ej.

SEPA-kortbetalning (SEPA Cards Framework) innebär ökad säkerhet vid kortbetalningar men omfattas inte av slutdatumet. Kort som ges ut inom EU och som ska kunna användas för betalningar i euro ska ha ett särskilt chip (EMV), samt en tillhörande PIN-kod för säker identifiering. Butiksterminaler och uttagsautomater ska också anpassas för att kunna hantera den nya chiptekniken.

VILKA BETALTJÄNSTER OMFATTAR BETALTJÄNSTLAGEN?

Betaltjänstlagen är tillämplig på ett stort antal betaltjänster, dock inte alla. *Betaltjänster* är enligt lagen in- eller uttag av kontanter från ett betalkonto samt de transaktioner som krävs för förvaltning av kontot. Betaltjänster är också betalningstransaktioner genom autogiro, betalningsinstrument eller kontobaserade betalningar. Som betaltjänster definieras också utfärdande av betalningsinstrument (till exempel kort), inlösen av belopp när betalningsinstrument använts och penningöverföring. Som betaltjänster klassas också betalningstransaktioner till en systemoperatör som endast är en mellanhand och där betalaren godkänner transaktionen med någon form av utrustning för telekommunikation, digital teknik, eller informationsteknik.

Betaltjänstlagen är endast tillämplig på de betaltjänster som tillhandahålls i Sverige och utförs inom Europeiska Ekonomiska Samarbetsområdet (EES). Lagen är dessutom endast tillämplig om betaltjänsten ifråga utförs i euro eller i en annan av EES-ländernas nationella valutor.⁹³

Från betaltjänstlagens tillämpningsområde undantas ett antal olika verksamheter. Lagen är inte tillämplig på yrkesmässig fysisk transport av kontanter (värde transporter) eller på uttag av kontanter i samband med inköp av varor eller tjänster eller på valutaväxling genom utbyte av kontanter. Lagen tillämpas inte heller på tjänster som tillhandahålls av leverantörer av tekniska tjänster som exempelvis kortterminaler eller mjukvara om denne inte någon gång kommer i besittning av pengarna eller på betalningsinstrument som bara kan användas inom ett begränsat nätverk (exempelvis presentkort). Uttag av kontanter i uttagsautomater undantas också om den som tillhandahåller uttagsautomaten agerar för en eller flera kortutfärdares räkning och inte är part i avtalet med den som tar ut pengar från ett konto (som till exempel Kontanten). Lagen är inte heller tillämplig på betalningstransaktioner som sker med pappersbaserade instrument som checkar, växlar eller kuponger, eller på transaktioner som uteslutande sker i kontanter. Dock omfattas pappersbaserade gireringar av lagen. BTL tillämpas inte på transaktioner som genomförs mellan deltagare i avvecklingssystem eller mellan betaltjänstleverantörer.

VAD ÄR ETT BETALNINGSINSTRUMENT?

Ett betalningsinstrument är enligt betaltjänstlagen ett kontokort eller något annat personligt instrument eller en personlig rutin som används för att initiera en betalningsorder, till exempel en koddosa till internetbank. Kontanter och pappersbaserade instrument, giroblanketter undantaget, omfattas inte av lagens definition av betalningsinstrument. Lagens definition av betalningsinstrument är alltså snävare

⁹³ Exempel på dessa valutor är SEK, NOK, DKK och GBP. Även CHF omfattas då EES-landet Lichtenstein, som har CHF som nationell valuta, genomfört betaltjänstdirektivet.

än hur begreppet används i denna rapport vilket innebär att vissa betalningsinstrument som behandlas i rapporten inte omfattas av lagens regler.

REGLER KRING BETALNINGEN SKYDDAR ANVÄNDARNA

För att bland annat skydda användarna av betaltjänster mot oskäliga villkor innehåller betaltjänstlagen detaljerade regler om vilken information en betaltjänstleverantör ska lämna till sina kunder, hur fort en betalningstransaktion ska genomföras och vilka avgifter som får debiteras betaltjänstanvändare för olika betaltjänster. Sådana regler bidrar till att skapa förtroende för betaltjänstleverantörerna och deras tjänster samtidigt som de erbjuder ett extra skydd för den part (konsumenten) som i rättsförhållandet normalt intar en svagare ställning. Konsumenten skyddas genom att betaltjänstlagen inte tillåter att en betaltjänstleverantör med en konsument avtalar om ett mindre förmånligt skydd än vad som lagen erbjuder i flera avseenden. Dessa regler är tillämpliga på alla former av betaltjänstleverantörer, inklusive sådana som inte behöver tillstånd enligt lag och de som beviljats undantag av Finansinspektionen (registrerade betaltjänstleverantörer).

Huvudregeln är att elektroniska betalningar i svenska kronor eller euro ska vara mottagaren tillhanda senast dagen efter det att betalningen initierats. Initieras betalningen med en skriftlig instruktion kan betalningstiden förlängas med en dag. En betaltjänstleverantör ska inför betalningen ge information om bland annat vilka uppgifter som behövs för att betalningen ska kunna genomföras, hur lång tid betalningen tar och vad avgiften är. Vid betalningen ska betaltjänstleverantören ge användaren information som gör det möjligt att i efterhand identifiera betalningen, belopp, valuta, datum för initiering av betalningen med mera. Betalningsmottagaren ska i princip få samma information. En betaltjänstleverantör får till exempel inte ta ut någon avgift av en betaltjänstanvändare för att lämna information som är obligatorisk enligt lagen. Av reglerna framgår också att en betalningsmottagare inte får ta ut någon avgift av den betalande parten när denne använder ett betalningsinstrument, till exempel vid kortbetalningar.⁹⁴ Det är däremot tillåtet att lämna rabatt.⁹⁵

Betaltjänstlagen innehåller också regler som gör det möjligt för betaltjänstleverantörer och betalningssystem att behandla personuppgifter och föra register när det är nödvändigt för att förebygga, undersöka och avslöja betalningsbedrägerier.

I betaltjänstlagen finns slutligen också regler om rätt till tillträde till betalningssystem. Syftet med dessa regler är att säkerställa lika behandling av och konkurrens mellan olika kategorier av betaltjänstleverantörer. Dessa regler riktar sig alltså

94 Motsvarande förbud finns inte för betalning med kontanter eller andra betalningsinstrument som inte omfattas av BTL, vilket innebär att det är tillåtet att ta ut avgifter för betalning med sådana betalningsinstrument.

95 Se Prop. 2009/2010:122, sid 203.

till dem som har ansvar för ett betalningssystem och slår fast att tillträdesreglerna till betalningssystemet ska vara objektiva, icke-diskriminerande och proportionerliga. Reglerna får inte heller diskriminera betaltjänstleverantörer på grund av den juridiska form som de bedriver verksamheten i. Tillträde ska inte hindras mer än vad som är nödvändigt för att skydda betalningssystemets finansiella och operativa stabilitet.

ANSVAR FÖR OBEHÖRIGA TRANSAKTIONER MED BETALNINGSTRUMENT

Hur säkert ett betalningsinstrument än är går det aldrig att utesluta att någon obehörig genom en brottslig handling utnyttjar instrumentet för att utföra transaktioner utan kontohavarens samtycke (*obehörig transaktion*).⁹⁶ Om man inte kan gripa den brottslige och ställa denne till ansvar för handlingarna kommer någon oskyldig att behöva stå för den förlust som den obehöriga transaktionen innebär. Förlusten kan drabba antingen den person (konsument eller företag) vars konto har belastats eller den som utfärdat det betalningsinstrument som använts för att utföra den obehöriga transaktionen. Lagen (2010:738) om obehöriga transaktioner med betalningsinstrument (LOT) reglerar vilket ansvar en kontohavare har för belopp som belastar ett konto när någon obehörig använt ett betalningsinstrument. Lagen implementerar delar av betaltjänstdirektivet⁹⁷ och är tillämplig på alla parter men är tvingande endast i förhållande till konsumenter. Det innebär att avtalsvillkor som är till nackdel för en konsument inte är giltiga.

I lagen slås fast att kontohavaren är skyldig att skydda en personlig kod till ett betalningsinstrument som han eller hon har fått. Kontohavaren är också skyldig att snarast anmäla till sin betaltjänstleverantör om betalningsinstrumentet har kommit bort eller obehörigen använts av någon. Kontohavaren är också skyldig att följa de övriga villkor som gäller enligt kontoavtalet.

Kontohavarens beteende påverkar ansvaret för obehöriga transaktioner

Om en kontohavare åsidosätter sina skyldigheter att skydda sin kod eller anmäla att en obehörig transaktion har skett eller på något annat sätt åsidosatt villkoren i kontoavtalet riskerar kontohavaren att få stå för hela eller delar av det belopp som debiterats kontot till följd av den obehöriga transaktionen.

Hur kontohavaren har betett sig och hanterat sin kod och om kontohavaren är konsument eller inte har betydelse för hur stor del av förlusten som kontohavaren respektive betaltjänstleverantören får stå för. Om kontohavaren inte har skyddat en personlig kod ansvarar denne för det belopp som debiterats kontot upp till

⁹⁶ I lagen om obehöriga transaktioner definieras betalningsinstrument lite annorlunda än i betaltjänstlagen men detta har ingen praktiskt betydelse.

⁹⁷ Sverige har alltså valt att implementera reglerna i PSD genom två lagar, BTL och lagen om obehöriga transaktioner med betalningsinstrument (LOT).

1 200 kr. Om kontohavaren genom *grov oaktsamhet* brutit mot sina skyldigheter ansvarar denna för hela det belopp som debiterats av någon obehörig, för konsumenter dock högst 12 000 kr. För att avgöra om kontohavaren orsakat transaktionen genom *grov oaktsamhet* måste man göra en samlad bedömning utifrån den miljö och situation kontohavaren befunnit sig i samt kontohavarens möjlighet att skydda sig mot en obehörig transaktion. Till exempel anses en kontohavare som förvarar en anteckning om koden tillsammans med sitt kontokort vara *grovt oaktsam* om han eller hon förlorar kortet och anteckningen i en offentlig miljö.⁹⁸

Om det *grovt oaktsamma* beteendet dessutom är *särskilt klandervärt* får kontohavaren stå för hela det obehörigt debiterade beloppet, även om kontohavaren är konsument. Med *särskilt klandervärt* beteende avses alltså kvalificerade former av *grov oaktsamhet*. Det ska närmast röra sig om fall där kontohavaren genom sitt handlande får anses ha varit likgiltig till risken för obehöriga transaktioner. Det kan till exempel vara en situation där kontohavaren lämnat ett kontokort lättillgängligt och oöversiktligt under en lång tid på en välbesökt badstrand, i ett omklädningsrum eller i en garderob på en restaurang.⁹⁹ Ett annat exempel är att kontohavaren lämnat ifrån sig kortet på en nattklubb för löpande debiteringar under en lång tid.

Kontohavaren har ett ansvar att spärra betalningsinstrumentet och reklamera i tid

Oavsett sitt beteende ansvarar kontohavaren inte för belopp som belastar kontot efter det att han eller hon har anmält att betalningsinstrumentet ska spärras. Det saknar alltså betydelse om kontohavaren genom *grov oaktsamhet/särskilt klandervärt* beteende har brutit mot en förpliktelse som följer av lagen. Har en transaktion genomförts efter det att en kontohavare har anmält att betalningsinstrumentet ska spärras så slipper kontohavaren att stå för transaktionen.

Kontohavaren ska underrätta betaltjänstleverantören utan onödigt dröjsmål efter att ha fått vetskap om den obehöriga transaktionen för att inte behöva ansvara för hela beloppet. De beloppsbegränsningar som annars skulle ha tillämpats gäller alltså inte vid för sen reklamation, oavsett om kontohavaren varit *oaktsam* eller inte. Vidare faller rätten att åberopa beloppsbegränsningar bort om det gått tretton månader sedan den obehöriga transaktionen.

GRÄNSÖVERSKRIDANDE BETALNINGAR

I syfte att ytterligare integrera den inre marknaden och skapa likartade förhållanden för betaltjänstanvändare inom EU finns EU-förordningen 924/2009 om gränsöverskridande betalningar i gemenskapen. Bland annat ska avgifterna för gränsöverskridande betalningar på upp till 50 000 euro inom gemenskapen vara

⁹⁸ Se Prop 2009/2010:122, sid 28.

⁹⁹ Se Prop 2009/2010:122, sid 29.

desamma som för betalningar i samma valuta inom en medlemsstat. Förordningen är tillämplig på betalningar i euro eller i nationella valutor i de medlemsstater som har meddelat sitt beslut att tillämpa denna förordning på sin egen nationella valuta, vilket Sverige gjort.

VEM FÅR TILLHANDAHÅLLA BETALTJÄNSTER?

Genom att reglera vilka företag som får bedriva betaltjänstverksamhet har samhället möjlighet att ställa krav på aktörerna och utöva tillsyn över dem. Möjligheten att utfärda sanktioner mot företag under tillsyn bidrar till att sätta press på företagen att följa reglerna och till att motverka osund verksamhet. För att få tillhandahålla betaltjänster i Sverige krävs därför som huvudregel tillstånd av Finansinspektionen. Tillstånd ges endast till svenska aktiebolag och ekonomiska föreningar.¹⁰⁰ Ett företag som fått ett sådant tillstånd kallas *betalningsinstitut*. För att en planerad verksamhet ska få tillstånd ska det finnas skäl att anta att den kommer att drivas lagenligt och med tillräckliga styr- och kontrollformer. Det krävs också att företagsledningen och ägarna av företaget är lämpliga att driva betaltjänstverksamhet.

Finansinspektionen har tillsyn över att betalningsinstituten uppfyller de krav som ställs på dem enligt betaltjänstlagen. Om ett betalningsinstitut åsidosatt sina skyldigheter kan Finansinspektionen utfärda föreläggande att verksamheten ska begränsas i något avseende, riskerna minskas eller någon annan åtgärd vidtas. Finansinspektionen kan också meddela en anmärkning eller vid allvarliga överträdelser en varning. Anmärkning och varning kan kombineras med en straffavgift. Vid särskilt allvarliga överträdelser har Finansinspektionen möjlighet att återkalla tillståndet.

Krav på finansiell styrka

Finansiella problem hos en betaltjänstleverantör riskerar att undergräva allmänhetens förtroende för leverantören med följd att de inte vågar använda dennes tjänster för betalningstransaktioner. Om en betaltjänstleverantör försätts i konkurs riskerar användare och kunder att förlora sina pengar och det finns risk att den finansiella krisen sprider sig till andra finansiella aktörer. Liksom för banker, finns det alltså ett samhällsintresse att försöka säkerställa att betaltjänstleverantörer är finansiellt robusta. Av dessa skäl ställer betaltjänstlagen upp krav på startkapital och löpande kapitalbas hos betalningsinstitut. Ett betalningsinstitut ska när det påbörjar sin verksamhet ha ett minsta startkapital motsvarande mellan 20 000 och 125 000 euro. Startkapitalets storlek varierar beroende på vilken typ av betaltjäs-

¹⁰⁰ Gränsöverskridande verksamhet kan också förekomma men det bygger på att det utländska institutet har tillstånd från sitt hemlands myndigheter. Grundregeln är att ett lands myndigheter ansvarar för tillstånd och tillsyn över de aktörer som är registrerade i det landet.

ter som ska tillhandahållas. Kapitalbasen ska som minst motsvara startkapitalet eller ett kapitalkrav som beräknas utifrån lagen om kapitaltäckning och stora exponeringar.

Alla aktörer behöver inte tillstånd

Vissa företag som tillhandahåller betaltjänster är undantagna från betaltjänstlagens krav på tillstånd. Detta motiveras med att de antingen redan har tillstånd enligt annan lagstiftning och därmed står under tillsyn eller att verksamheten kommer att vara så begränsad att det inte anses nödvändigt att ställa lika höga krav på aktörerna. Banker, kreditmarknadsföretag och e-penninginstitut har till exempel tillstånd enligt annan lagstiftning och står därmed redan under Finansinspektionens tillsyn. De är dock ändå skyldiga att följa uppföranderegler i betaltjänstlagen.

Fysiska och juridiska personer som inte faller under någon undantagskategori, och som alltså enligt huvudregeln skulle behöva tillstånd som betalningsinstitut enligt betaltjänstlagen, kan dock ansöka hos Finansinspektionen om att undantas från tillståndsplikt. Sådana undantag kan meddelas om genomsnittet av de totala betalningstransaktionerna under de senaste 12 månaderna inte överstiger 3 miljoner euro per månad. För att undantag ska beviljas krävs också att inga personer i företagsledningen dömts för ekonomisk brottslighet och att de i övrigt kan anses lämpliga att bedriva verksamheten. Vidare ställs krav på att företagets ägare är lämpliga och att det i övrigt finns skäl att anta att den planerade verksamheten kommer att drivas lagenligt. Om undantag från tillstånd beviljas ska Finansinspektionen registrera dem. De blir därmed *registrerade betaltjänstleverantörer*. Till skillnad mot betalningsinstitut behöver registrerade betaltjänstleverantörer inte ha något särskilt startkapital eller någon kapitalbas.

Finansinspektionen utövar tillsyn över registrerade betaltjänstleverantörer så att de lever upp till de krav som betaltjänstlagen ställer på hur verksamheten ska bedrivas. Det är alltså en mindre omfattande tillsyn än den som betalningsinstitutet står under.

ANNAN VERKSAMHET OCH SKYDD FÖR KONTOMEDEL

För att ytterligare skapa förtroende för betaltjänstleverantörer finns det regler som tydliggör vad de får göra och inte göra. Betalningsinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer får förutom att tillhandahålla betaltjänster också tillhandahålla närliggande tjänster och driva annan verksamhet. Exempel på närliggande tjänster kan vara att tillhandahålla operativa och närliggande sidotjänster som till exempel valutaväxling eller drift av ett betalningssystem. Annan verksamhet kan till exempel vara dagligvaruhandel eller teleoperatörsverksamhet. Finansinspektionen kan dock förbjuda ett institut eller en leverantör att driva annan verksamhet om denna

försämrar eller kan komma att försämlra aktörens finansiella sundhet eller Finansinspektionens möjlighet att utöva tillsyn.

Lagen om insättningsgaranti omfattar bankkonton men inte medel på konton som hålls av betaltjänstinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer.¹⁰¹ Betalningsinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer är därför förbjudna att ta emot insättningar från allmänheten. De får inte heller erbjuda andra konton än betalkonton som uteslutande används för betalningstransaktioner. För att skapa ett skydd för dessa medel finns det i BTL vissa regler för betaltjänstleverantörer. De är skyldiga att hålla medel för betalningstransaktioner avskilda eller teckna en försäkring eller garanti.¹⁰² Denna skyldighet gäller för medel över 300 euro. Betalningsinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer har vissa möjligheter att lämna kredit för vissa typer av betaltjänster. Kredit får dock bara beviljas om den utnyttjas i samband med betalningstransaktion, inte beviljas ur medel avsedda för att genomföra en betalningstransaktion och om betalningsinstitutets kapitalbas är tillfredsställande.

Alla anställda hos ett betalningsinstitut eller en registrerad betaltjänstleverantör har tystnadsplikt och verksamheten omfattas av lagen om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism (se nedan). Om ett visst arbete eller några operativa funktioner utkontrakteras till någon annan aktör ska sådana uppdragsavtal anmälas till Finansinspektionen och får inte innebära att säkerheten eller kvaliteten försämlras.

Elektroniska pengar

E-pengar förekommer i dagsläget i mycket liten utsträckning på den svenska marknaden, men det är möjligt att de blir mer vanliga i framtiden. E-pengar regleras i lagen (2011:755) om elektroniska pengar (e-penninglagen) som implementerar E-penningdirektivet i svensk rätt. Målet med direktivet är att undanröja hinder för tillträde till marknaden och göra det enklare att starta och driva affärsverksamhet för utgivning av elektroniska pengar samt att se till att villkoren för alla betaltjänstleverantörer blir lika. I e-penninglagen finns bestämmelser om utgivning av e-pengar och om institut för elektroniska pengar och registrerade utgivare.

VAD ÄR ELEKTRONISKA PENGAR?

Elektroniska pengar (e-pengar) är ett elektroniskt förvarat penningvärde som representerar en fordran på utgivaren. E-pengar ges i utbyte mot medel i syfte att genomföra betalningstransaktioner och godtas som betalningsmedel av andra än

¹⁰¹ Insättningsgarantin beskrivs under avsnittet om Riksgäldskontoret i kapitel 5.

¹⁰² Av lagen (1944:181) om redovisningsmedel följer att medel som mottagits för annan med redovisnings-skyldighet och hålls avskilda från mottagarens egna medel är skyddade från mottagarens borgenärer i en konkurs.

utgivaren. De kan jämföras med "vanliga" pengar som representerar en fordran på Riksbanken. E-pengar, enligt lagens definition, är dock inte detsamma som virtuella valutor.¹⁰³

Det finns alltså anledning att säkerställa att inte vem som helst kan ge ut dessa e-pengar och i Sverige krävs därför som huvudregel tillstånd av Finansinspektionen enligt e-penninglagen. Tillstånd krävs dock inte av banker eller om den planerade verksamheten kommer att vara begränsad. Finansinspektionen ska pröva om den som söker tillstånd är lämplig att bedriva e-penningverksamhet, har ett visst minsta startkapital och en minsta löpande kapitalbas. Startkapitalet och kapitalbasen syftar till att skydda utgivaren av e-pengar mot konkurs. Utgivare med tillstånd kallas e-penninginstitut.

Lagen om e-pengar innehåller också detaljerade regler om vad utgivare av e-pengar får göra och inte göra. Utgivare av e-pengar får till exempel inte ta emot insättningar eller andra återbetalningspliktiga medel från allmänheten eller erbjuda andra konton än betalkonton som uteslutande används för betalningstransaktioner. De får också bara bevilja kredit om krediten endast utnyttjas i samband med en betalningstransaktion, om krediten inte beviljas ur medel avsedda för en betalningstransaktion eller ur medel som tagits i utbyte mot e-pengar och om institutets kapitalbas är tillfredsställande.

Utgivare av e-pengar ska också skydda de medel som tagits emot i utbyte mot e-pengar. Sådana medel ska hållas avskilda från utgivarens egna tillgångar och från medel som innehas för någon annans räkning. Alternativt kan utgivaren omfattas av en försäkring eller garanti som ger samma skydd för innehavaren av de e-pengarna som om de hållits avskilda.

Gemensamt för dessa regler är att de syftar till att skydda de som använder e-pengar mot förluster och i förlängningen också det finansiella systemet mot kriser. Finansinspektionen har tillsyn över e-penninginstituterna så att dessa uppfyller de krav som ställs på dem enligt e-penninglagen och har möjlighet att utfärda sanktioner mot dem om så inte sker.

Penningtvätt och finansiering av terrorism

Penningtvätt och finansiering av terrorism är internationella företeelser som inte känner några nationsgränser. Den som vill dölja pengar som kommer från brottslig verksamhet eller ska användas för att stödja brottslig verksamhet kan ofta försöka utnyttja banker och andra betaltjänstleverantörer för att tvätta pengar. För att motverka att så sker behövs lagar som reglerar hur betaltjänstleverantörer och

¹⁰³ En del virtuella valutor saknar utgivare och/eller godtas enbart som betalningsmedel av utgivaren. Dessa uppfyller alltså inte lagens alla kriterier för att räknas som e-pengar i lagens mening. I de fall en virtuell valuta motsvarar lagens definition på e-pengar omfattas valutan av lagen och utgivaren ska därmed uppfylla dess villkor. Se kapitel 3 för mer om virtuella valutor.

andra ska bete sig för att upptäcka och förhindra penningtvätt och finansiering av terrorism.

Lagen (2009:62) om åtgärder mot penningtvätt och finansiering av terrorism (penningtvättslagen) implementerar EU:s tredje penningtvättsdirektiv och syftar till att förhindra att finansiell verksamhet och annan näringsverksamhet utnyttjas för penningtvätt eller finansiering av terrorism. Med *penningtvätt* avses åtgärder med egendom som förvärvats genom brott som kan innebära att egendomens samband med brottet döljs, att den brottslige får möjlighet att undkomma rättsliga påföljder eller att återskaffandet av egendomen försvåras. Med penningtvätt avses också åtgärder som innefattar förfogande över och förvärv, innehav eller brukande av egendomen. Med *finansiering av terrorism* avses insamling, tillhandahållande eller mottagande av tillgångar i syfte att de ska användas eller med vetskap om att de är avsedda att användas för att begå särskilt allvarlig brottslighet.

Penningtvättslagen har ett brett tillämpningsområde och gäller, förutom för banker och värdepappersföretag, bland annat för verksamheter som ger ut elektroniska pengar och verksamheter som tillhandahåller betaltjänster. Lagens bestämmelser tillämpas därutöver även på de finansiella institut vilka omfattas av lagen om anmälningsplikt avseende viss finansiell verksamhet.¹⁰⁴ Penningtvättslagen ställer långtgående krav på åtgärder som en verksamhetsutövare ska vidta för att förhindra penningtvätt. Företaget måste till exempel identifiera sina kunder på ett tillförlitligt sätt. Företaget ska också fråga om syftet med de affärsförbindelser som kunden vill upprätta och de tjänster – till exempel betalningar – som kunden vill få hjälp med. En verksamhetsutövare ska också granska transaktioner för att upptäcka sådana som kan misstänkas utgöra ett led i penningtvätt eller finansiering av terrorism. Om verksamhetsutövaren misstänker något sådant ska detta rapporteras till Rikspolisstyrelsen. Verksamhetsutövaren är också skyldig att avstå från att utföra transaktioner som kan misstänkas utgöra ett led i penningtvätt eller finansiering av terrorism.

FINANCIAL ACTION TASK FORCE

Penningtvätt och finansiering av terrorism är ofta gränsöverskridande och för att effektivt motverka sådan verksamhet krävs att nationer samverkar över gränserna. Financial Action Task Force (FATF) är ett mellanstatligt organ som arbetar för att motverka penningtvätt och finansiering av terrorism. FATF har bland annat i uppdrag att utarbeta rekommendationer om åtgärder som medlemsländerna ska vidta för att motverka penningtvätt och finansiering av terrorism. Dessa rekom-

¹⁰⁴ Lagen om anmälningsplikt avseende viss finansiell verksamhet definierar finansiella institut som den som bedriver valutaväxling eller annan finansiell verksamhet. Inom begreppet annan finansiell verksamhet ryms en stor mängd företeelser. Bland dessa kan exempelvis valutahandel, kreditgivning samt tillhandahållandet av värdefackstjänster nämnas. Även tillhandahållandet av virtuella valutor kan omfattas av anmälningsplikten enligt denna lag. Dessa valutor beskrivs närmare i kapitel 3.

mendationer är politiskt bindande och flera av rekommendationerna har införlivats i svensk rätt, bland annat genom EU-förordningar. Genom återkommande utvärderingar kontrollerar FATF att medlemmarna följer dessa rekommendationer.

Både FATF och EU utfärdar också finansiella sanktioner mot länder eller personer som misstänks för inblandning i terroristhandlingar eller för samröre med terrorister. Sådana sanktioner innebär att finansiella företag och ett betydande antal företag och yrkesutövare även utanför den finansiella sektorn är skyldiga att till exempel frysa konton och belopp som tillhör personer eller länder som sanktionerna riktas mot. Också Amerikanska Office for Foreign Assets Control (OFAC) utfärdar beslut som alla i praktiken rättar sig efter även om de formellt sett inte är bindande.

SPÅRBARA ÖVERFÖRINGAR UNDERLÄTTAR UPPTÄCKT AV PENNINGTVÄTT

Spårbara penningöverföringar kan vara ett viktigt verktyg när det gäller att förebygga, undersöka och upptäcka penningtvätt eller finansiering av terrorism. För att säkerställa att information om en betalare vidarebefordras genom hela betalningskedjan har det genom EU-förordningen (1781/2006) införts en skyldighet för betaltjänstleverantörer att se till att överföringar åtföljs av riktig information om betalaren. Förordningen, som införlivar en av FATF:s rekommendationer, kompletterar penningtvättslagen och innebär att en betaltjänstleverantör är skyldig att kräva in viss information från betalaren och vidarebefordra denna till mottagarens betaltjänstleverantör.

Pappersbaserade betalningsinstrument

Varken betaltjänstlagen, EU-förordningen om gränsöverskridande betalningar eller lagen om obehöriga transaktioner är tillämplig på pappersbaserade betalningsinstrument. I stället regleras checkar av checklagen (1932:131) och växlar av växelagen (1932:130).

Växellagen och checklagen reglerar vilka respektive uppgifter som ska finnas med för att ett dokument ska kvalificera som en växel respektive check. En check är en skriftlig betalningsanvisning där utställaren ger sin bank i uppdrag att betala ut ett visst belopp från sitt konto. För att en innehavare av en check (betalningsmottagaren) ska få betalt av banken, krävs att utställaren av checken (betalaren) har tillgängliga medel på sitt konto. Innehavaren står således en kreditrisk på utställaren.

Reglering av finansiell infrastruktur

Ett företag som administrerar ett avvecklingssystem för betalningar behöver som huvudregel ha tillstånd som clearingorganisation enligt lagen om värdepappersmarknaden. Tillstånd beviljas av Finansinspektionen som också utövar tillsyn över

clearingorganisationerna. I lagen om värdepappersmarknaden finns dels regler om vilka krav som ställs på företaget för att tillstånd ska beviljas och dels regler om hur clearingverksamheten ska bedrivas. Lagen reglerar också vilka som får delta i clearingverksamheten och vissa krav som ställs på deltagarna. Även andra juridiska personer, såsom centrala värdepappersförvarare och företag med tillstånd att driva bank- eller finansieringsrörelse, kan få tillstånd till att administrera ett avvecklings-system.¹⁰⁵

För att det finansiella systemet ska fungera väl och vara stabilt är det viktigt att överföringar i ett avvecklingssystem blir bestående och inte kan angripas av en konkursförvaltare om en deltagare i systemet går i konkurs. Det finns därför regler i lagen om system för avveckling av förpliktelser på finansmarknaden som syftar till att avvärja eller minimera de risker som är förenade med insolvens hos någon deltagare i ett avvecklingssystem.¹⁰⁶ Reglerna är tillämpliga endast på system som är så kallade *anmälda avvecklingssystem* och innebär att även om ett obeståndsförfarande inletts mot en deltagare i ett sådant system så kan inte ett överföringsuppdrag angripas av tredje man om det har införts i systemet innan beslutet om obeståndsförfarandet meddelades. Vidare får ett överföringsuppdrag inte återkallas av en deltagare i ett anmält avvecklingssystem eller av tredje man efter den tidpunkt som anges i de regler som gäller för systemet.

Lagen ställer också upp regler för vilka som får administrera ett anmält avvecklingssystem och vilka som får vara deltagare. I Sverige finns två anmälda avvecklingssystem som hanterar avveckling av massbetalningar: Riksbankens betalningssystem RIX och Bankgirots Betalningar i Realtid.

INFRASTRUKTURERNAS EGNA REGELVERK

Utöver de regler som följer av de offentliga regelverken ställer infrastruktursystemen själva upp regler som gäller för dem som vill delta i dessa infrastruktursystem. Dessa "regelverk" är alltså formellt avtal som reglerar det civilrättsliga förhållandet mellan parter i infrastrukturen, men eftersom de som tillhandahåller infrastrukturer ofta har en dominerande ställning på marknaden har den som vill delta små eller obefintliga möjligheter att påverka innehållet i avtalet. Således har både Visa och MasterCard till exempel egna regelverk som påverkar vad som gäller för korttransaktioner. Ett exempel är Payment Card Industry, PCI, som är ett regelverk vars syfte är att höja säkerheten i korthanteringen och som bland annat anger vilka säkerhetslösningar som ska finnas i handeln. Likaså har Riksbanken och Bankgirot regler för vad som gäller för deltagande i deras betalningssystem, liksom det finns regler för att delta i privata betalningssystem som Dataclearingen.

¹⁰⁵ Se 4 § lag (1999:1309) om system för avveckling av förpliktelser på finansmarknaden.

¹⁰⁶ Lagen om system för avveckling av förpliktelser på finansmarknaden motsvarar EU:s finality-direktiv (Settlement Finality Directive).

■ 5 Myndigheternas roller

Lagar och regleringar syftar till att främja tilliten på massbetalningsmarknaden genom att etablera en sund ansvarsfördelning och sunda och transparenta rutiner kring betalningar. Myndigheternas roll är att se till att regelverket följs och att vid behov ändra eller föreslå ändringar i regelverket. Riksdag och regering har gett ett antal myndigheter uppdrag inom finansiell stabilitet, penningvärde, tillsyn, konsumentskydd och så vidare som syftar till att säkerställa att massbetalningsmarknaden fungerar väl. Detta kapitel beskriver olika myndigheters roller på massbetalningsmarknaden.

Hur väl massbetalningsmarknaden fungerar har en samhällsekonomisk betydelse. Kapitel 5 beskriver hur det legala ramverket främjar den tillit mellan olika aktörer som är nödvändig för att massbetalningsmarknaden ska fungera effektivt. Myndigheterna fyller härvidlag tre roller.

För det första ska de se till att regelverken följs. Den tillsyn Finansinspektionen utövar över banker och registrerade betaltjänstleverantörer är ett exempel på detta.

För det andra kan myndigheterna utfärda föreskrifter som marknadsaktörerna har att rätta sig efter. Det är inte alltid lämpligt att låta lagstiftningen bli för detaljerad eftersom detta kan leda till bristande flexibilitet. Lagstiftaren delegerar därför ofta uppgiften att utfärda detaljerade regler till olika myndigheter. Ett exempel är Finansinspektionens föreskrifter kring kapitalkraven på betalningsinstitut.

För det tredje kan myndigheter föreslå ändringar i lagstiftningen eller föreslå att behovet av att ändra en viss lagstiftning utreds. Ett exempel på detta är Riksbankens skrivelse till riksdagen om ändringar i den lagstiftning som reglerar värdetransportbolagens verksamhet.¹⁰⁷

Myndigheternas arbete styrs främst av lagstiftningen. Där framgår vanligtvis vilket ansvar och vilka verktyg myndigheterna har. De flesta myndigheterna lyder under regeringen som årligen beslutar om så kallade regleringsbrev som anger myndigheternas ekonomiska ramar och regeringens prioriteringar inför kommande år. Det är på det sättet som regeringen kan påverka massbetalningsmarknaden. Regleringsbreven bereds och förmedlas till myndigheterna via departementen. Myndigheterna har ändå stor frihet att styra sin operativa verksamhet och att självständigt fatta beslut. Olika myndigheter är tilldelade olika departement som huvudman. Exempelvis är Finansdepartementet huvudman för Finansinspektionen och Riksgäldskontoret.

107 Sveriges riksbank (2012c).

Nedan beskrivs översiktligt Finansinspektionens, Riksbankens, Konkurrensverkets, Riksgäldskontorets, Post- och telestyrelsens, länsstyrelsernas och Konsumentverkets roller avseende massbetalningsmarknaden. Exempel på myndigheter som inte tas upp är polisen, domstolarna och Allmänna reklamationsnämnden. Deras arbete med att utreda eventuella brott och tolka lagarna påverkar den miljö aktörer på massbetalningsmarknaden verkar inom, men myndighetsutövningen är inte direkt knuten till massbetalningsmarknaden.

Finansinspektionen¹⁰⁸

Finansinspektionens uppdrag är att "... arbeta för att det finansiella systemet är stabilt och präglas av ett högt förtroende med väl fungerande marknader som tillgodoser hushållens och företagens behov av finansiella tjänster, och ger ett högt skydd för konsumenter."¹⁰⁹ Specifika uppdrag ges till Finansinspektionen via det årliga regleringsbrevet.¹¹⁰ De huvudsakliga verktyg Finansinspektionen har i sitt uppdrag är att utfärda tillstånd, utforma regler, utöva tillsyn och utfärda sanktioner.

TILLSTÅNDSGIVNING

Av de anledningar som diskuterats i kapitel 4 är det nödvändigt att ställa höga krav på de personer och företag som är verksamma inom den finansiella sektorn. Därför måste de företag som erbjuder finansiella tjänster till allmänheten ha Finansinspektionens tillstånd för att få bedriva sin verksamhet. Vid tillståndsprövningen tar Finansinspektionen bland annat hänsyn till företagets kapitalsituation, verksamhetsplan, ägare och företagsledning.

De tillståndstyper som ger rätt att tillhandahålla betaltjänster är tillstånd för bankrörelse, finansieringsrörelse, betaltjänstverksamhet och verksamhet med utgivning av elektroniska pengar. För att driva verksamhet med avveckling av betalningstransaktioner krävs tillstånd för clearingverksamhet.

REGELUTFORMNING

Det grundläggande regelverket utgörs av de lagar som stiftas av riksdagen eller EU. Denna lagstiftning är dock ofta av mer övergripande natur och delegerar mycket av detaljutformningen av regelverk till nationella myndigheter och EU-

¹⁰⁸ Information om Finansinspektionen finns på www.fi.se

¹⁰⁹ Se 2 § Förordning (2009:93) med instruktion för Finansinspektionen

¹¹⁰ Se exempelvis Finansdepartementet (2012).

myndigheter.¹¹¹ Finansinspektionen har två typer av regler: *föreskrifter* och *allmänna råd*. Föreskrifterna gäller som lag och måste följas medan allmänna råd mer är att betrakta som riktlinjer. För de senare kan företaget välja att följa rådet eller förklara varför man valt att inte göra så.

Finansinspektionen skickar förslag på föreskrifter och allmänna råd på remiss till branschaktörer och andra intressenter. Ett exempel på Finansinspektionens regler är *Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd om betalningsinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer*.¹¹² Dessa regler omfattar vilken information som ska lämnas in vid en ansökan och rapportering för betalningsinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer. Bland föreskrifterna finns också regler för att skydda betaltjänstanvändares medel. För betalningsinstitut finns också särskilda krav på organisation och regler för beräkning av kapitalkrav.

TILLSYN

Finansinspektionens tillsynsarbete går ut på att se till att existerande regelverk följs. Finansinspektionens tillsyn omfattar därmed ett brett spektrum av frågor inom olika delar av den finansiella sektorn. Antalet företag under tillsyn är stort. Därför gör Finansinspektionen prioriteringar av insatserna utifrån en bedömning av riskerna i olika finansiella verksamheter och av hur stort det negativa genomslaget skulle kunna bli för andra företag, för konsumenterna och för skattebetalarna om riskerna realiserades. Underlaget till denna bedömning kommer från flera olika delar av Finansinspektionens verksamhet: dels den löpande inrapportering som alla företag under Finansinspektionens tillsyn är skyldiga att göra, dels från olika undersökningar som Finansinspektionen gör. Resultatet av Finansinspektionens tillsyn av ett företag kommuniceras bilateralt med företaget och en samlad bild av hela tillsynsverksamheten publiceras i Finansinspektionens *Tillsynsrapport*.¹¹³

SANKTIONSMÖJLIGHETER

Finansinspektionen ingriper när företag under deras tillsyn eller ett som är registreringspliktigt hos Finansinspektionen bryter mot de regler som gäller för verksamheten. Regelbrott resulterar i anmärkning eller varning, beslut om straffavgifter eller förelägganden. Finansinspektionen kan också återkalla tillstånd.

111 För en beskrivning av relationen mellan EU-lagar och svensk lag, se kapitel 4. Beträffande EU-myndigheter finns tre tillsynsmyndigheter för respektive sektorer på finansmarknaden, som arbetar med tillsyn över gränsöverskridande företag, lika tillämpning av EU-regler i alla medlemsländer och ökat samarbete mellan nationella tillsynsmyndigheter. På global nivå finns också ett flertal organisationer som verkar för att skapa en gemensam, internationell regel- och tillsynsstandard.

112 Finansinspektionen (2010) och (2011)

113 Finansinspektionen (2012)

SecuRe Pay

European Forum on the Security of Retail Payments, förkortat SecuRe Pay, är ett frivilligt samarbetsorgan för myndigheter inom EU/EES.¹¹⁴

I SecuRe Pay deltar framförallt centralbanker och tillsynsmyndigheter med ansvar för betaltjänstleverantörer. Syftet med detta forum är att främja kunskapen kring säkerheten för elektroniska massbetalningar. Omfattningen gäller

hela betalningskedjan, oavsett betalningskanal, men exkluderar alltså checkar och kontanter. Mer konkret syftar arbetet till att belysa risker och svagheter inom dessa områden och vid behov ta fram rekommendationer som betaltjänstleverantörer ska förhålla sig till.¹¹⁵ Det övergripande målet är att främja ett harmoniserat regelverk med minimikrav för säkerhet inom EU/EES.

114 Europeiska ekonomiska samarbetsområdet.

115 I januari 2013 publicerades de första rekommendationerna som rör internetbetalningar, se ECB (2013)

Riksbanken

Riksbanken är en myndighet under riksdagen som har ett antal uppgifter av betydelse för massbetalningsmarknaden: att ge ut sedlar och mynt, tillhandahålla ett avvecklingssystem, upprätthålla ett fast penningvärde och värna den finansiella stabiliteten.

SEDLAR OCH MYNT

Grunden för Riksbankens engagemang i kontantförsörjningen är att Riksbanken enligt riksbankslagen ska försörja Sverige med sedlar och mynt samt har ensamrätt att ge ut dessa.¹¹⁶ Där fastslås också i vilka valörer Riksbanken kan ge ut sedlar och mynt.

Riksbankslagen är dock öppen för tolkning av vad exakt som ingår i uppdraget. Riksbanken har gjort tolkningen att Riksbanken bör ansvara för sådan verksamhet där det är svårt att uppnå god samhällseffektivitet utan statlig medverkan.¹¹⁷ Konkret betyder det att Riksbanken anser att marknaden är bättre lämpad att hantera distributionen av kontanter i samhället än vad Riksbanken är eftersom marknadens aktörer bättre känner sina kunder och deras behov. Riksbankens roll är därför att tillhandahålla nya kontanter och lösa in utslitna kontanter till/från bankerna. Bankerna tillhandahåller i sin tur kontanter till företag och allmänhet. Denna tydliga ansvarsfördelning mellan Riksbanken och bankerna främjar en kostnadseffektiv distribution av sedlar och mynt vilket är i linje med Riksbankens uppdrag att främja ett säkert och effektivt betalningsväsende.^{118, 119}

Riksbanken strävar efter att sedlar och mynt ska vara säkra och effektiva för alla inblandade parter. Den nya sedel- och myntserie som ska introduceras med start 2015 ska också ses i det ljuset. Säkerheten i de nya sedlarna blir högre, och valörer samt storlek och vikt på sedlar och mynt förändras för att de ska bli mer praktiska att använda och enklare och billigare att hantera.

116 Se Regeringsformen 9 kap. 14 § samt lagen om Sveriges riksbank (1988:1385), 5 kap.

117 Se Sveriges riksbank (2004) och (2010c).

118 Se Regeringsformen 9 kap. 13 § samt lagen om Sveriges riksbank (1988:1385), 1 kap. 2 §.

119 Banker eller bankägda företag som får hämta ut kontanter kallas för "depåägare". För närvarande är BDB Bankernas Depå AB den enda depåägaren. Riksbanken har i enlighet med riksbankslagen utfärdat särskilda föreskrifter för depåägares hämtningar och återlämningar av kontanter till Riksbanken (RBFS 2011:1).

Nya sedlar och mynt

De nuvarande sedlarna utformades för cirka 30 år sedan och en modernisering är nödvändig för att upprätthålla ett effektivt skydd mot förfalskningar. Mynten kommer att bli lättare och mindre vilket minskar hanteringskostnaderna och miljöbelastningen.

Den nya sedel- och myntserien kommer att kompletteras med två valörer, ett 2-kronorsmynt och en 200-kronors-sedel. Dessa två valörer förväntas komma att ersätta en stor mängd 1-kronor och 100-kronorssedlar. Antalet sedlar och mynt i cirkulation förväntas därmed minska. Utbytet av sedlar och mynt sker successivt med början i oktober 2015 och beräknas vara färdigt i juni 2017.

Tre aspekter har varit utgångspunkten vid utformningen de nya sedlarna och mynten: säkerhet, effektivitet och miljö.

Säkerhet: Förtroendet för sedlar och mynt förutsätter att allmänheten kan lita på att de är äkta. De ska vara utformade på ett sådant sätt att de blir svåra att förfalska. Det är också önskvärt att sedelvalörerna är sådana att inte nästan bara en valör kommer att användas.

Effektivitet och miljö: Kostnaderna för sedlar och mynt består principiellt av tre delar: Riksbankens inköpskostnad, hantering inom Riksbanken samt hantering på kontantmarknaden. Målet är så låga totala kostnader som möjligt. Valet av valörer ska minimera den mängd sedlar och mynt som behövs för att upprätthålla ett välfungerande kontantsystem. Färre sedlar och mynt samt en mindre kostsam hantering av sedlar och mynt medför också en lägre miljöbelastning.

AVVECKLINGSSYSTEM

Betalningsförmedling innebär att betalningsförmedlarna åtar sig att flytta pengar från ett konto till ett annat och det uppstår då ett behov av att kunna flytta pengar mellan betalningsförmedlare. Det finns olika sätt att göra detta. Ett sätt är att betalningsförmedlarna har konton hos varandra. Nackdelen är att de tar en kreditrisk på varandra i och med att behållningen på ett sådant konto kan helt eller delvis gå förlorad om det institut som kontot finns hos går i konkurs. Finansiellt obestånd kan då sprida sig mellan institut som riskerar falla som dominobrickor. Samma slags kreditrisk uppstår också om de skulle välja att ha sina konton hos en tredje kommersiell part. Är det tredje institutet däremot en centralbank uppkommer inga sådana kreditrisker eftersom en centralbank inte blir insolvent. Detta kallas för avveckling i *centralbankspengar* och är önskvärt ur ett finansiellt stabilitetsperspektiv närhelst beloppen är stora. Detta är ett av skälen till att Riksbanken enligt riksbankslagen får tillhandahålla ett system för avveckling av betalningar.¹²⁰ Detta system, RIX, är också mycket viktigt för genomförandet av penningpolitiken och för eventuellt likviditetsstöd.

ÖVRIGA ARBETSUPPGIFTER

Målet för penningpolitiken är enligt riksbankslagen att "upprätthålla ett fast penningvärde".^{121, 122} Argumenten för ett inflationsmål brukar vara makroekonomiska men det är mindre uppmärksammat att det också finns goda argument för ett inflationsmål ur ett betalningssystemsperspektiv. Om inflationen är hög fungerar pengarna inte längre lika väl som betalningsmedel, värdebevarare, räkneenhet och allmänt accepterad betalningsstandard.¹²³ Inflationen minskar pengarnas köpkraft och gör dem därmed mindre attraktiva som värdebevarare och betalningsmedel, och därmed också som allmänt accepterad betalningsstandard. Samma faktorer som undergräver viljan att hålla kontanter i en valuta undergräver också viljan att hålla valutan på konto och därmed användbarheten hos kontobaserade betalningar i den valutan.¹²⁴ Genom att skapa ett förtroende för pengarnas värde bidrar Riksbanken till en väl fungerande massbetalningsmarknad.

120 Se Lag om Sveriges riksbank (1988:1385), 6 kapitlet, 7 §.

121 Se Regeringsformen 9 kapitlet, 13 § och Lag om Sveriges riksbank (1988:1385), 1 kapitlet, 2 §.

122 En beskrivningen av de penningpolitiska målen finns i Riksbanken (2010a).

123 Detta är pengarnas fyra roller, se Edvinsson (2010).

124 Skulle den inhemska valutan inte kunna fylla sin uppgift på grund av hyperinflation kan betalningar i stället ske genom byteshandel eller i en utländsk valuta som det finns förtroende för. Statsmakten kan också skapa en ny nationell valuta. Exempel på situationer där detta hänt är Tyskland på 1920-talet, Ungern 1945–1946, Jugoslavien 1993–1994 och Zimbabwe för ett par år sedan. I Tyskland ersattes 1 000 000 000 000 Riksmark med 1 Rentenmark. Ungern övergick från valutan Pengön till Florint och i Jugoslavien ersattes Dinaren på många håll med D-mark och senare Euro. Zimbabwe strök 10 nollor på sina dollarsedlar i augusti 2008 och ytterligare 12 nollor mindre än ett halvår senare.

Kontobaserade betalningar förutsätter att hushåll, företag och myndigheter är beredda att ha pengar på konton. Detta förutsätter i sin tur att de har förtroende för de kontoförande instituten som vanligtvis är banker. I rapporten *Finansiell stabilitet* publicerar Riksbanken två gånger per år sin syn på bankernas motståndskraft mot eventuella störningar och de risker som finns.¹²⁵ I vissa fall rekommenderar Riksbanken specifika åtgärder för att motverka risker. Rekommendationerna kan riktas till såväl banker och andra marknadsaktörer som till lagstiftaren och andra myndigheter. På så sätt bidrar Riksbanken till att allmänhetens förtroende för de kontoförande instituten vidmakthålls.

Betalningar förutsätter finansiell infrastruktur och här bidrar också Riksbanken till att öka säkerheten och minska risker. Bankgirot och RIX är den svenska infrastruktur som berör massbetalningsmarknaden. Riksbanken förväntar sig att de viktiga systemen i den finansiella infrastrukturen ska leva upp till de internationella principer som utarbetats av CPSS-IOSCO och övervakar kontinuerligt att de följs.^{126, 127, 128} Riksbanken publicerar sin bedömning av den finansiella infrastrukturen i den årliga rapporten *Finansiell infrastruktur*.¹²⁹

Riksbanken tar även fram statistik om massbetalningsmarknaden som bland annat publiceras i skriften *Den svenska finansmarknaden*. Utöver detta deltar Riksbanken i utformningen av regelverk och analys genom att agera i internationella arbetsgrupper, samarbeta med andra svenska myndigheter, svara på remisser och konsultationer.¹³⁰ Riksbanken kan även agera *katalysator* på massbetalningsmarknaden genom att delta i samtal mellan marknadens aktörer och på så sätt bidra till att lösa problem. Slutligen är Riksbanken öppen för att, när så är motiverat, göra förändringar i sina IT-system för att underlätta utvecklingen på massbetalningsmarknaden. De förändringar Riksbanken gjorde i RIX och tillhörande avtal för att möjliggöra Betalningar i Realtid är ett exempel på detta.

125 För en bedömning av den finansiella stabiliteten, se Sveriges riksbank (2012d). Riksbanken beskriver sitt arbete med att främja den finansiella stabiliteten i Riksbanken (2010b).

126 CPSS, Committee on Payment and Settlement Systems, är en internationell kommitté vars sekretariat finns hos BIS, Bank for International Settlement. I CPSS analyserar centralbanker utvecklingen av bland annat clearing- och avvecklingssystem. Något förenklat kan sägas att BIS i mångt och mycket fungerar som en tankesmedja för centralbanker.

127 IOSCO, International Organization of Securities Commissions, är en internationell sammanslutning av organisationer som reglerar världens värdepappersmarknader.

128 De standarder som avses är CPSS-IOSCO (2012) som finns på www.bis.org och på www.riksbank.se.

129 Se Sveriges riksbank (2013b). Riksbanken beskriver sitt arbete med den finansiella infrastrukturen i Riksbanken (2012b).

130 Se exempelvis Sveriges riksbank (2008) för remissvaret på implementeringen av betaltjänstjämsdirektivet.

Konkurrensverket¹³¹

Konkurrensfrågor är av stor vikt för den svenska massbetalningsmarknaden som domineras av ett fåtal stora aktörer som både samarbetar och konkurrerar. Konkurrensverkets uppgift är att arbeta för en effektiv konkurrens i privat och offentlig verksamhet och en effektiv offentlig upphandling. Verket gör detta genom att tillämpa lagstiftning, tillsyn, föreslå konkurrensförbättrande åtgärder, kunskapsuppbyggnad, forskning, internationellt arbete och samverkan med andra myndigheter.¹³²

Konkurrensverket tillämpar konkurrenslagen och motsvarande artiklar i EUF-fördraget (artiklarna 101 och 102) och lagen om näringsförbud i samband med kartellöverträdelser. Konkurrenslagen innehåller förbud mot konkurrensbegränsande samarbete mellan företag, förbud mot missbruk av dominerande ställning och förbud mot konkurrensbegränsande offentlig säljverksamhet. I konkurrenslagen finns också bestämmelser om att domstol på Konkurrensverkets talan kan förbjuda en företagskoncentration om det påtagligt hämmar en effektiv konkurrens.

De sanktioner som kan aktualiseras vid överträdelser av förbuden är en typ av böter som kallas för konkurrensskadeavgift.¹³³ Avgiften kan som mest uppgå till 10 procent av ett företags omsättning. För det fall en överträdelse fortfarande pågår kan Konkurrensverket ålägga företaget att upphöra med överträdelser. Ett sådant åläggande kan förenas med vite. Avtalsvillkor som strider mot konkurrensreglerna är automatiskt ogiltiga.¹³⁴

Riksgäldskontoret¹³⁵

Riksgälden är en myndighet under Finansdepartementet. I Riksgäldens uppdrag ingår att vara statens internbank, ta upp lån och förvalta statskulden, ge statliga garantier och krediter samt främja konsumentskyddet och stabiliteten i det finansiella systemet. Det senare innefattar att Riksgälden hanterar den svenska *insättningsgarantin och investerarskyddet*. Dessutom kan Riksgälden för statens räkning gripa in om ett finansiellt institut skulle få så djupa ekonomiska problem att det finns risk för en allvarlig störning i det finansiella systemet. Denna roll brukar beskrivas som att Riksgälden utsetts till *stödmyndighet*. Exempel på åtgärder som

131 Information om Konkurrensverket finns på www.kkv.se

132 Ett exempel på spridning av kunskap av relevans för massbetalningsmarknaden är Konkurrensverket (1999) och (2006).

133 Det är Stockholms tingsrätt som, på begäran av Konkurrensverket, beslutar om konkurrensskadeavgift. Om företaget erkänner att de brutit mot konkurrensreglerna behöver inte Konkurrensverket vända sig till tingsrätten utan kan i stället förelägga en konkurrensskadeavgift. Ett godkänt föreläggande gäller som vanlig dom.

134 Tidigare kunde företag begära icke-ingripandebesked vid exempelvis samarbete eller samägande. Ett exempel på detta är det icke-ingripandebesked som getts till bankerna och som alltså godkände deras gemensamma ägande av Bankgirot. Systemet med icke-ingripandebesked upphörde 2004.

135 Information om Riksgälden finns på www.riksgalden.se

Riksgälden kan vidta (i flertalet fall efter beslut av regeringen) är *likviditetsstöd* via *garantier och kapitalförstärkning*. Finansiell stabilitet främjar en väl fungerande massbetalningsmarknad eftersom det är i de finansiella instituten som transaktionskontona finns.

Insättningsgarantin innebär att staten garanterar pengar som har satts in på konton hos svenska kreditinstitut som exempelvis banker och kreditmarknadsföretag (se ruta). Syftet är dels att skydda konsumenterna, dels att motverka uttagsanstormningar, vilka skulle kunna hota institutets överlevnad och indirekt den finansiella stabiliteten.

Insättningsgaranti

Insättningsgarantin infördes i Sverige 1996 och baseras på ett EU-direktiv.

Garantin gäller för insättningar på alla typer av konton utom det individuella pensionssparandet. Om flera personer har ett gemensamt konto (med medkontohavare) får varje person ersättning på upp till det maximala beloppet. Om kontot finns hos en filial till ett utländskt institut i Sverige kan den svenska insättningsgarantin träda in, förutsatt att institutet har beviljats komplettering till hemlandets garanti. Den svenska staten svarar då för mellanskillnaden mellan ersättningsnivån enligt hemlandets garanti och den svenska nivån. Riksgälden kontaktar de insättare som har sparpengar i ett institut som har gått

i konkurs. Kontoinnehavaren behöver inte göra någon egen anmälan.

Ersättningen betalas ut så snart som möjligt, dock senast tjugo arbetsdagar efter dagen då garantin trädde in. Garantin ersätter insättningar samt upplupen ränta upp till ett maximalt belopp motsvarande 100 000 euro per person och institut.

De institut som är anslutna till insättningsgarantin betalar en avgift till Riksgälden som tillförs insättningsgarantifonden. Per den sista mars 2013 uppgick fondbehållningen till ca 28,2 miljarder kronor. Om de medel som finns i fonden inte skulle vara tillräckliga vid ett ersättningsfall finns möjlighet till obegränsad kredit hos Riksgälden.

Likviditetsstöd kan innebära att staten går in och garanterar vissa värdepapper som ett institut ger ut för att finansiera sin verksamhet. Långivare får på så sätt en garanti för att de kommer få sina lån återbetalda vilket i sin tur borde underlätta institutets finansiering.¹³⁶

Kapitalförstärkning kan innebära att staten går in som delägare i institutet.¹³⁷ Aktierna som staten tecknar ska ha ett högt röstvärde så att det statliga inflyandet blir stort. Ett annat alternativ är att garantera en planerad nyemission.

Riksgälden administrerar även den så kallade *Stabilitetsfonden* som riksdagen har beslutat att bygga upp. Syftet med fonden är att finansiera statens åtgärder för att stödja det finansiella systemet i krissituationer. Eventuella infrianden av garantier eller annat stöd till kreditinstitut kommer således att belasta fonden. Likaså ska eventuella återvinningar av stöd gå tillbaka till fonden. Genom att instituten själva finansierar fonden via avgifter skapas ett finansieringssystem där kostnader täcks av finansinstituten och inte av skattebetalarna. Även avgifter för utfärdade bankgarantier tillfaller stabilitetsfonden.¹³⁸

Post- och telestyrelsen samt länsstyrelserna

Post- och telestyrelsen och länsstyrelserna har ett gemensamt ansvar att trygga tillgång till grundläggande betaltjänster på de orter och i den landsbygd där marknaden inte tillgodoser behovet. Fram till 2001 tryggades tillgång till tjänsterna genom det statligt ägda Postens postkontor och lantbrevbäring. Från och med 2002 bedrevs verksamheten inom Posten av Svensk Kassaservice AB. Efter det att Svensk Kassaservice lades ner fick Post- och telestyrelsen i uppdrag att under 2008 upphandla grundläggande betaltjänster i de områden där marknaden inte bedömdes tillgodose behovet. Dessa tjänster tillhandahölls till och med 31 augusti 2012. PTS hade gjort bedömningen att det i fortsättningen inte var genom nationell upphandling som staten bäst säkerställde det politiska målet om grundläggande betaltjänster. I stället borde det statliga ansvaret regionaliseras så att länen, utifrån sin kunskap om regionala behov och förutsättningar för service, tryggade tillgången till tjänsterna genom regionala stöd- och utvecklingsinsatser.¹³⁹

136 Ett exempel på denna typ av stöd är bankgarantiprogrammet vars syfte var att underlätta bankernas och bostadsinstitutens upplåning och minska deras lånekostnader under finanskrisen som bröt ut 2008. Garantiprogrammet var en kortsiktig åtgärd och gällde till och med den 30 juni 2011. Regeringen förlängde programmet fem gånger. Den totala beloppsgränsen för garantiprogrammet var inledningsvis satt till 1500 miljarder kronor och som mest uppgick de utställda garantierna under programmet till 354 miljarder kronor.

137 Kapitaltillskottsprogrammet fanns under åren 2009–2011. Syftet var att öka mängden kapital i banker för att på så vis försöka motverka risken för en kraftig kreditåtstramning. Ramen för programmet var 50 miljarder kronor, men det utnyttjades bara i liten utsträckning.

138 Den årliga avgiften till Stabilitetsfonden är 0,036 procent av ett underlag som baserar sig på institutets balansräkning. Målet är att fonden ska uppgå till 2,5 procent av BNP år 2023. För mer om fonden, se exempelvis Borg och Segendorf (2010).

139 För en fylligare beskrivning, se Post- och telestyrelsen (2012).

Länsstyrelserna har reagerat positivt på möjligheten att utforma och genomföra regionala stöd- och utvecklingsinsatser. Länsstyrelserna hade redan sedan tidigare ett uppdrag att bevaka att det finns grundläggande betaltjänster som motsvarar samhällets behov. Sedan 2013 har de också ett uppdrag att arbeta för att regionala stöd- och utvecklingsinsatser vid behov genomförs för att trygga tillgången till grundläggande betaltjänster på de orter och i den landsbygd där samhällets behov inte tillgodoses av marknaden. Länsstyrelsen i Dalarna har ett samordningsansvar för länsstyrelsernas bevakningsuppdrag och också ett särskilt uppdrag att tillsammans med PTS, Tillväxtverket och Tillväxtanalys stödja länsstyrelserna med att utforma och genomföra regionala stöd- och utvecklingsinsatser.¹⁴⁰ Länsstyrelserna kan söka medel från PTS för att finansiera sitt arbete med grundläggande betaltjänster.

Länsstyrelserna har också betydelse för kontantdistributionen i och med att de utövar tillsyn över bevakningsföretag som utför värdetransporter.

Konsumentverket¹⁴¹

Konsumentverket är ansvarigt för konsumentskyddet inom alla områden inklusive betalningar. Konsumenter kan vända sig dit för information och för att framföra klagomål. I praktiken har myndighetens roll på massbetalningsmarknaden främst varit att ta fram och förhandla riktlinjer med kortutgivande företag. Det finns också konsumentupplysande material på myndighetens hemsida, exempelvis om val av betalsätt vid internethandel.¹⁴² Mycket av denna information sprids genom *Konsumenternas Bank- och Finansbyrå* som är en oberoende rådgivningsbyrå vilken ger gratis vägledning till privatpersoner inom det finansiella området.¹⁴³ Huvudmän bakom Konsumenternas Bank- och Finansbyrå är Konsumentverket, Finansinspektionen, Svenska Bankföreningen, Fondbolagens Förening och Svenska Fondhandlareföreningen.

140 Se Länsstyrelsen Dalarnas län (2009) och (2012).

141 Mer information om konsumentverket finns på www.konsumentverket.se.

142 http://www.konsumentverket.se/Tema_ehandel/Fore-kop/Hur-ska-jag-betala

143 <http://www.konsumenternas.se>

■ 6 Riksbankens syn på den framtida svenska massbetalningsmarknaden

Massbetalningsmarknaden utvecklas snabbt. Nya betaltjänster lanseras och nya aktörer etablerar sig. Inom EU harmoniseras det legala ramverket kring betalningar. Konsumenternas och företagens behov av betallosningar förändras också. Denna utveckling är i grunden positiv för både effektiviteten och säkerheten på massbetalningsmarknaden. Men den innebär också att det finns risker som massbetalningsmarknaden behöver hantera.

För att massbetalningsmarknaden ska vara effektiv måste där finnas en väl avvägd balans mellan samarbete och konkurrens. Samarbetet gör det möjligt att utnyttja stordrifts- och samordningsfördelar samt nätverkseffekter medan konkurrensen främjar innovation och ger slutanvändarna tillgång till billiga och ändamålsenliga betaltjänster. I Sverige har många nya betaltjänster lanserats eller är på väg att lanseras och nya aktörer etablerar sig. Det står klart att slutanvändarnas valmöjligheter kommer att öka de närmaste åren.

En central fråga framöver är hur stort genomslaget för de nya betaltjänsterna kommer att bli, och vad det i sin tur innebär för strukturen på massbetalningsmarknaden. En del av svaret finns i de faktorer som möjliggör eller som utgör barriärer mot nya betaltjänster och aktörer. I den första delen av detta kapitel presenteras Riksbankens samlade syn på utvecklingen framöver. En ytterligare fråga, som är tätt knuten till Riksbankens mandat att främja ett säkert och effektivt betalningsväsende, är vilka konsekvenser för massbetalningsmarknadens effektivitet och säkerhet som en viss utveckling medför. En diskussion kring dessa risker förs i andra delen av detta kapitel. I sista delen pekar Riksbanken på ett antal områden som Riksbanken anser vara av speciellt stor vikt för myndigheter och privata aktörer på massbetalningsmarknaden framöver.

Hur ser den framtida massbetalningsmarknaden ut?¹⁴⁴

Olika krafter påverkar massbetalningsmarknaden i olika riktningar. Två övergripande grupper av krafter kan dock urskiljas. Den första gruppen består av krafter som driver marknaden för massbetalningar mot ökad fragmentering medan den andra gruppen driver den mot en ökad koncentration. Här definieras en *fragmenterad marknad* som en marknad där ingen enskild aktör är dominerande nog att påverka

¹⁴⁴ Diskussionen kring strukturen på den framtida massbetalningsmarknaden bygger på en rapport från Deloitte som Riksbanken beställt.

marknadsutvecklingen på egen hand. En *koncentrerad marknad* är motsatsen, det vill säga en marknad som domineras av en enskild aktör eller en liten homogen grupp av aktörer som kan ändra marknadens funktionssätt på egen hand. Koncentration och fragmentering är förstått ytterligheter och däremellan finns en skala av mer eller mindre koncentration och fragmentering.

Med denna tankemodell befinner sig dagens massbetalningsmarknad mer i den koncentrerade änden av skalan. Det är i dag framför allt ett fåtal banker och kortföretag som tillhandahåller de dominerande betaltjänsterna: kort, kontanter och gireringar i olika former. Det finns visserligen andra former av betalningar och andra aktörer, till exempel SMS-betalningar som erbjuds av telekomföretag, men dessa har i dag endast en liten del av marknaden för massbetalningar och förminskar inte bilden av en förhållandevis koncentrerad massbetalningsmarknad.

Fragmentering och koncentration kan uppstå i olika delar av betalningsprocessen. Exempelvis kan utbudet av betaltjänster gentemot slutanvändarna vara fragmenterat men om merparten av dessa tjänster använder samma bakomliggande infrastruktur kommer marknaden för infrastrukturtjänster att vara koncentrerad. I dag är mycket av den finansiella infrastrukturen koncentrerad till kortföretagen och Bankgirot även om andra infrastrukturer finns.

I vilken riktning den framtida massbetalningsmarknaden går beror på balansen mellan de krafter som verkar för fragmentering och de som verkar för koncentration. Balansen är i sin tur beroende på inflödet av innovativa betaltjänster och nya aktörer.

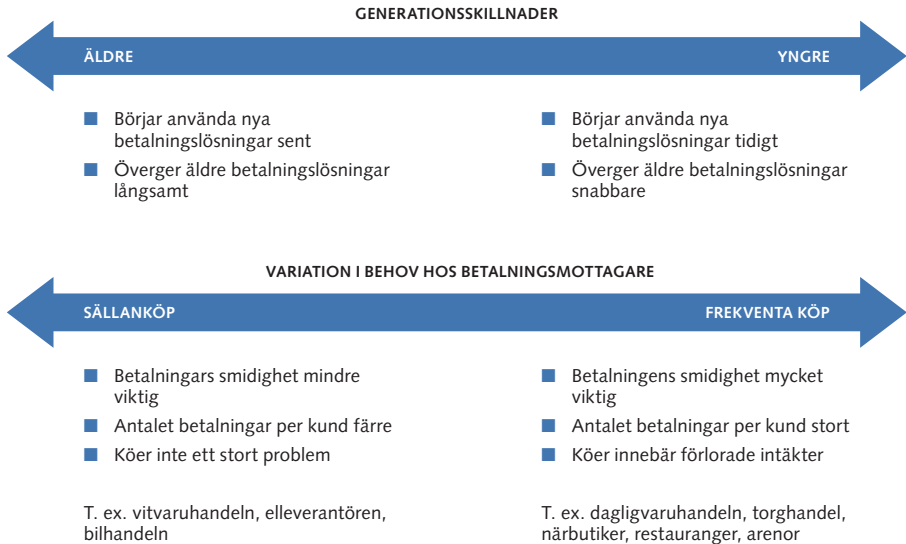
KRAFTER SOM VERKAR FÖR FRAGMENTERING

Det är flera faktorer som tyder på att vi kan vänta oss en fragmentering av massbetalningsmarknaden framöver. För det första är det många aktörer – både existerande och utmanande – som lanserar nya betaltjänster.

För det andra kan olika användare ha olika inställning till nya betaltjänster. Det ligger till exempel nära till hands att tro att yngre generationer kommer att ta till sig nya betaltjänster snabbare än äldre generationer, i analogi med hur yngre människor har varit snabbare att acceptera sociala medier som exempelvis Facebook. Att människor i olika åldrar föredrar olika betaltjänster skulle på så sätt kunna bidra till att marknaden blir fragmenterad.

För det tredje kan betalningsmottagarna ha mycket skilda behov och detta kan också bidra till en fragmentering av deras efterfrågan på betaltjänster.

Figur 6:1. Fragmenteringsdimensioner

I de situationer där det är av stor betydelse för försäljningen hur snabbt och smidigt betalningen kan ske kan acceptansen för betalningsformer som snabbar upp processen, eller kanske till och med helt eliminerar behovet av en enskild betalning vid varje köptillfälle vara större än vid andra köpsituationer.

På exempelvis arenor finns ett speciellt behov av snabba betalningar eftersom alla köp av förfriskningar eller mat ska ske på mycket kort tid och för en mycket stor mängd människor. Om betalningen går snabbt och smidigt och köerna därmed minskar kan omsättningen öka kraftigt. Det finns exempel på aktörer i både Sverige och Europa som testar sina lösningar för just den typen av situationer.¹⁴⁵ Liknande problem finns i närbutiker, kiosker och lunchrestauranger och även i lokaltrafiken i Sverige.

Fragmentering uppstår om dessa snabba betaltjänster inte är gångbara i andra miljöer. Exempelvis för att de kan vara mindre säkra än mer långsamma betaltjänster och därmed mindre lämpade för något större belopp. Stormarknader, elektronikhandlare, möbelvaruhus och andra kan då komma att föredra andra betaltjänster.

En annan typ av behov hos mottagarna av betalningar har med kundlojalitet att göra. Flera aktörer i Sverige och utomlands strävar efter att hitta lösningar som gör det möjligt för till exempel en handlare att ge bonus eller rabatterbjudanden via mobiltelefoner eller surfplattor.¹⁴⁶ Stora butikskedjor kan här komma att välja olika

145 En av de intervjuade aktörerna i Sverige berättade att de testar sin betaltjänst i just arenasammanhang. Vissa aktörer har infört egna "arenavalutor" vilket kan ses som en slags förbetalda tjänster, men det har varit mindre drivet av köproblemen – det har lika ofta handlat om göra vinst på den arenavaluta som sålts men som aldrig använts av konsumenterna.

146 Flera av de intervjuade aktörerna berättar att detta är något de överväger och har lösningar för.

och inkompatibla lösningar. Detta skulle bidra till fragmentering eftersom konsumenten behöver ha tillgång till ett par olika betaltjänster för att kunna genomföra sina olika inköp.

De olika tekniska lösningarna för identifiering av konsumenter och betalningsmottagare kan också leda till fragmentering. QR-koder och NFC-teknik är exempel på sådana lösningar. I andra fall handlar det om ett SMS eller ett telefonnummer, i kombination med till exempel en PIN-kod. Ytterligare exempel är att identifiera sig genom att besvara ett antal frågor i mobiltelefonen eller på internet alternativt ange sitt mobiltelefonnummer.

En av teknikerna eller lösningarna kan komma att dominera i en viss nisch, det vill säga betalningssituation. När det gäller exempelvis NFC-teknik och QR-kod ligger det nära till hands att föreställa sig att NFC-teknik fungerar bäst i fysiska butiker medan QR-koder fungerar bäst i webbutiker. Det är därför lätt att se att en konsument om några år använder flera olika tekniker med tillhörande mobilapplikationer och olika betaltjänster i olika situationer. Denna bredd av betaltjänster skulle då kunna tvinga mottagarsidan att stödja ett antal olika tekniker och gränssnitt, exempelvis WyWallet, SEQR och NFC-kort.

Inom den finansiella infrastrukturen är det få krafter som talar för en fragmentering och det är mycket ovanligt med flera infrastrukturer av samma slag på nationell nivå. Möjligen skulle det kunna uppstå en indirekt konkurrens där olika slags infrastrukturer konkurrerar. Ett exempel, som är taget från Tyskland men som inte förekommer i Sverige, är när infrastrukturen för autogirobetalningar konkurrerar med de internationella kortsystemens infrastrukturer. I stället för att genomföra kortbetalningen på vanligt vis genom kortinfrastrukturen låter man betalningen omvandlas till en autogirobetalning och förmedlar den genom infrastrukturen för autogiro. Kortutgivande banker använder alltså autogiro för att kringgå kortbolagens infrastruktur eftersom det anses vara en billigare lösning.¹⁴⁷ I Sverige utnyttjar SEQR kontoöverföringar via Dataclearingen som en väg runt kortinfrastrukturen för att kunna konkurrera med korten. Ett ytterligare exempel är när aktörer använder så kallad aggregering där många transaktioner till en mottagare slås samman till en enda som sedan clearas i infrastrukturen. Slutligen finns det också potentiell konkurrens från pan-europeisk infrastruktur inom vissa områden. En sådan infrastruktur är clearinghuset Step 2.

147 Det finns nackdelar med sådana lösningar också. Exempelvis kan en konsument återkalla en betalning långt efter att den genomförts vilket ökar risken för handlaren. I Tyskland anser de inblandade parterna att fördelarna överväger nackdelarna.

KRAFTER SOM VERKAR FÖR KONCENTRATION

De stora, etablerade aktörer som i dag tillhandahåller betaltjänster eller den bakomliggande finansiella infrastrukturen för dessa kan dra stor nytta av stordrifts- och samordningsfördelar. Möjligen är detta det starkaste argumentet för att en koncentrerad marknad för massbetalningar ska uppstå. De etablerade aktörerna har lägre kostnader vilket ger dem god konkurrenskraft gentemot mindre aktörer eller potentiella konkurrenter. Också existensen av nätverkseffekter talar för en koncentration. Om en slutanvändare kan nå många andra slutanvändare genom en viss betaltjänst kommer det att upplevas som en risk eller kostnad att lämna detta nätverk till förmån för en nyetablerad betaltjänst, som åtminstone inledningsvis har ett mindre nätverk av slutanvändare. En sådan situation kan uppstå om ett par stora butikskedjor väljer samma betaltjänst. För andra butiker blir det då naturligt att välja samma betaltjänst eftersom flertalet kunder kommer att ha tillgång till den. Utbudet av betaltjänster kommer då att bli koncentrerat till ett fåtal aktörer med stora volymer. De aktörer som är stora redan i dag har alltså enligt resonemanget en fördel.

Existerande aktörer har ofta också fördelen att kunna erbjuda närliggande tjänster. Det är inte ovanligt att företag med fler än en produkt eller tjänst kors-subventionerar mellan olika produkter för att klara sig bättre i konkurrensen. En bank kan till exempel ha höga marginaler på krediter till privatpersoner och samtidigt välja att gå med förlust på själva betalningen.¹⁴⁸ Banken tjänar fortsatt pengar på helheten, medan en aktör som sysslar enbart med betalningar upplever stor konkurrens inom sin affär – betalningen. Det är i och för sig inte troligt att den taktiken skulle kunna komma att prägla hela massbetalningsmarknaden, alltså att priserna för betalningar skulle sättas under produktionskostnaden för alla typer av betalningar. Men för vissa betalningsformer eller inom vissa nischer kan det mycket väl ske med ökad koncentration som följd.

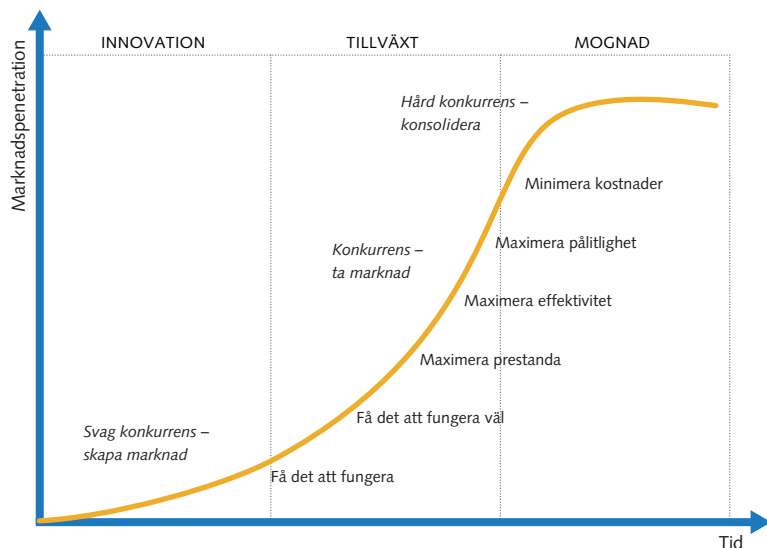
De krafter som drar i riktning mot en koncentration är speciellt starka inom den finansiella infrastrukturen. Flertalet nya betaltjänster i Sverige och utlandet använder de existerande infrastrukturerna, alltså kortinfrastrukturen respektive den svenska infrastrukturen för gireringar eller överföringar mellan banker och clearingorganisationer. Om man väljer att betrakta Betalningar i Realtid som en ny infrastruktur, så kan det som "nytt" system visserligen sägas representera en minskad koncentration. Det är dock de existerande bankerna och Bankgirot som äger och driver systemet och det representerar därför ingen fragmentering på aktörssidan.

148 Vanliga exempel från andra branscher är kameror och skrivare. Tillverkaren kan välja att sälja dessa för ett pris under självkostnad. När kunden väl skaffat kameran eller skrivaren kommer hon att regelbundet behöva köpa film, bläckpatroner eller toner som tillverkaren då kan sälja med en hög vinstmarginal. Tillbehör eller förbrukningsvaror kommer på så vis att subventionera huvudprodukten.

BETALTJÄNSTERS LIVSCYKEL

Den klassiska modellen för hur innovationer utvecklas, den så kallade S-kurvan, är ett bra verktyg vid en diskussion om framtiden. Som framgår av figur 6:2 går innovationer typiskt sett igenom tre huvudsakliga faser – innovation, tillväxt och mognad.

Figur 6:2. Produkters olika faser vid introduktion på en marknad

De nya betaltjänsterna befinner sig i innovationsfasen, där aktörerna strävar efter att få lösningarna att fungera respektive att skapa en marknad för sina tjänster. Det är tydligt att en av de främsta uppgifterna är att skapa ett behov hos betalarna. Det är förstås inte självklart att konkurrensen är svag på marknaden som helhet, som modellen anger, men inom olika nischer kan konkurrensen vara svag. Ett exempel på en nisch med begränsad konkurrens är den som iZettle verkar inom.

I tillväxtfasen blir de nya betaltjänsterna alltmer accepterade bland slutanvändarna och konkurrensen handlar om att erövra nya nischer och fler slutanvändare. Under denna fas kan vi förvänta oss att se de första utslagningarna på marknaden, när vissa aktörer har svårt att bli lönsamma och att vinna och behålla slutanvändare. Bland de etablerade betaltjänsterna befinner sig kortbetalningar i tillväxtfasen, eller möjligen i början av mognadsfasen. Kortbetalningarna växer och tar marknadsandelar från vissa andra betaltjänster, främst kontanter.

Mognadsfasen innebär konsolidering, alltså att marknaden koncentreras successivt. Mognadsfasen kan gestalta sig på flera olika sätt. Konsolidering kan innebära att vissa betaltjänster försvinner helt, eller att någon eller några aktörer genom uppköp samlar betaltjänsterna hos ett fåtal aktörer, eller att samarbeten skapas

som gör betaltjänsterna kompatibla med varandra. Kontanter befinner sig i slutet av mognadsfasen.¹⁴⁹ Checkar och blankettgiro befinner sig bortom mognadsfasen i ett stadium av utfasning (ej illustrerat ovan), där checkar i stort sett har försvunnit, medan blankettgiro betalningar minskar successivt.

Konsolidering kan också innebära att det tillkommer särskilda aktörer som agerar som så kallade aggregatorer. Detta är aktörer som gör det möjligt för antingen mottagaren eller betalaren att utnyttja betaltjänsterna via aggregatorn som förenklar betalningen. Denne kan till exempel erbjuda applikationer i mobiltelefonen eller över internet, där man samlar sina bonus- och lojalitetsprogram, sina rabatterbudanden, sina biljetter och sina betalningsapplikationer och där aggregatorn på olika sätt förenklar valet av bonusprogram eller betaltjänst för betalaren.¹⁵⁰ Går man till andra områden inom finansiella tjänster så ser man många exempel på aggregatorer, till exempel Lendo för lån eller Insplanet för försäkringar.

RIKSBANKENS BEDÖMNING AV UTVECKLINGEN

I detta avsnitt redogör Riksbanken för sin bedömning av utvecklingen på den framtida massbetalningsmarknaden beträffande betaltjänster, infrastruktur och användningen av kontanter.

Fragmentering av betaltjänster åtföljs av koncentration

Riksbankens samlade bedömning är att en del av de betaltjänster som nyligen har introducerats eller kommer att introduceras inom ett par år får sitt genomslag de närmaste åren vilket leder till en ökad fragmentering av massbetalningsmarknaden och att det därefter kommer en period av konsolidering och ökad koncentration. I balansen mellan de faktorer som verkar för fragmentering respektive koncentration tror alltså Riksbanken att de som verkar för fragmentering kommer att ha övertaget på kort till medellång sikt varefter de som verkar för koncentration successivt kommer att väga allt tyngre. Riksbanken bedömer också att kortbetalningarna kommer att fortsätta öka och att vissa mobila betaltjänster och NFC-teknologi kommer att ha etablerat sig inom ett par år, åtminstone på delar av massbetalningsmarknaden.

Även om betaltjänsterna konkurrerar med varandra är det tämligen sällan som existerande betaltjänster raskt ersätts av nya. Kort och kontanter har funnits parallellt under lång tid liksom blankettgiro och internetbanker. Detta talar för att massbetalningsmarknaden på kort och medellång sikt rör sig mot ökad fragmentering (minskad koncentration) i utbudet och efterfrågan på betaltjänster.

149 Notera likheten mellan S-kurvan i figur 6:2 och det nominella värdet på kontanter i cirkulation i diagram 1:2.

150 MasterCards PayPass Wallet och Google Wallet är exempel på aktörer som erbjuder denna typ av aggregatortjänster.

Riksbanken anser att stordrifts- och samordningsfördelar samt nätverkseffekter är mycket starka krafter som verkar för konsolidering. Nyckelfrågan är om det kommer att finnas ett kontinuerligt inflöde av nya aktörer och betaltjänster som kan motverka konsolideringstrycket.

Riksbanken tror att dagens inflöde av nya aktörer och betaltjänster kommer att mattas av. Dagens inflöde är till stor del frukten av möjliggörande faktorer, främst mobilt internet, smarta mobiltelefoner och inom en nära framtid troligtvis också NFC-teknologi. Det är dock inte troligt att de på lång sikt kommer att skapa förutsättningar för nya nischer på marknaden och nya affärsmodeller på samma vis som hittills.

För det första tenderar trögheten i konsumenternas vanor att bromsa utvecklingen. För det andra görs nu en rad investeringar för att lansera de nya betaltjänsterna, både av betaltjänstleverantörerna och av olika typer av företag som integrerar betaltjänster i sina kassa- och ekonomisystem. Aptiten för ytterligare investeringar i utrustning torde därför minska om inte en mycket snabb teknisk utveckling dramatiskt sänker kostnaderna eller kan generera betydande mervärden som slutanvändarna är beredda att betala ordentligt för. För det tredje brukar en ny teknik behöva mogna innan den utnyttjas för betaltjänster.¹⁵¹ Exempelvis fanns smarta mobiltelefoner ett par år innan de på bred front började utnyttjas för betaltjänster. Likaså har NFC-teknologin funnits tillgänglig ett antal år innan den började användas i större omfattning för betalningar. Det finns just nu ingen motsvarande teknisk landvinning som kan skapa nästa teknologiska språng. Riksbanken bedömer därför att de krafter som verkar för en konsolidering bör ta över när inflödet av nya betaltjänster och aktörer mattas av.

Fortsatt hög koncentration inom den finansiella infrastrukturen

Riksbanken bedömer att marknaden för infrastrukturtjänster under överskådlig framtid kommer att vara förhållandevis koncentrerad både när det gäller antalet system och antalet aktörer. För det första utnyttjar många nya betaltjänster, men inte alla, den befintliga finansiella infrastrukturen, exempelvis kortinfrastrukturen. Anledningen är att det ofta är fördelaktigt att kunna bygga på en betaltjänst som kunderna redan känner till. Det minskar osäkerheten för den som köper betaltjänsten och det finns ofta ett antal kompletterande kringtjänster.

För det andra är stordrifts- och samordningsfördelar speciellt starka inom infrastrukturen. Det är ofta billigare att utnyttja en befintlig infrastruktur än att bygga upp en helt ny. Det är nämligen svårt att snabbt bygga upp en konkurrenskraftig volym med betalningar i en ny infrastruktur.

¹⁵¹ Se The Economist (2013a).

För det tredje är det förhållandevis svårt att återvinna det värde som investerats i befintlig infrastruktur om denna skulle monteras ned. De som äger den befintliga infrastrukturen har därför starka incitament att fortsätta. En ny infrastruktur kan därför räkna med hårt motstånd och låga vinster eller rent av förluster under en utsträckt period. Bara de aktörer som har de starkaste affärsmodellerna kan därför tänka sig att investera i ny infrastruktur. Nyetableringarna torde alltså bli få.

En faktor talar dock för ökad fragmentering, om än temporärt. Det är det faktum att den harmonisering som sker på EU-nivå ytterst syftar till att skapa en inre marknad för betalningar där infrastrukturer i olika länder kan konkurrera med varandra. Ur ett svenskt perspektiv är det möjligt att antalet infrastrukturer som bjuder ut sina tjänster på den svenska marknaden skulle kunna öka som ett resultat av detta. Riksbanken bedömer dock att denna process kommer att vara förhållandevis långsam jämfört med utvecklingen på betaltjänstsidan. På medellång sikt är det därför möjligt att det kan uppstå direkt eller indirekt konkurrens mellan infrastrukturer men det kommer antagligen att ske gradvis och vid olika tidpunkter inom olika segment av infrastrukturmarknaden. Det är också troligt att det största omvandlingstrycket till följd av en harmonisering kommer att finnas inom eurozonen och att trycket mot Sverige kommer att vara något lägre. Sammantaget bedömer alltså Riksbanken att koncentrationen kommer att fortsätta vara hög inom den finansiella infrastrukturen.

Kontanter minskar i betydelse

Riksbanken bedömer det som troligt att kontanter även i fortsättningen får allt mindre betydelse som betalningsmedel. Detta oavsett om den framtida massbetalningsmarknaden blir koncentrerad eller fragmenterad.

För det första kommer användningen av kontanter vid betalning på inköpsstället att fortsätta minska. Detta är en naturlig konsekvens av Riksbankens bedömning att fragmenteringen av utbudet och efterfrågan på betaltjänster kommer att öka. Betalningar på inköpsstället kommer alltså i allt högre utsträckning att göras med kort, kortbaserade nya betaltjänster eller andra nya betaltjänster. Även i situationer där betalningsmottagaren är en handlare och där praxis varit kontanter, som vid torghandel, finns nu mobila kortterminaler eller nya betaltjänster såsom iZettle där handlaren använder mobiltelefonen som en kortterminal.

För det andra är det mycket troligt att kontanter också kommer att minska i betydelse vid betalningar mellan privatpersoner. Alternativen till kontanter har hittills varit få. Men de lösningar för sådana betalningar som flera av aktörerna redan erbjuder, eller inom kort kommer att erbjuda, som bankernas Swish, telekomoperatörernas WyWallet eller iZettle, konkurrerar med kontanter inom detta område. Det skulle också vara möjligt att utnyttja NFC-teknik för sådana betalningar vilket

skulle förenkla ytterligare. Alla dessa möjligheter att betala på andra sätt lär bidra till att användningen av kontanter minskar.

Som tidigare diskuterats vill betalningsmottagarna och bankerna gärna minska mängden kontanter. Det är därför möjligt att det kan bli svårare att få tag på eller göra sig av med kontanter i framtiden och detta bidrar troligen också till att minska kontantanvändningen. Kontanternas fördelar, främst vid mindre belopp och betalningar mellan privatpersoner, innebär dock att dessa bedöms finnas kvar som betalningsmedel i vissa situationer. Det är inte heller självklart att konsumenterna kommer att uppleva ett behov av att kunna betala med till exempel sin mobiltelefon i stället för med kontanter. Vanor, upplevd smidighet och kontroll är sådant som det kan ta lång tid att ändra på. Så även om det hos konsumenterna finns en viss beredskap att ta till sig nya betaltjänster är deras beteende på det stora hela en bromsande faktor. För vissa mottagare av betalningar är det kanske inte heller ekonomiskt rationellt att investera i teknisk utrustning om betalningarna är få.

Sammantaget bedöms användandet av kontanter att minska men de bedöms bli kvar som betalningsmedel under en överskådlig framtid. En forskningsrapport om det kontantlösa samhället anger att handeln och bankerna tror att kontanter kommer finnas kvar fram till åtminstone 2030.¹⁵² Riksbanken uppskattar att värdet på sedlar och mynt i cirkulation i reala termer kommer att minska med 25–50 procent fram till 2020.¹⁵³ Osäkerheten är dock stor. En anledning är att det är mycket oklart vad som styr efterfrågan på kontanter. Uppemot 50–60 procent av värdet på kontanter i cirkulation kan inte förklaras av omsättning i handeln eller av buffertar hos bankerna eller företagen, vilket betyder att resten behöver förklaras av till exempel privat sparande i kontanter eller av omsättning på den svarta marknaden.¹⁵⁴ Det är möjligt att efterfrågan på kontanter för dessa ändamål inte minskar i samma takt som efterfrågan på kontanter för betalningar på inköpsstället och att kontantanvändningen som helhet kan komma att minska långsammare än förväntat.

Risker på den framtida massbetalningsmarknaden

Att vi får nya betaltjänster, aktörer och regelverk kan öka säkerheten och effektiviteten på massbetalningsmarknaden. Men samtidigt kan förändringar föra med sig risker som behöver hanteras på något sätt. Riksbanken har identifierat ett antal risker som skulle kunna motverka en ökad säkerhet och effektivitet på den svenska massbetalningsmarknaden framöver. Riskerna delas in i tre grupper: de som huvudsakligen berör eller uppstår inom den *finansiella infrastrukturen*, inom *utbudet och efterfrågan* på betaltjänsterna eller hos *myndigheter inklusive lagstiftning*.

152 Se Arvidsson (2013).

153 Se Sveriges riksbank (2013).

154 Se Guibourg och Segendorf (2007b).

RISKER INOM DEN FRAMTIDA FINANSIELLA INFRASTRUKTUREN

Den finansiella infrastrukturen omfattar de system där betalningsinstruktionerna behandlas och förmedlas. Det är där som den känsliga avvägningen mellan konkurrens och samarbete ställs på sin spets eftersom det är där som stordrifts- och samordningsfördelar samt nätverkseffekter är som starkast. Riksbanken har identifierat tre risker som kan uppkomma inom den finansiella infrastrukturen.

För det första kan brister i harmoniseringen av standarder och interoperabilitet mellan betaltjänster minska effektiviteten. För det andra kan svåröverskådliga kedjor av funktioner, undersystem och leverantörer i betalningsprocessen minska både säkerheten och effektiviteten. För det tredje kan det uppstå en hög koncentration någonstans i betalningsprocessen som ger upphov till sårbarheter och monopolsituationer.

För lite standardisering och interoperabilitet minskar effektiviteten

Interoperabilitet tillåter slutanvändare hos olika betaltjänstleverantörer att göra betalningar till varandra och att använda varandras nätverk. Exempel på interoperabilitet är när bankkunder kan använda andra bankers uttagsautomater och när kort av olika märken, som Visa och MasterCard, accepteras i samma kortterminaler. Interoperabilitet är i allmänhet bra för slutanvändarna: konsumenten kan göra betalningar på fler ställen och en butik kan enklare acceptera betaltjänster från olika betaltjänstleverantörer. Gemensamma standarder och interoperabilitet gör det alltså möjligt att utnyttja nätverkseffekter och stordriftsfördelar som främjar effektivitet på massbetalningsmarknaden. Följaktligen minskar effektiviteten om det finns för lite interoperabilitet.

Interoperabilitet förutsätter dock att aktörerna kan utnyttja en gemensam teknik vilket i förlängningen innebär att det måste finnas gemensamma standarder för kommunikation och meddelandeformat. Det kan också behövas någon form av teknisk standard för betalningsinstrumenten och här är kortens EMV-chip ett exempel. Att komma överens om interoperabilitet och att skapa nödvändiga standarder är dock ingen trivial uppgift eftersom olika parter intressen måste vägas mot varandra och det finns många fallgropar som kan fälla ett samarbete. Exempelvis har alla inblandade incitament att förespråka en standard som ligger nära den lösning som de själva redan har valt eftersom den redan är integrerad i deras affärsmodeller och minskar deras egna anpassningskostnader. Det behöver inte heller vara den ur ett tekniskt perspektiv bästa standarden som antas.¹⁵⁵ Vissa aktörer kan vilja skydda sin egen marknad och därför motarbeta eller inte anta en standard. Patent kan användas i detta syfte.¹⁵⁶ Det finns också en risk att

155 Paradoxexemplet videospelare där det fanns två standarder, VHS och Betamax. Den senare anses allmänt ha varit en bättre teknisk lösning men det var VHS som gick vinnande ur kampen.

156 Se diskussionen kring barriärer i kapitel 4.

samarbete kring standarder och interoperabilitet utnyttjas på ett sätt som hämmar konkurrensen, exempelvis att aktörerna också diskuterar prissättning.

Gemensamma standarder och interoperabilitet mellan betaltjänster skapas troligen lättare på en koncentrerad massbetalningsmarknad än på en fragmenterad. Antalet aktörer som behöver komma överens är ju färre då. En annan orsak är att vinsten i termer av större nätverk och ökad volym är påtaglig när stora aktörer samarbetar. Å andra sidan kan viljan att skydda sin marknad vara starkare på en koncentrerad marknad. Det finns därför en risk att det investeras för lite i interoperabilitet i början när marknaden är fragmenterad och att konkurrensaspekter omöjliggör, försenar eller försvagar interoperabiliteten under den efterföljande koncentrationsfasen.

Viktiga byggstenar för framtida interoperabilitet finns på plats redan i dag. En sådan är ISO 20022 som är en global meddelandestandard som i allt högre utsträckning används för betalningar. Detta är också den meddelandestandard som används för SEPA-betalningar. SEPA är i sin tur en annan byggsten men den är dock främst avsedd för betalningar i euro och implementeras därför inte med automatik på den svenska marknaden för betalningar i svenska kronor.¹⁵⁷

¹⁵⁷ Svenska Bankföreningen (2009) skriver att en fullständig anpassning till SEPA inom den svenska finansiella infrastrukturen inte kommer att ske inom överskådlig framtid. Det är däremot naturligt att beakta SEPA när förändringar görs i den befintliga finansiella infrastrukturen. Någon garanti för en fullständig anpassning till SEPA finns dock inte.

ISO 2002¹⁵⁸

ISO 20022 är en global meddelande-standard för den finansiella sektorn.

Den har utvecklats av den finansiella sektorn i syfte att skapa ett enhetligt meddelandeformat för alla affärsprocesser inom branschen. ISO 20022 används eller kommer att användas på ett antal massbetalningsmarknader såsom

Australien, inom SEPA-området och för kontoöverföringar i Japan och Singapore. Flertalet aktörer i de nordiska länderna använder redan ISO 20022. Denna standard är därför mycket viktig för en möjlig framtida gemensam nordisk massbetalningsmarknad.

¹⁵⁸ Se CPSS (2012c).

Svåröverskådliga betalningskedjor minskar säkerhet och effektivitet

I dag kan en betalningsinstruktion passera många olika aktörer innan betalningen verkställs. Ett tydligt exempel på detta är redogörelsen i kapitel 1 för infrastrukturen bakom kortbetalningar. Tjänster som förenklar betalningen, exempelvis vid handel på internet, är ett annat exempel på att kedjan av aktörer som processar betalningen blir längre. Det är alltså möjligt att samma utveckling inom teknik och processer som bringar ökat värde till slutanvändarna också bidrar till en allt mer komplex betalningskedja. Det finns fler moment i betalningskedjan som kan gå snett samtidigt som själva betalningsprocessen som helhet blir svåröverskådlig. Det blir då svårt att korrekt utvärdera riskerna och det kan visa sig bli svårt att tydligt avgöra vem som har ansvar för vad och därmed också att utkräva ansvar när något går snett.

Bristande transparens i betalningskedjan torde främst vara ett problem för företag och för de aktörer som deltar i betalningsprocessen. Konsumenter har i allmänhet ett skydd via betaltjänstlagen men detta gäller inte för företag. I intervjuer har vissa butiker angivit bristande transparens som ett reellt problem. En sådan upplevd eller reell osäkerhet kan göra det svårt att introducera nya mer effektiva betaltjänster. Slut användarna håller helt enkelt fast vid enklare och mindre effektiva men beprövade betaltjänster. Men också betaltjänstleverantörernas beteende kan påverkas. Om ansvarsfördelningen är otydlig minskar incitamenten för den enskilde aktören att minimera de operativa riskerna i sin verksamhet. Skälet är att betaltjänstleverantören inte förväntar sig att behöva stå för hela kostnaden för driftsstörningen. Eftersom logiken är tillämpbar över hela betalningskedjan finns det alltså en risk att det inom flertalet områden investeras för lite i driftssäkerhet vilket försämrar massbetalningsmarknadens säkerhet och effektivitet.

Den bristande transparens som kan uppstå genom komplicerade kedjor av aktörer i betalningsprocessen har inte direkt att göra med huruvida den framtida massbetalningsmarknaden blir fragmenterad eller inte. Den är i stället en möjlig konsekvens av teknisk utveckling och produktutveckling av betaltjänsterna och är därför en risk på både en fragmenterad och en koncentrerad marknad.

Koncentration i betalningskedjan skapar sårbarheter och monopol

Stordrifts- och samordningsfördelar samt nätverkseffekter på massbetalningsmarknaden verkar i riktning mot ökad koncentration i infrastrukturen. En sådan koncentration finns redan i dag för vissa betaltjänster när det gäller clearing (Bankgirot) och avveckling (RIX) men då efter myndigheternas prövning eller med myndigheter som direkta ägare av systemet.¹⁵⁹ Koncentration skulle kunna uppstå

¹⁵⁹ Bankgirot står under Finansinspektionens tillsyn och bankernas ägande av Bankgirot har granskats av Konkursverket. RIX ägs av Riksbanken.

även i andra delar av betalningsprocessen och för andra betaltjänster, exempelvis betalväxelfunktionen för kortbetalningar. Detta skulle kunna vara en konsekvens av konkurrens, samarbete eller av att betaltjänstleverantörer omedvetna om varandras beslut väljer att outsourca en viss verksamhet till samma underleverantör. Även om koncentration kan minska kostnaderna och öka nätverkseffekterna så medför den också vissa risker. Dels kan det uppstå en oligopol- eller monopolsituation. Detta minskar konkurrensen vilket i allmänhet innebär dyrare betaltjänster och möjligtvis också mindre innovation om det därmed blir svårare att ta nya produkter till marknaden. Dels riskeras säkerheten genom att det skapas moment i betalningsprocessen som är helt beroende av en enda aktör (*single point of failure*).

De risker som följer av en koncentration är mest aktuella på en koncentrerad massbetalningsmarknad men kan även uppkomma på en fragmenterad sådan eftersom många nya betaltjänster utnyttjar samma infrastruktur som befintliga betaltjänster. De kan också uppkomma om olika infrastrukturer råkar använda samma underleverantörer, exempelvis vid outsourcing.¹⁶⁰

Risker för snedvridning av utbud och efterfrågan på betaltjänster

Med risker för snedvridning av utbudet och efterfrågan på massbetalningsmarknaden avses här sådant som har att göra med samspelet mellan slutanvändarna och leverantörerna av betaltjänsterna. I teorin uppstår en jämvikt på marknaden där betaltjänster möter slutanvändarnas behov till en låg kostnad. Massbetalningsmarknaden är då effektiv.

Riksbanken har identifierat två risker som om de materialiseras leder till en ineffektiv situation där betaltjänsterna är dyrare än nödvändigt eller mindre säkra än vad konsumenterna skulle vilja. Det kan också vara så att en viss betaltjänst inte bjuds ut trots att slutanvändarnas vilja att betala för tjänsten är större än leverantörernas kostnad för att tillhandahålla den. Den första risken är att en oförmåga att ta betalt av konsumenter för betaltjänsterna snedvrider utbud och efterfrågan. Den andra risken har att göra med integritetsaspekter.

Bristande förmåga att ta ut avgifter snedvrider utbud och efterfrågan

Periodiska avgifter för betaltjänster, exempelvis årsavgifter för bankkort, är vanliga men transaktionsavgifter för konsumenter förekommer sällan i Sverige. En anledning kan vara att ingen aktör vill vara den första med att börja ta ut sådana avgifter eftersom det skulle kunna leda till att kunderna flyr till konkurrenterna. En annan att man använder betaltjänsten som en lockvara och täcker kostnaderna genom att sälja kringtjänster eller korssubventionera mellan olika kundgrupper.

160 Vid de rundabordssamtal som Riksbanken arrangerade påtalades denna möjliga utveckling.

Den här oförmågan att ta ut avgifter av konsumenterna är problematiskt eftersom ett pris på en effektiv marknad förmedlar information om kostnaden för att tillhandahålla en tjänst eller vara. Konsumenten väljer sedan vara utifrån priset i relation till hur hon värderar varan och vilka alternativ som finns. På massbetalningsmarknaden är det vanligtvis konsumenten som väljer hur en betalning ska göras, exempelvis med kort eller kontanter, och avsaknaden av avgifter (priser) riskerar att medföra att konsumenten inte väljer det mest kostnadseffektiva sättet att betala. Mer kostnadskrävande betaltjänster kan då komma att överutnyttjas och kostnaderna för betalningar bli för höga.¹⁶¹ Massbetalningsmarknaden blir då inte lika effektiv som den skulle ha kunnat bli. Riksbanken har redan påtalat detta problem.¹⁶²

Också utbudet av betaltjänster påverkas om leverantörerna har problem att ta ut avgifter av konsumenterna. För det första blir det svårare för nya och kanske mer kostnadseffektiva betaltjänster att konkurrera med äldre och dyrare om de senare uppfattas som gratis av konsumenterna. Oförmågan att ta ut transaktionsavgifter fungerar då som en barriär mot innovation och nya betaltjänster.

För det andra kan betaltjänstleverantörerna vilja minska sina kostnader genom att ransonera eller inte erbjuda vissa betaltjänster. Dessa blir då svårare att få tillgång till – även om konsumenternas värdering av betaltjänsterna överstiger produktionskostnaden. Konsekvensen blir ineffektivitet på marknaden och eventuellt kan vissa grupper av konsumenter få svårt att få tillgång till grundläggande betaltjänster. Dagens debatt om att handel och allmänhet har svårt att få tag på, att använda och att sätta in kontanter är ett exempel på detta problem. Det är inte långsökt att i framtiden tänka sig liknande debatter kring exempelvis pappersbaserade girotjänster eller rent av de bank- och kreditkort av plast som vi i dag tar för givna.

Exempel på grupper av konsumenter som kan få svårt att få tillgång till grundläggande betaltjänster är äldre, personer med nedsatt syn och ungdomar och andra som av olika anledningar inte har tillgång till konton. Det är också möjligt att mindre och medelstora butiker, idrottsföreningar med flera får samma problem.

De problem som diskuterats ovan kan uppstå oavsett om massbetalningsmarknaden är fragmenterad eller koncentrerad. Orsaken till att de uppstår har inte att göra med marknadens struktur utan hur konkurrenssituationen ser ut. Det är helt enkelt rationellt för varje betaltjänstleverantör att ta ut dolda avgifter och ingen vill vara först med att börja ta ut synliga transaktionsavgifter.

161 Se Segendorf och Jansson (2012a) och (2012b) som visar att bankkort är samhällsekonomiskt billigare än kontanter vid betalningar över cirka 20 kronor. Det genomsnittliga kontantköpet uppgick till cirka 250 kronor vilket tyder på att kontanter används mer än vad som minimerar de samhällsekonomiska kostnaderna för betalningar på inköpsstället.

162 Se Segendorf och Jansson (2012b), Guibourg och Segendorf (2007a), Nyberg (2005) och (2008) samt Sveriges riksbank (2008).

Aspekter kring integritet och säkerhet kan snedvrída utbud och efterfrågan

Slutanvändarnas val av betaltjänst beror inte bara på vilka avgifter de måste betala utan också på hur de uppfattar betaltjänsten. Ny teknik kan upplevas som osäker, antingen för att den är det eller för att slutanvändarna inte kan utvärdera riskerna på rätt sätt. Det senare kan exempelvis bero på brister i transparensen kring betaltjänsten eller på tekniken bakom denna. Det faktum att elektroniska betalningar registreras på konton och att betaltjänstleverantörerna är skyldiga att kontrollera sin betalningstrafik och sina kunder så att penningtvätt inte förekommer kan leda till att konsumenterna känner att den personliga integriteten hotas. Det finns också ett ekonomiskt incitament hos betaltjänstleverantörerna att sälja eller på annat sätt använda data som utvunnits ur betalningstrafiken för riktad reklam med mera vilket också det riskerar att skapa osäkerhet kring integriteten.

Osäkerheten kan göra det svårare att introducera ny teknik och nya tjänster. Konsekvensen av detta kan bli att efterfrågan och utbud koncentreras till betaltjänster som är äldre och mer beprövade men som är dyrare att producera eller inte kan möta slutanvändarnas behov på samma sätt som nya tjänster skulle kunna göra. Att integritetsaspekter har betydelse för konsumenterna kan exemplifieras med den debatt som uppkom när vissa SMS-betalningar flyttade över till WyWallet.¹⁶³

De risker som Riksbanken ser kring integritetsaspekter och som kan komma att påverka den framtida massbetalningsmarknaden är inte kopplade till fragmentering eller koncentration. Det handlar i stället om transparensen kring betaltjänsterna, lagstiftningen, möjligheten att generera intäkter via avgifter i stället för att sälja betalningsinformation och så vidare.

RISKEN ATT REGELVERK OCH MYNDIGHETERNAS ROLLER INTE FRÄMJAR EFFEKTIVITET OCH SÄKERHET

Ett väl utformat legalt ramverk främjar en säker och effektiv massbetalningsmarknad. Myndigheternas uppgift är att se till att detta regelverk följs och att vid behov föreslå förändringar i det. Brister i det legala ramverket eller i myndigheternas uppdrag kan alltså påverka massbetalningsmarknaden negativt. Riksbanken har här identifierat tre risker. För det första att det legala ramverket inte är ändamålsenligt utformat. För det andra att det uppstår luckor eller överlappning mellan olika myndigheters uppdrag. För det tredje att det uppstår problem kring kontanternas roll som legalt betalningsmedel eller att kontanter inte fullt ut kan fungera som

¹⁶³ Tidigare har SMS-betalningar kunnat göras genom konsumentens vanliga mobiloperatör utan att extra avtal har behövt undertecknas. När mobiloperatörerna flyttar över SMS-betalningarna till WyWallet har många konsumenter varit tveksamma till att underteckna användaravtalet med WyWallet. Ett annat exempel är den uppmärksamhet som riktats mot att Facebook kan utnyttja användarnas "gilla"-markeringar till att kartlägga användarna.

betalningsmedel i händelse av en nödsituation. Riksbanken har valt att behandla risken relaterad till kontanter separat från de andra eftersom den har sitt ursprung i den minskade användningen av kontanter som Riksbanken ser framför sig.

Brister i det legala ramverket kan minska effektivitet och säkerhet

Lagstiftningen syftar till att på olika sätt minska osäkerheten för slutanvändare och betalningsförmedlare. Här ingår att klargöra under vilka omständigheter betalningar är giltiga, klargöra ansvarsfördelningen, säkerställa transparens och konsumentskydd och så vidare. Lagstiftningen ska också vara flexibel och inte omotiverat hindra innovation eller resa hinder mot nyetableringar på massbetalningsmarknaden. Den bör också vara proportionerlig mot de risker och problem den avser att mildra eller lösa.

Brister i det legala ramverket kan uppstå av en rad olika anledningar. En anledning är att lagstiftare och myndigheter i allmänhet är reaktiva snarare än proaktiva. Det vill säga att man, på grund av brist på information, snarare reagerar efter det att något har hänt på marknaden än innan det har inträffat. Anledningen är att det är kostsamt för myndigheterna att i detalj följa allt som händer på massbetalningsmarknaden. Det finns därför en risk att ett skeende en tid flyger under radarn för att sedan plötsligt dyka upp. En annan anledning är att det vanligtvis är dyrt och tidskrävande att skapa och ändra regelverk. Det är därför rationellt att inte se över eller ändra regelverken oftare än nödvändigt, och nödvändigt blir det allt som oftast när något hänt på marknaden. Ytterligare en anledning är att det är svårt att förutse alla konsekvenser som ett visst regelverk kan få. Lagstiftning kan också behöva göra avvägningar mellan olika målsättningar.

Ett konkret exempel på hur svårt det kan vara att göra avvägningar mellan olika mål är regelverket mot penningtvätt. Att motverka penningtvätt är självklart viktigt för samhället. Följaktligen ställs krav på att också små betaltjänstleverantörer ska kontrollera sin betalningstrafik och ha stor kännedom om sina kunder. Detta kan bli förhållandevis resurskrävande, både för betaltjänstleverantörerna och Finansinspektionen som ska kontrollera detta. Konsumenterna kan också komma att oroa sig över sin integritet. Det finns alltså en risk att regelverket mot penningtvätt kan göra det svårt för små betaltjänstleverantörer att etablera sig och stoppa lanseringen av en del nya betaltjänster.

Sammantaget bör risken för brister i lagstiftningen vara större på en fragmenterad marknad än en koncentrerad eftersom det är svårare och dyrare att inhämta information på en fragmenterad marknad. Dessutom torde det vara svårare att förutse effekterna av förändringar i regelverket när komplexiteten är större.

Exempel på problem i lagstiftningen

Exempel 1: Det gamla e-pengingdirektivet introducerat 2000 utgick från en teknikbaserad definition av e-pengar och anses allmänt ha utgjort en barriär mot innovation. Vid en översyn av direktivet 2009 introducerades en ny och teknikneutral definition av e-pengar.

Exempel 2: Värdebolagen har under åren fått en allt större roll i distributionen av kontanter och i dagsläget utför de, förutom transport, ett antal uppgifter såsom uppräknings av sedlar och mynt, kvalitetskontroll med mera. Den lag som reglerar deras verksamhet och den tillsyn de står under är dock från mitten av 1970-talet och den har

inte förutsett värdebolagens ökade betydelse. Omständigheterna kring Panaxias konkurs under 2012 kan delvis ses i ljuset av detta.¹⁶⁴

Exempel 3: Betaltjänstlagen förbjuder uttryckligen betalningsmottagare, exempelvis butiker, att ta ut en avgift av den betalande parten (så kallad surcharging). Detta minskar sälj företagets möjligheter att påverka sina kunders val av betaltjänst och bidrar till konsumenternas uppfattning att betalningar är gratis. Detta kan leda till att betaltjänster som är dyra att tillhandahålla överutnyttjas.¹⁶⁵ Lagstiftningen i denna fråga ser dessutom olika ut i olika EU-länder.

¹⁶⁴ Se Sveriges riksbank (2012c).

¹⁶⁵ Se Segendorf och Jansson (2012a) och (2012b) finner att konsumenternas privatekonomiska incitament att använda kontanter och kreditkort är starkare än vad som är samhällsekonomiskt motiverat. Detta medför att kontanter och kreditkort riskerar att användas i för hög utsträckning och för åtminstone kontanter förefaller detta också vara fallet.

Luckor i myndigheternas uppdrag och bristande samordning kan minska effektiviteten

Vilket uppdrag myndigheterna har styrs av gällande lagstiftning och, i förekommande fall, av regleringsbrev. I en föränderlig värld är det risk att lagstiftningen eller styrningen av myndigheterna inte snabbt nog anpassar sig till förändrade omständigheter. Exempelvis kan en viss verksamhet komma att bedrivas utan tillsyn eller insyn från någon myndighet. Andra delar kan i stället komma att få mer uppmärksamhet än samhällsekonomiskt motiverat. För lite, för mycket eller felaktigt utformad myndighetsaktivitet kan förhindra förändringar på massbetalningsmarknaden, leda till större administrativa kostnader än nödvändigt eller till ökad osäkerhet eller kostnader för slutanvändarna. I slutändan påverkas effektiviteten och säkerheten på massbetalningsmarknaden negativt.

Myndigheterna bidrar själva till att precisera sina uppdrag. Problemet med att myndigheter ofta tvingas vara reaktiva snarare än proaktiva riskerar också att medföra att deras uppdrag, och hur de väljer att utföra sina uppdrag, inte håller jämna steg med marknadsutvecklingen. Det kan då, trots god kommunikation mellan myndigheterna, uppstå luckor i myndighetsutövningen. Det kan också vara så att en myndighet anser att en viss fråga inte faller under dess ansvar om uppdraget lämnar utrymme för tolkning. Detta problem kvarstår, och kan bli svårare att upptäcka, när flera myndigheter har överlappande uppdrag och ansvar. Det kan inte heller uteslutas att olika myndigheters uppdrag och handlande i viss mån kan komma att motverka varandra eller att marknadsaktörerna kan komma att belastas med dubbelarbete.

Riksbanken bedömer att risken för luckor i myndigheternas uppdrag och för brister i samordningen är som störst på en fragmenterad marknad. Detta eftersom det antagligen är svårare att få tillgång till information på en fragmenterad och komplex marknad än på en koncentrerad.

Brist på kontanter kan undergräva kontanternas funktion

Riksbanken bedömer att användningen av kontanter kommer att fortsätta minska och eventuellt bli mycket mindre än i dag. Detta är en konsekvens av att en allt större andel av betalningarna görs elektroniskt vilket i och för sig är positivt eftersom det möjliggör en större effektivitet på massbetalningsmarknaden. Men denna utveckling riskerar samtidigt att ge upphov till problem i framtiden. Ett sådant är att kontanter kanske inte längre i praktiken kommer att kunna fungera som *legalt betalningsmedel*, alltså inte längre vara allmänt accepterade som betalning.¹⁶⁶ Om den framtida massbetalningsmarknaden dessutom är fragmenterad kan det till och

¹⁶⁶ I allmänhet finns det inget lagligt tvång att acceptera kontanter som betalning utan det råder avtalsfrihet kring hur betalningar kan fullgöras, se kapitel 4.

med bli så att ingen betaltjänst är allmänt accepterad. Det kan leda till avsevärda problem för konsumenterna om de inte i förväg vet hur de kan betala för ett inköp.

Ytterligare ett problem är att övergången från kontanter till elektroniska betalningar i olika former gör massbetalningsmarknaden allt mer beroende av teknik. Strömavbrott, störningar i telekommunikationer eller internettrafiken kan då göra det svårt eller omöjligt att genomföra betalningar. Kontanter har hittills setts som den givna reservlösningen i sådana situationer. Problemet är att kapaciteten i infrastrukturen för distribution av kontanter kan ha minskat avsevärt när kontanter inte längre används så ofta. Risken finns då att marknadens aktörer inte tillräckligt snabbt och i tillräckligt stor mängd kan distribuera kontanter om efterfrågan snabbt skulle öka, även om Riksbanken har tillräckligt med sedlar och mynt i lager.

Utän elektricitet och fungerande kommunikationer fungerar inte heller uttagsautomaterna och bankernas kassasystem och då stryps distributionen av kontanter till allmänheten, även om kontanterna har distribuerats till bankerna. Butikerna blir med andra ord allt mer beroende av teknik. Exempelvis måste kassasystemet vara i drift för att betalningar ska kunna registreras. Slutna kassasystem där personalen inte kommer åt kontanterna blir också alltmer vanliga och inte heller dessa fungerar utan elektricitet. Det är alltså fullt möjligt att butiker inte kan ta emot kontanta betalningar i en nödsituation. Även om kontanter finns tillgängliga är det alltså en risk att de inte fungerar tillfredsställande som reservlösning.

De här riskerna är aktuella redan i dag och blir allt större med tiden. Myndigheter och lagstiftare behöver därför förhålla sig till dem, både i dag och på den framtida massbetalningsmarknaden.

Riksbankens slutsatser

Sverige har i dag en av de mest effektiva massbetalningsmarknaderna i världen vilket till stor del beror på att marknadsaktörerna har utnyttjat ny teknik och att regelverket stödjer en bra avvägning mellan konkurrens och samarbete utan att stänga marknaden för nya aktörer. I ett internationellt perspektiv är andelen elektroniska betalningar hög och checkanvändningen mycket liten. Kort används ofta och kontanter förhållandevis sällan. Den samhällsekonomiska kostnaden för betalningar är låg jämfört med i de flesta länder.¹⁶⁷

Riksbanken bedömer att antalet aktörer på massbetalningsmarknaden och utbudet av betaltjänster kommer att öka på kort till medellång sikt, främst till följd av den snabba tekniska utvecklingen. Detta gör att massbetalningsmarknaden blir mer fragmenterad än i dag. Däremot kommer den finansiella infrastrukturen troligen att förbli koncentrerad även om infrastrukturer i olika länder i ökad utsträck-

¹⁶⁷ Se kapitel 3, Schmiedel m.fl. (2012) och Segendorf och Jansson (2012a) och (2012b). Sverige ligger också långt framme när det gäller innovation inom massbetalningsområdet.

ning kommer att konkurrera med varandra. På längre sikt kommer de krafter som verkar för en ökad koncentration på massbetalningsmarknaden (stordrifts- och samordningsfördelar och nätverkseffekter) att få överhanden och då kommer antalet aktörer och betaltjänster att minska. Riksbanken bedömer att användningen av kontanter kommer att fortsätta minska successivt över tiden.

Riksbanken bedömer att nya betaltjänster, aktörer och regelverk har stor potential att öka säkerheten och effektiviteten på den svenska massbetalningsmarknaden.

Förändringar kan emellertid även innebära risker som behöver hanteras. Riksbanken har identifierat ett antal risker som kan göra massbetalningsmarknaden mindre säker och effektiv. Dessa risker kan uppstå inom tre områden.

Det första området är de *tekniska system* där betalningarna förmedlas och behandlas och där riskerna uppkommer på grund av brister i interoperabilitet och standarder, komplicerade kedjor av aktörer och en hög koncentration inom delar av betalningskedjan.

Det andra området är *utbudet och efterfrågan* på betaltjänster där dessa riskerar att snedvridas av aktörernas oförmåga att ta ut transaktionsavgifter av konsumenter och av konsumenternas oro för sin integritet.

Det tredje området är *myndigheternas uppdrag och lagstiftningen* där brister kan uppstå genom att myndigheterna och lagstiftaren inte har full kännedom om allt som händer på marknaden och därför oftast tvingas agera i efterhand.

Därutöver kan på sikt också kontanternas roll som allmänt accepterat legalt betalningsmedel komma att undergrävas liksom deras roll som alternativt betalningsmedel i krissituationer.

Mot denna bakgrund bedömer Riksbanken att det framförallt är fyra områden som bör vara i fokus för marknadsaktörer och myndigheter framöver. Dessa områden är *kontanternas funktion, konkurrensfrågor, teknik* och *EU-harmonisering*.

KONTANTERNAS FUNKTION

Utvecklingen på massbetalningsmarknaden undergräver kontanternas funktion i två avseenden. För det första finns risken att kontanter i praktiken inte kan fungera som legalt betalningsmedel. För det andra finns risken att kontanter inte längre kommer att kunna fungera som alternativt betalningsmedel vid en krissituation.

Dessa risker uppstår helt eller delvis genom att kontantanvändningen successivt minskar och i framtiden kan nå en kritisk låg nivå. Det är dock svårt att avgöra exakt när en sådan nivå är nådd och den strukturuomvandling som massbetalningsmarknaden för närvarande genomgår gör detta ännu mer komplicerat. För det första vet ingen i dag hur distributionskanalerna för kontanter ser ut i framtiden. I dag minskar vissa aktörer sitt engagemang på kontantmarknaden medan andra utökar sitt och ser nya affärsmöjligheter. För det andra introduceras många nya

betaltjänster som helt eller delvis konkurrerar med kontanter. Det återstår att se i vilken utsträckning de kommer att ersätta kontanter.

Riksbanken bedömer att dessa risker finns redan i dag och att de kommer att bli större, bland annat eftersom kontantanvändningen väntas minska. Lagstiftaren bör ta ställning till dessa risker och överväga vilken roll kontanter bör spela i framtiden. Om kontanter ska behålla sin roll på sikt bör lagstiftaren och myndigheterna kartlägga olika sätt att säkerställa dels att kontanter fortsatt kan användas som legalt betalningsmedel och dels att det finns tillräcklig kapacitet i distributionen av kontanter. Marknadens aktörer bör överväga hur de ska kunna möta en ökad efterfrågan på kontanter från allmänheten som är deras kunder och hur de kan motverka eventuella problem hos handeln att ta emot kontanta betalningar från sina kunder i olika situationer.

KONKURRENS

Hur balansen mellan konkurrens och samarbete ser ut är avgörande för betaltjänstleverantörernas förmåga att ta ut transaktionsavgifter, och för graden av koncentration i delar av betalningskedjan. Den avgör också möjligheterna att finna former för samarbeten kring exempelvis interoperabilitet och standarder. Här är det viktigt att samarbeten och betalningssystem är öppna så att andra aktörer kan ansluta sig under konkurrensneutrala former. Den snabba utvecklingen på massbetalningsmarknaden där nya betaltjänster och nya aktörer etablerar sig ställer stora krav på myndigheterna att följa utvecklingen och reagera om konkurrensen på något sätt skulle hotas. Myndigheterna bör därför säkerställa att de har god kontakt med marknadens aktörer och med varandra för att tidigt kunna identifiera och analysera olika skeenden.

TEKNIK

Den tekniska utvecklingen är en av de starkaste drivkrafterna bakom den pågående strukturomvandlingen på den svenska massbetalningsmarknaden. Den bidrar också till att betalningskedjorna blir mer komplicerade och att sårbarheter och risker kan bli svårare att upptäcka och bedöma. Riksbanken anser att marknadens aktörer själva bör identifiera sina tekniska beroenden, verka för att minska riskerna i sina system och främja ökad transparens. Myndigheterna bör också följa utvecklingen på marknaden och i dialog med marknadens aktörer identifiera svagheterna i betalningssystemet och möjliga åtgärder för att minska sårbarheterna.

EU-HARMONISERING

Mycket av det regelverk som kommer att styra den framtida massbetalningsmarknaden kommer att helt eller delvis vara utarbetat i Bryssel. Detta kan skapa eller motverka brister i den svenska lagstiftningen och påverka hur myndigheterna arbetar. Lagstiftningen är också viktig för konkurrensfrågorna och kan bidra till att minska sårbarheter.^{168, 169}

Det blir allt viktigare att kraftfullt delta i framtagandet av regleringar på EU-nivå eftersom detta regleringsarbete har en stor påverkan på den svenska massbetalningsmarknaden. Detta ställer ökande krav på prioritering och resurser för detta arbete hos de svenska myndigheterna och hos marknadens aktörer. Behovet av en dialog mellan myndigheterna och marknadens aktörer kommer också att öka. En framåtblickande svensk ståndpunkt inom EU-arbetet bör grunda sig på gedigna analyser inom områdena konkurrens och teknik.

VAD KAN RIKSBANKEN GÖRA?

För det första avser Riksbanken att aktivt fortsätta följa utvecklingen på massbetalningsmarknaden. Riksbankens slutsatser pekar på ett antal komplexa frågeställningar till vilka det inte finns några enkla och snabba svar. Det står emellertid klart att det snabba skeendet på massbetalningsmarknaden kräver en helhetssyn på marknaden och en ökad dialog mellan alla marknadens aktörer. Detta i syfte att snabbare och mer mångsidigt identifiera potentiella problem och finna lösningar. Ett syfte med denna rapport har varit att skapa förutsättningar för att en sådan dialog ska kunna föras. För egen del avser Riksbanken att inom ramen för sitt uppdrag fortsätta verka i denna riktning.

168 Konkurrensen kommer att påverkas av exempelvis reglering kring mellanbanksavgifter, tredjeparts tillgång till konsumenters bankkonton och rätten för betalningsmottagare att ta ut avgifter (surcharging).

169 Sårbarheter inom betalningskedjan kan påverkas av exempelvis arbetet inom SecuRe Pay (se ruta i kapitel 5).

Litteratur

- Arango, C., Huynh, K., Fung, B., och Stuber, G. (2012), "The changing landscape for retail payments in Canada and the implications for the demand for cash", *Bank of Canada Review*, Autumn 2012.
- Ardizzi, G., (2013), "The impact of microchips on payment card fraud", *The Journal of Financial Market Infrastructures*, vol. 1, nr 2.
- Arvidsson, N., (2013), "Det kontantlösa samhället – rapport från ett forskningsprojekt", KTH, 15 januari 2013.
- Banca d'Italia (2012), "Il costo sociale degli strumenti di pagamento in Italia", Tematiche Istituzionali, November 2012.
- Beijnen, C. och Bolt, W. (2009), "Size matters: Economies of scale in European payment processing", *Journal of Banking and Finance*, vol. 33, nr 2.
- Borg, A. och Segendorf, B., (2010), "The Swedish Stability Fund and Stability Fee", *IFC Review*, maj 2010.
- Communication Commission of Kenya, (2011), *Quarterly Sector Statistics Report*, 2nd Quarter October-December 2011/2012.
- CPSS (1980), "Payment systems in 11 developed countries", Bank for International Settlement, Basel.
- CPSS (1985), "Payment systems in eleven developed countries", Bank for International Settlement, Basel.
- CPSS (1990), "Statistics on payment systems in eleven developed countries – figures for 1989", Bank for International Settlement, Basel.
- CPSS (2011), "Payment, clearing and settlement systems in the CPSS countries", vol. 1, Bank for International Settlement, Basel.
- CPSS (2012a), "Payment, clearing and settlement systems in the CPSS countries", vol. 2, Bank for International Settlement, Basel.
- CPSS (2012b), "Statistics on payment, clearing and settlement systems in the CPSS countries – figures for 2011", Bank for International Settlement, Basel.
- CPSS (2012c), "Innovations in retail payments", Bank for International Settlement, Basel.
- CPSS-IOSCO (2012), "CPSS-IOSCO Principles for Financial Market Infrastructures", Basel.
- Danmarks Nationalbank (2012), "Costs of payments in Denmark".
- DNB (2012), "Oversight of payment and settlement systems 2011".
- ECB (2012), "Virtual Currency Scheme", oktober 2012.
- ECB (2013), "Recommendations for the security of Internet payments", januari 2013.
- Edvinsson, R., (2010), "Swedish monetary standards in a historical perspective", Edvinsson et. al (ed), *Exchange rates, prices, and wages 1277-2008*, Sveriges Riksbank.
- Evans, D. och Schmalensee, R., (2005) "The Economics of Interchange Fees and Their Regulation: An Overview", *The Payment Card Economics Review*, vol. 1.

- Evans, D. och Schmalensee, R., (2010), "Failure to Launch: Critical Mass in Platform Businesses", *Review of Network Economics*, vol. 9(4).
- Finansdepartementet (2012), "Regleringsbrev för budgetåret 2013 avseende Finansinspektionen", Dnr Fi2012/852, Fi20121/2204 och Fi2012/2345.
- Finansinspektionen, (2002a), "Från konto till konto – En granskning av överföringstider inom Sverige och EES", rapport 2002:2.
- Finansinspektionen, (2002b), "Från konto till konto IV – En granskning av betalningsöverföringar inom EES", rapport 2002:9.
- Finansinspektionen (2010), "Föreskrifter och allmänna råd om betalningsinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer", FFFS 2010:3.
- Finansinspektionen, (2011), "Föreskrifter om ändring i Finansinspektionens föreskrifter och allmänna råd (FFFS 2010:3) om betalningsinstitut och registrerade betaltjänstleverantörer", FFFS 2011:51.
- Finansinspektionen, (2012), *Tillsynsrapport 2012*.
- FinCEN, (2013), "Application of FinCEN's Regulations to Persons Administering, Exchanging, or Using Virtual Currencies", Financial Crimes Enforcement Network. FIN-2013-G001, 18 mars, 2013.
- Guibourg, G. och Segendorf, B., (2007a), "A note on the price- and cost structure of retail payment services in the Swedish banking sector 2002", *Journal of Banking and Finance*, vol. 31.
- Guibourg, G. och Segendorf, B., (2007b), "The use of cash and the size of the shadow economy in Sweden", *Sveriges Riksbank Working Paper Series*, nr 204.
- Gresvik, O. och Haare, H., (2009), "Costs in the Norwegian payment system", *Staff memo*, nr. 4, 2009.
- Holmström, J. och Stalder, F., (2001), "Drifting technologies and multi-purpose networks: the case of the Swedish cashcard", *Information and Organization*, vol. 11.
- Jonker, N., Kosse, A., och Hernández, L., (2012), "Cash usage in the Netherlands: How much, where, when, who and whenever on wants?", *DNB Occasional Studies*, vol. 10, nr. 2.
- Konkurrensverket, (1999), "Konkurrens på bankmarknaden – betalningsförmedling och villkor för nya aktörer", *Konkurrensverkets rapportserie*, 1999:2.
- Konkurrensverket, (2006), "Tillträdesvillkor för betalsystem – skillnader för små och stora banker", *Konkurrensverkets rapportserie*, 2006:1.
- Länstyrelsen Dalarnas Län, (2009), "Årsrapport Länsstyrelsernas bevakning av grundläggande betaltjänster", rapportnummer 2009:26.
- Länstyrelsen Dalarnas Län, (2012), "Betaltjänster – bredband & ny teknik", rapportnummer 2012:11.
- Norges Bank, (2012), *Annual Report on Payment Systems 2011*.
- Nyberg, L. och Guibourg, G., (2003), "Kortbetalningar i Sverige", *Penning- och valutapolitik*, nr 2003:2.

- Nyberg, L., (2005), "Prices and costs in the Swedish payment market", publicerat tal, 25 januari, 2005.
- Nyberg, L., (2008), "Det är dyrt att betala – använder vi för mycket kontanter?", publicerat tal, 28 maj, 2008.
- Riksgälden, (2010), "Allmän information om det svenska garantiprogrammet".
- Post- och telestyrelsen, (2012), "Ett nytt sätt att arbeta. Regionalisering av insatser inom grundläggande betaltjänster", PTS rapportnummer PTS-ER 2012:23.
- Rochet, J-C., (2003), "The Theory of Interchange Fees: A Synthesis of Recent Contributions", *Review of Network Economics*, vol. 2(2).
- Rochet, J-C. och Tirole, J., (2003a), "Platform Competition in Two-Sided markets", *Journal of the European Economic Association*, vol. 1(4).
- Rochet, J-C. och Tirole, J., (2003b), "An Economic Analysis of the Determination of Interchange Fees in Payment Card Systems", *Review of Network Economics*, vol. 2(2).
- SBAB, (2012), "Undersökning mobila betalningar vecka 35-36 2012".
- Segendorf, B. och Jansson, T., (2012a), "The cost of consumer payments in Sweden", *Sveriges Riksbank Working Paper Series*, nr 262.
- Segendorf B. och Jansson, T., (2012b), "Cards or cash. How should we pay?", *Sveriges Riksbank Economic Review*, nr 2012:3.
- Schmiedel, H., Kostova, G., och Ruttenberg, W., (2012), "The social and private costs of retail payments instruments – a European perspective", *Occasional paper series*, nr 137, September 2012, ECB.
- Svensk författningssamling (2009:93). Förordning (2009:93) med instruktion för Finansinspektionen
- Svenska Bankföreningen, (2009), "Svensk plan för Single Euro Payments Area (SEPA)", utgåva 3, 2009-05-29.
- Sveriges riksbank, (2004), "Översyn av kontanthantering i Sverige", *promemoria*, dnr 2004-197-MOP.
- Sveriges riksbank, (2008), "Yttrande över remiss angående genomförandet av betaltjänstdirektivet", dnr 2008-734-STA.
- Sveriges riksbank, (2009), *Den svenska finansmarknaden*, 2009.
- Sveriges riksbank, (2010a), "Penningpolitiken i Sverige".
- Sveriges riksbank, (2010b), "Riksbanken och finansiell stabilitet".
- Sveriges riksbank, (2010c), "Policy för kontantförsörjningen", *promemoria*, dnr ADM-2010-248.
- Sveriges riksbank, (2012a), *Den svenska finansmarknaden*, 2012.
- Sveriges riksbank, (2012b), "Riksbankens övervakning av den finansiella infrastrukturen".
- Sveriges riksbank, (2012c), "Framställning om vissa utredningsbehov med anledning av Panaxias konkurs", *framställning till riksdagen*, 2012/13: RB3.

- Sveriges riksbank, (2012d), *Finansiell stabilitet*, 2012:2, november.
- Sveriges riksbank, (2013a), "Årsredovisning 2012".
- Sveriges riksbank, (2013b), *Financial Infrastructure Report*, 2013, april.
- Takala, K. och Viren, M., (2008), "Efficiency and costs of payments: some new evidence from Finland", *Bank of Finland Research Discussion Papers*, nr 11/2008.
- The Economist, (2012), "Monetarists Anonymous", 29 september, 2012.
- The Economist, (2013a), "The law and the profits", 9 mars, 2013.
- The Economist, (2013b), "Is it a phone, is it a bank?", 30 mars, 2013.
- The New Yorker, (2013), "The Bitcoin Boom", 2 april
- Thunholm, L-E., (1949), "Svenskt kreditväsen", Kooperativa förbundets bokförlag, Stockholm.
- Turján, A., Divéki, E., Keszy-Harmath, E., Kóczán, G., och Takács, K., (2011), "Nothing is free: A survey of the social cost of the main payment instruments in Hungary", *MNB Occasional Papers*, 93, Magyar Nemzeti Bank.
- von Kalckreuth, U., Schmidt, T., och Stix, H., (2009), "Choosing and using payment instruments – evidence from German microdata", *ECB Working Paper Series*, nr. 1144.
- Världsbanken, (2012), "Innovations in Retail Payments Worldwide: a Snapshot. Outcomes of the global survey on innovations in retail payments instruments and methods (2010)".

■ Ordlista

Avveckling: slutgiltig reglering av fordringar mellan eller inom kontoförande institut, det vill säga den överföring mellan konton med vilken betalningen anses genomförd. För betalningar mellan kontoförande institut är det när pengarna förts över mellan dem.

Avvecklingsinstitut: det institut som håller de konton som används för avveckling.

Avvecklingssystem: det tekniska system som används för att initiera och bokföra avvecklingen.

Autogiro: en i förväg auktoriserad överföring från den betalande partens konto till mottagarens konto vilken initieras av mottagaren.

Bankgirobetalning: se girobetalning.

Bankkort: ett kort anslutet till kortinnehavarens konto hos en bank där det betalade beloppet debiteras direkt.

Bankväxel: se postväxel.

Betalkort: ett kort som tillåter innehavaren att genomföra betalningar till ett visst totalt högsta belopp under en viss period. Betalningarna samlas ihop och faktureras kortinnehavaren i slutet av perioden varefter hela det fakturerade beloppet ska betalas.

Betalning: överföring av ett monetärt värde (pengar) från en part till en annan.

Betalningsförmedling: verksamhet bestående i att hjälpa någon att göra eller ta emot en betalning.

Betalningsförmedlare: det företag/mellanhand som hjälper till med att förmedla betalningar. Exempel på betalningsförmedlare är banker och kortutgivare.

Betalningsinstitut: ett svenskt aktiebolag eller en ekonomisk förening som har fått tillstånd att tillhandahålla betaltjänster enligt betaltjänstlagen.

Betalningsinstrument: det instrument eller rutin som används för att initiera en betalning, exempelvis kort, check eller koddosa till en internetbank.

Betalningsmedel: ett instrument som innehåller det monetära värdet och vid vilket överlämnande betalningen genomförs, exempelvis kontanter.

Betalningsprocess: alla de steg en betalning måste genomgå för att genomföras: initiering, clearing och avveckling.

Betaltjänst: tjänst som en betalningsförmedlare/betalningsinstitut erbjuder sina kunder för att kunna genomföra en betalning. Juridisk definition enligt betaltjänstlagen: in- eller uttag av kontanter från ett betalkonto samt de transaktioner som krävs för förvaltning av kontot.

Betaltjänstanvändare: se slutanvändare.

Betaltjänstleverantör: ett samlingsbegrepp avseende bland annat banker, kreditmarknadsföretag, betalningsinstitut, registrerade betaltjänstleverantörer, institut för

elektroniska pengar, statliga och kommunala myndigheter, centralbanker samt dessa kategoriers utländska motsvarigheter som tillhandahåller betaltjänster inom Sverige.

Betalväxel: ett tekniskt system som dirigerar betalningsinformation mellan olika parter vid initieringen av en betalning.

Borgenär: den part som har en fordran på någon annan (gäldenär).

Bruttonationalprodukt (BNP): marknadsvärdet på alla varor och tjänster som producerats inom ett land under en viss period.

Cash back: uttag av kontanter med kort i en butiks kassa.

Check: skriftlig standardiserad betalningsanvisning (standardiserat skuldbrev) där betalande parten ger sin bank i uppdrag att betala ut ett visst belopp från sitt konto. Innehavaren (mottagaren) står således en kreditrisk på den betalande parten. Checken har stora likheter med växeln.

Chip & PIN: begrepp som hänvisar till hur en kortbetalning med EMV utförs. Ordet "Chip" refererar till EMV-chipet i kortet och "PIN" till den personliga PIN-kod som behövs för att initiera betalningen.

Clearing: sammanställning och behandling av betalningsinstruktioner.

Clearingorganisation: det företag som utför clearing och som har tillstånd för detta av tillsynsmyndigheten.

Direktbetalning: vid en Direktbetalning kan en konsument använda inloggningsuppgifter till sin internetbank för att betala varor och tjänster på internet. Förmedlandet sker med hjälp av en säker betalväxel. Liknande *overlay services* men är avtalsmässigt säkerställd där alla parter har avtal med varandra. Direktbetalning är en specifikt svensk betallösning.

Distansbetalning: betalning där betalningsavsändare och mottagare befinner sig på olika ställen. Motsats till betalning på inköpsstället.

E-faktura: faktura som presenteras för mottagaren i dennes internetbank och som förenklar för kunden att initiera betalningen.

E-handel: köp av varor eller tjänster över internet.

Elektroniska pengar (e-pengar): betalningsmedel i form av ett elektroniskt förvarat penningvärde som representerar en fordran på utgivaren.

Elektroniskt initierad: en betalning som initierats via en elektronisk instruktion, exempelvis via internetbank, mobiltelefon, kortterminal, autogiro eller fil översänd från ett företag till en bank eller clearingorganisation.

EMV: global kommersiell standard för kort som innebär att magnetremsan ersätts av ett chip. EMV står för Europay, MasterCard och Visa.

Enkel betalning: betalning utan mellanhänder, det vill säga där det monetära värdet överlämnas direkt från den betalande parten till mottagaren.

E-penningsinstitut: ett svenskt aktiebolag eller en ekonomisk förening som har fått tillstånd att ge ut e-pengar i enlighet med lagen om elektroniska pengar.

EU-förordning: lagstiftning inom EU-rätten som är direkt bindande för medlemsstaterna utan att behöva införas via svenska författningar.

EU-direktiv: lagstiftning inom EU-rätten. Ett direktiv är bindande för medlemsstaterna avseende det resultat som ska uppnås men inte till sitt innehåll. Direktivens implementeras i Sverige genom svenska författningar. Det finns olika sorters direktiv. Fullharmoniseringsdirektiv ska medlemsstaterna införa fullt ut i sina lagstiftningar medan minimidirektiv enbart anger en lägsta standard för medlemsstaterna.

Europeiska Ekonomiska Samarbetsområdet (EES): avtal mellan samtliga EU-medlemsstater samt Island, Lichtenstein och Norge främst rörande frihandel och anpassning av lagstiftning. Schweiz är inte med i EES men har ett liknande avtal med EU.

European Payments Council (EPC): organ bildat i syfte att leda och driva SEPA.

Fiatpengar/fiatvaluta: pengar vars värde endast kommer från att den utgivande institutionen, vanligen statsmakten, bestämt att de ska ha ett visst värde till skillnad från pengar vars värde garanteras genom att de kan lösas in mot exempelvis guld (guldmynntfot). Exempel på fiatpengar är svenska sedlar och mynt. Ordet fiat är latin och betyder ungefär "låt det bli gjort".

Financial Action Task Force (FATF): mellanstatligt organ som arbetar för att motverka penningtvätt och finansiering av terrorism.

Finansiell infrastruktur: de system som hanterar finansiella positioner och/eller möjliggör finansiella flöden mellan olika aktörer. Den finansiella infrastrukturen omfattar också systemens legala ramverk och rutiner samt deltagarnas användning av dessa system.

Float: den ränteintäkt de kontoförande instituten gör på ett transaktionsbelopp mellan det att beloppet debiterats på avsändarens konto och krediterats på mottagarens konto.

Fyrpartssystem: betalningsarrangemang där de betalande och mottagande parterna kan ha olika kontoförande institut. Ordet används ofta för att beteckna uppbyggnaden av kortsystem med två eller flera utgivande och inlösande banker.

Förbetalda kort: ett kort där ett monetärt värde är lagrat på kortet. Förbetalda kort är nära relaterade med e-pengar men kan vanligtvis bara användas inom ett begränsat nätverk av inköpsställen.

Föreskrift: typ av svensk författning (lag) som utfärdas av myndigheter eller kommuner.

Förordning: typ av svensk författning (lag) som utfärdas av regeringen.

Gäldenär: Den part som har en skuld till en annan (borgenär).

Girobetalning: en kontoöverföring som tillåter att mer information bifogas än vid vanliga kontoöverföringar (i Sverige via Dataclearing). I Sverige finns Bankgirot och Plusgirot. Det förstnämnda är konstruerat för överföringar mellan konton i olika banker och det sistnämnda för överföringar till Nordea.

Initiering: uppstartandet av betalningsprocessen. Initiering av en betalning omfattar ofta kontroll av identiteten på den som initierar betalningen, exempelvis genom PIN eller koddosa, dennes rätt att initiera betalningen och att tillräckliga medel finns på kontot.

Inlösare: det finansiella institut, oftast bank, i vilken mottagaren av en kortbetalning har sitt konto.

Insamlare: mellanhand vid kortbetalningar. Insamlaren är medlem i kortorganisationerna Visa eller MasterCard, kontrollerar att kortet existerar och inte är spärrat samt sänder betalningsinstruktioner för clearing hos kortorganisationerna. Insamlarna testar och godkänner också de kortterminaler som finns på marknaden.

Institut för elektroniska pengar: se e-penninginstitut.

Interchange: se mellanbanksersättning.

Internetbank: tjänst som tillhandahålls av banker och som tillåter deras kunder att utföra bankärenden över internet.

Interoperabilitet: tekniska och avtalsmässiga arrangemang som tillåter att betalningar förmedlas mellan olika betalningsnätverk. Exempel: bankernas nätverk av uttagsautomater är interoperabla om man kan göra uttag ur en automat tillhörande bank A med ett kort från bank B.

Kontobaserade betalningar: samlingsbegrepp för alla slags betalningar som sker genom någon form av överföring mellan konton.

Kontoförande institut: det institut/företag som håller konton för den betalande parten, mottagaren eller bägge två.

Kontoöverföring: samlingsbegrepp för att pengar förs över från ett konto till ett annat. Exempelvis resulterar en bankkortsbetalning i en kontoöverföring. Begreppet ska särskiljas från betaltjänsten överföring, se överföring.

Kortföretag: den juridiska person som äger regelverket och produktnamnet för korttjänsten. Vissa kortföretag ägs av banker och kreditinstitut (exempel: fyrtjänstsystem som Visa och MasterCard) medan andra är självständiga företag (exempel: trepartssystem som American Express och Diners).

Kortsystem: en uppsättning av regelverk, betalningsrutiner, betalningsinstrument och tillhörande infrastruktur för kortbetalningar.

Kortterminal: apparat som möjliggör för den betalande parten att initiera en betalning genom att läsa av kortet. Eventuellt begärs PIN-kod och godkännande av beloppet.

Kortutgivare: det finansiella institut som ger ut kortet i fråga, det vill säga där kortinnehavaren har sitt konto.

Kreditkort: samma som betalkort fast utan krav på att betala hela det fakturerade beloppet. Den del som kortinnehavaren valt att inte betala rullas då över till nästa period som ett lån (kredit) och på vilket det vanligtvis utgår en ränta.

Kreditrisk: Risken för att motparten blir oförmögen att fullgöra sina skyldigheter kombinerat med den förlust som då uppstår. Exempel: en bank som krediterar en betalningsmottagares konto innan den själv erhållit pengar från den betalande partens bank utsätter sig för risken att den betalande banken inte förmår fullgöra sin del av överföringen.

Marginalkostnad: den ökning av kostnaden som uppstår om produktionen ökar marginellt, exempelvis från 100 000 enheter till 100 001 enheter.

Massbetalning: en betalning av mindre värde som vanligtvis inte brådskar, och oftast sker mellan privatpersoner, företag och myndigheter. Traditionellt definieras massbetalningar som alla betalningar som inte är stora betalningar (se *stor betalning*).

Mellanbanksersättning: avgift som ett kontoförande institut betalar till en annan för dess hjälp vid förmedlandet av en betalning. Vanligt för kortbetalningar där inlösande bank ersätter kortutgivande bank. Förekommer också för exempelvis autogiro.

Mobila betalningar/M-betalningar: betalningar som genomförs med hjälp av mobiltelefoner och surfplattor. Mobila betalningar kan vara kontobaserade och då sker betalningen via ett kort eller från ett bankkonto. En mobil betalning kan också ske som sms-betalning och som en direkt betalning med e-pengar.

Naturligt monopol: nationalekonomiskt begrepp för en bransch där det, oftast på grund av stordriftsfördelar, bara kan existera ett företag som gör vinst på lång sikt.

Near Field Communication (NFC): är en teknik för kontaktlöst utbyte av data över korta avstånd, vanligtvis runt 10 cm. Detta innebär att man vid en NFC-betalning endast behöver vara nära eller "nudda" NFC-terminalen för att betala med sitt NFC-anslutna kort eller sin mobila enhet.

Nätverkseffekt/externalitet: den (positiva) effekt som anslutandet av en ny användare har på den nytta redan anslutna användare har av nätverket.

Optical Character Recognition (OCR): är datorteknik för att genom bildanalys förvandla digitala bilder av text, siffror och symboler till information som andra datorprogram kan använda.

Overlay services: tjänst för betalningar via internetbank. Den betalande parten ger en tredje part som initierar betalningen tillgång till sin internetbank. Alla parter har här inte avtal med varandra vilket anses ha skapat en legal risk.

Quick Response-kod (QR-kod): en tvådimensionell kod till skillnad från streckkoder som är endimensionella. QR-koder kan i betalningssammanhang användas för att identifiera betalaren, betalningen eller mottagaren av betalningen. Koden läses optiskt med hjälp av en applikation i mobiltelefonen, surfplattan, datorn eller kassaapparaten.

Pappersbaserad: en betalning som initierats med någon form av blankett, exempelvis gireringar som initierats genom att blanketten sänts till banken eller lämnats över disk. Checkar är pappersbaserade.

Penningtvätt: ett förfarande i syfte att få pengar som intjänats olagligt att framstå som lagligt intjänade.

Personal Identification Number (PIN): personligt och hemligt nummer (lösenord) som tillåter användaren att identifiera sig.

Point of Sale (POS): engelsk förkortning för inköpsställe.

POS-betalning: betalning som görs på inköpsstället.

Postanvisning: en inte längre existerande metod att överföra pengar via posten.

Plusgirobetalning: girering som tidigare kallades Postgirobetalning, se girobetalning.

Postväxel: skriftlig betalningsanvisning i form av standardiserat skuldbrev där utställaren ger sin bank i uppdrag att betala ut ett visst belopp. Till skillnad från checken är växeln en fordran på banken och inte på utställaren. Innehavaren av postväxeln tar alltså ingen kreditrisk på utställaren.

Processinnovatör: är ett samlingsnamn för företag som verkar i någon del av betalningskedjan, ofta som mellanhänder, och som på ett innovativt sätt förenklar eller förbättrar befintliga sätt att betala.

Pulltransaktion: betalning som initieras av betalningsmottagaren. Autogiro liksom de flesta kortbetalningar är pulltransaktioner.

Pushtransaktion: betalning som initieras av betalningsavsändaren. Gireringar och kontoöverföringar är pushtransaktioner.

Realtidsbetalning: betalning där betalningsmottagarens konto krediteras (nästan) direkt, det vill säga samtidigt som betalningen initieras och betalningsavsändarens konto debiteras.

Registrerad betaltjänstleverantör: samlingsbegrepp på de aktörer som tillhandahåller betaltjänster och som antingen har tillstånd enligt betaltjänstlagen, tillhör den kategori som är undantagen tillståndsplikt eller har ansökt om och beviljats undantag från tillståndsplikt enligt betaltjänstlagen.

Samordningsfördelar: kostnadsbesparingar som uppnås genom att produktion av olika produkter samlokaliseras. Nära besläktat med begreppet stordriftsfördelar.

Single Euro Payments Area (SEPA): projekt sedan 2002 för att skapa en gemensam marknad (regelverk och standarder med mera) för betalningar i euro inom EU.

Skuldbrev: skriftlig utfästelse att betala en penningssumma eller skriftligt erkännande av en skuld.

Slutanvändare: fysisk eller juridisk person som utnyttjar en betaltjänst, antingen som mottagare eller avsändare av betalningar.

Smart telefon: mobil enhet som kan användas som antingen avancerad mobiltelefon eller liten handhållen dator.

Stor betalning: en betalning, vanligtvis på mycket högt värde, som huvudsakligen utväxlas mellan banker eller aktörer på den finansiella marknaden och som vanligtvis kräver snabb avveckling.

Stordriftsfördelar: nationalekonomisk term för produktion där den genomsnittliga kostnaden sjunker med ökad produktionsvolym, det vill säga där marginalkostnaden är lägre än den genomsnittliga kostnaden över ett (stort) produktionsintervall. Stordriftsfördelar uppstår vanligtvis då produktion är förknippad med stora fasta kostnader. Stordriftsfördelar kan ge upphov till naturliga monopoler.

Surcharging: när betalningsmottagaren tar en avgift av den betalande för betalningen. Begreppet används oftast i samband med kortbetalningar.

Teknikinnovatör: samlingsnamn för företag som verkar i någon del av betalningskedjan och som använder ny teknik för att utveckla massbetalningsmarknaden.

Telekomoperatör: företag som tillhandahåller telekommunikationstjänster.

Transaktionskostnad: den (produktions) kostnad som uppstår när en transaktion genomförs.

Trepartssystem: betalningsarrangemang där de betalande och mottagande parterna måste ha konton i samma kontoförande institut. Ordet används ofta för att beteckna kortsystem där kortutgivare och inlösare är densamma. Exempel: Diners och American Express.

Tvåsidig marknad: marknad med två distinkta grupper av användare av en tjänst eller vara. Vanligtvis beror värdet på tjänsten för den ena gruppen på hur stor den andra gruppen av användare är. Exempel: på marknaden för kortbetalningar beror värdet för

en butik att kunna ta emot kortbetalningar på hur många konsumenter som använder det aktuella kort liksom värdet av att inneha ett kort beror på hur många inköpsställen korten kan användas på.

Virtuell valuta: digital valuta som används främst vid betalningar över internet.

Värdebolag: företag som står för en stor del av transporter av kontanter åt bankerna och handeln. De sköter också uppräkningscentraler, sortering och äkthetskontroll av kontanter vid så kallade uppräkningscentraler.

Växel: se postväxel.

Överföring: speciell betaltjänst där ett monetärt värde förs från ett konto till ett annat. Benämns ibland konto-till-konto överföring. Nära besläktat med girobetalningar.

Sveriges riksbank
103 37 Stockholm

tel 08-787 00 00
fax 08-21 05 31
registratorn@riksbank.se
www.riksbank.se

ISBN 978-91-89612-73-0